

ALATEADVUS JA PSÜHHOANALÜÜS

E L A V T E A D U S
EESTI KIRJANDUSE SELTSI
POPULAARTEADUSLIK SEERIA
TARTUS 1934 (№ 7) № 31

ALATEADVUS JA
PSÜHHOANALÜÜS

K. HOLTZMEYER

ALATEADVUS JA PSÜHHOANALÜÜS

PEAJOONI FREUDI MEETODIST JA TEOORIAST NING
SELLE RAKENDUSEST HINGERAVIS JA VAIMUTEADUSTES

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS
TARTU, 1934

TOIMETUS: A. ANNI — TEGEV TOIMETAJA,
D. PALGI — VASTUTAV TOIMETAJA, K. KONIK, J. KÖPP,
J. LANG, J. ROOS, P. TREIBERG, F. TUGLAS, J. ULUOTS

ALATBAIDVUS JA
PSÜHHOANALÜÜS

ÕPPEKIRJANDUS JA TEADUSKIRJANDUS
TARTU ÜLİKOOI RAAMATUKOGU

2

Tartu Ülikooli
Raamatukogu

195964

ÕPPEKIRJANDUS JA TEADUSKIRJANDUS
TARTU ÜLİKOOI RAAMATUKOGU

G. ROHTI TRÜKK, TARTUS 1934

E e s s õ n a.

Kultuuri arenedes õppis inimene järjest paremini valitsema talle välismaailmast vastu astuvaid jõude. Suurepäraseks relvadeks eluvõitluses said näit. tehnika ja arstiteadus. Sellest edust hoolimata jäi inimene vaid algastmele tema hinges elutsevate ja võitlevate jõudude suhtes. Sel eluliselt ülitähtsal alal õnnestus n. n. psühhoanalüüsil teha sügavamale küündivaid avastisi. Ta leidis uusi teid hingejõudude salajaste lätete tundmaõppimiseks ja edukamaks juhtimiseks.

Kuivõrd tähelepanuvääriva ja viljaka tööga siin tegemist, selgub juba asjaolust, et selle vastu hakkasid huvi tundma järjest kasvaval määral arstid ja hingekarjased, hingeteadlased ja vaimuteadlased, filosoofid ja kirjanikud, kutselised kasvatajad ja lastevanemad, üldse kõik, kel mingil põhjusel seisis südamel arusaamine inimesest ja tema hingeelust.

Ka Eestis levis psühhoanalüüs iseseisvusajal võrdlemisi kiiresti, ja mitte ainult kitsastes teadlasteringides ¹⁾. Eriti huvi tundsid koolitegelased — niihästi autoriteetsel kohal seisvad ²⁾ kui ka õpetajad; viimaste juures leidsid alati elavat vastukaja siin-seal psühho-

¹⁾ Ülikoolis ja mitmes akadeemilises seltsis korraldati loenguid, tööringe, referaate.

²⁾ Näiteks toonitas Tartumaa õpetajate koosolekul (Tartus 25. III 33) härra dir. J. Käis psühhoanalüüsi rakendamise võimalusi koolitöös.

analüüsi kohta peetud loengud. Katsuti ka mõnda raskustesse sattunud õpilast analüüsida vastava eriettevalmistusega arsti poolt ning saavutati rõõmustavaid tagajärgi³⁾. — Psühhoanalüüsiga tutvunesid põhjalikult ka mitmed arstid, kuid seni pole Eestis peaaegu üldse psühhoanalüüsi abil ravijaid (psühhoanalüüsijaid), maha arvatud mõned katsetajad (dr. Kirschenberg, dr. Lepik, osalt individuaalpsühholoogina ka dr. Hion). Viimastelt nõutakse mitmeaastast eristuudiumi välismaal.

Rohkesti on levinud teadmised psühhoanalüüsist vaimuteaduste-sõprade ja kirjanikkude ringes. — Ilu- ja ajakirjanduse kaudu on psühhoanalüütilised mõttekäigud ja oskussõnad kandunud juba laiemaisegi kihtidesse, enamasti ilma et siin allikast midagi lähemat oleks teatud.

Käesolev raamatuke ei taha pakkuda autori enda teooriaid ning arvamisi, vaid püüab anda kõige üldisemat ülevaadet psühhoanalüüsist, nagu ta esineb tõelises psühhoanalüütilises kirjanduses.

Raamat toetub esijoonel psühhoanalüüsi looja, Viini juudi soost arsti Siegmund Freud'i (sünd. 1856) ja tema kooli õpetusele, võtab aga vähemal määral arvesse ka C. G. Jung'i analüütilise psühholoogia ja A. Adler'i individuaalpsühholoogia koole, mis iseseisvaiks õpetusiks arendasid juba Freudi juures leiduvaid mõtteid. Kus psühhoanalüüsi arvustajail oli öelda põhimõttelist (eriti psühhoanalüüsi piiride kohta), on ka neid tähele pandud.

Viljandis, mais 1934.

Autor.

³⁾ Vrd. näit. „Kasvatus“ 1933, 1, 4.

I. Mis on psühhoanalüüs?

Raske on sellele küsimusele vastata ühe sõnaga, sest psühhoanalüüs esineb väga mitmel alal ja kujul.

Kõigepealt on psühhoanalüüs teadus, mis uurib hingeelu, arvesse võttes teadvusetu hingeelu kihte. Viimane asjaolu on niivõrd iseloomustav psühhoanalüüsile, et teda kutsutakse tihti (veidi ebatäpse ühekülgisusega) teaduseks teadvusetust hingeelust.

Psühhoanalüüsil on välja töötatud isesugune uurimismeetod ja loodud isesugune hingeelu-teooria.

Ta on aga ka meetod hingeelu ravimiseks. Ta saigi oma alguse püüdest ravida haiget hingeelu; teooria ja meetod loodi kõigepealt selle hingeravi huvides. Aga varsti said nad rakendatavaiks iga-suguse, ka normaalse hingeelu kohta.

Psühhoanalüüsi uurimismeetodit kasustavad mitmed teadused abimeetodina (näit. ajaloo-, kunsti-, usu-teadus, folkloor jne.). Samuti kasustatakse ravimismeetodit hingeelu juhtimise abimeetodina (näit. kasvatuses, hingehoius, kutse-nõuandes jne.)

Psühhoanalüüsi mõjud küünivad aga veel kauge-male. Nimelt kutsusid esile elavaid maailmavaatelisi vaidlusi mitmed asjaolud, mille psühhoanalüüs silma-piirile tõstis. Need vaidlused on mõnikord kaunis sõjakad, avavad aga kaugeid ja huvitavaid perspektiive. Paljud tunnevad psühhoanalüüsi vastu huvi just sel põhjusel.

Kokku võttes võiks öelda, et psühhoanalüüs on: I) Meetod hingeelu uurimiseks. II) Hingeteaduslik teooria. III) Meetod hingeelu ravimiseks ja mõjustamiseks. IV) Abimeetod mitme teaduse ja kutse tööaladel.

On levinud rida lööklauseid, mis katsuvad iseloomustada psühhoanalüüsi. Need on tihti vildakad. Näit. öeldakse, psühhoanalüüs olevat panseksualism. See pole õige. a) Freud tunneb kahte põhi- ja ürgtungi: surmatungi (destruktsioonitungi) ja elutungi (eeros) ¹⁾. b) Harilikus kõnes tähendab „seksualiteet“ sama mis „genitaliteet“ (*genitalia* — suguorganid); viimast loeb aga Freud ainult elutungi üheks, sugugi mitte ainsaks, avaldiseks ²⁾. — Freud ise tarvitab terminit „seksualiteet“ umbes nii kuis Plato sõna „eeros“ ³⁾.

Öeldakse, psühhoanalüüs kippuvat kallale inimkonna kõrgemaile väärtustele, nagu kunstile, teadusele, kõlblusele ja usule. Kuid psühhoanalüüs hingeteadusena vaatleb kunsti jt. mitte väärtustena, vaid inimese hingeelu avaldistena; ta uurib neid kõigepealt „geneetiliselt“ (s. o. nende tekkimist). Ta töö ei küüni üldse väärtuste hindamise valda. Seda on rõhutanud niihästi psühhoanalüüsi uurijad ⁴⁾ kui nende

1) S. F r e u d, „Jenseits des Lustprinzips“ jm.

2) S. F r e u d, „Vorlesungen z. Einf. i. d. Psa“, lk. 340 ja mujal.

3) S. F r e u d, „Imago“, XI, lk. 228.

4) Eriti C. M ü l l e r - B r a u n s c h w e i g; näit. „D. Verhältnis d. Psa z. Religion, Ethik u. Seelsorge“, lk. 42 ja „Imago“, XI, lk. 10.

arvustajad ⁵⁾. — Neid, kes kardavad, et psühhoanalüüs rikub väärtusi, nagu kunsti jne., võib võrrelda inglise luuletaja Keats'iga (XIX saj. algul), kes kurtis, et ta ei saa enam tunda esteetiliselt lõbu vikerkaarest, kui seda uurib füüsika ⁶⁾. (Ligemalt vt. ptk. IX.)

II. Psühhoanalüütilisest liikumisest.

Mitte väga liialdades tohib öelda, et juba ammu oli teada see, mida tõi psühhoanalüüs! Neid fakte, millele rajas oma õpetuse Freud, esines muidugi „alati“ ja geniaalseil isikuil õnnestus aastatuhandete jooksul jälle ja jälle neile pilku heita ⁷⁾. Polnud aga vähimatki ülevaadet, ei mingit tervikut, ei mingit õpetust, mida oleks võinud edasi anda ja rakendada, millesse oleks võinud süveneda, et edasi uurida. Siin tõi pöörde psühhoanalüüs. „Mis varem kunstis ilmu-

⁵⁾ Näit. A. Kronfeld, „Vorträge des Instituts f. Gesch. d. Med. i. Lpzig“, IV, lk. 48.

⁶⁾ E. Jones, „Psycho-analysis“, lk. 10.

⁷⁾ Toome lühidalt mõned näited (selgitust leiavad nad küll alles järgnevates peatükkides). — Kui psühhoanalüüs rääkis unenägude funktsioonist täita keelatud soove, siis paistis see uudsusena, aga juba Plato juurest leiame analoogilisi mõtteid; ka teab ta juba, et filosoofia on asetee tungidele, mis põrganud võitmatuile raskustele välismaailmas. (Kelsen.) — Seksuaaltungide määravat tähtsust tunneb hästi püha Augustinus, kes ütleb, et inimese väärtus ei olene nii palju tema kombeist (*mores*) kui tema armastustungide (*amores*) laadist. — Lady Macbeth'i haiglast kätepesemise sundi vaatleb Shakespeare täpselt nagu psühhoanalüüsiki. — Ödipus-kompleksi fakti mainib Lamettrie (prantsuse filosoof XVIII saj.) paari lühikese, aga klassiliselt selge lausega. — Psühhoanalüütilise ravi võtteid tunneb Dostojevski oma romaanides tihti juba peenusteni. — Analoogiliste näidete-ga võiks täita terveid raamatuid.

tus ja kättesaadav oli ainult vähestele, on tänapäev üldsuse teaduslik vara.“ (Fahrenkamp.)

Oma esimesi psühhoanalüütilisi mõttekäike arendas Freud koos töötades temast vanema Viini arsti dr. J. Breuer'iga. Selle koostöö tulemusena avaldasid mõlemad 1895. a. raamatu, kus Freudi kirjutatud peatükkides leidub üldjooneline vastus küsimusele: mis on hüsteeria tekitajaks? Et Freud hüsteeria tekitajaina kindlaks tegi hingeelulised tegurid, võib küsimusele anda üldisema kuju: mis on hingeelu teatud avaldise (veel üldisemalt: nähtuse) tekitajaks? Siin peitus võimalus välja arendada arstiteaduse kitsast eriprobleemist küsimusseade, mis lubab haarata igasuguseid hingeelu nähtusi.

„Freud kuulub nende väheste uurijate-mõtlejate hulka, kes lisasid meie vaimsele maailmale kadumatut ning asendamatu, ja see on lõppeks üksainus motiiv . . ., mis sisaldab väga tugevat dünaamikat. . . Psühhoanalüütiliseks ürgmotiiviks on lihtne küsimus . . . mis on õieti inimeses teotsemas?“ (Prinzhorn.)

Esiialgu ei torganud küll eriti silma selle küsimusseade viljakus, sest ainult suure vaevaga suutis Freud teda rakedada hüsteeria uurimise kitsal alal. Et täita küsimuses ülesseatud nõudeid, pidi Freud välja töötama uue uurimismetodi. Aga kui tal see õnnestus, kui ta suutis hüsteeriat uurida sügavamalt, ergutasid ning sundisid faktid teda rakedada küsimust „mis on tekitajaks?“ järjest uutel aladel.

Et hüsteerikute juures suurt osa etendasid nende unenäod, hakkas ta viimaseid uurima eriprobleemina, s. o. ta uuris igasuguseid, nii haigete kui tervete omi — vaatamata sellele, et see näis naeruväärsena tõsise teadlase tegevuses. Ilmus a. 1900 raamat „Unenägude tõlgitsemine“ („Traumdeutung“), mida peetakse psühhoanalüüsi klassiliseks teoseks.

Hüsteeria ravimisel palju tegemist olles haigete seksuaallega, võttis Freud ka selle uurimisele eriprobleemina — ala, millest teadus oli enamasti eemale hoidunud.

Kuna psühhoanalüüsi uurimisviis oli geneetiline, s. t. vaatles nähtuste tekkimist ja arenemist, siis sai varsti uueks eriprobleemiks laste ja primitiivsete (ürgsete, algeliste) rahvaste hingeelu — see, eriti laste oma, osutus enneaimamata keeruliseks.

Edasi siirdus Freudi töö kunsti, usu, keeleteaduse aladele, üldse igale poole, kus aga leidub hingeelu avaldise, olgu need normaalsed või haiglased.

Esimesed kümme aastat töötas Freud üksinda (koostöö Breueriga katkes ruttu) ja ta seisukord polnud kuigi kerge. Aga veel kümme aastat edasi — ja psühhoanalüüsist hakkas saama rahvusvaheline liikumine. 1909. a. pandi alus Rahvusvahelisele Psühhoanalüütilisele Ühingule. Selle osakondi leidub kõigis Euroopa suuremais riikides, aga ka mõnes väiksemas, nagu Hollandis ja Ungaris. Põhja-Ameerikas töötab mitu osakonda ning väga intensiivselt; samuti Jaapanis ja Indias. Aga mujalgi, kus pole n. ö. ametlikke osakondi, on huvi elav. Nii Poolas, eriti arstide seas; Skandinaavias eriti hingeteadlaste⁸⁾, luuletajate ja kirjanikkude seas; Riias töötas kaua aega dr. E. Schneider ülikooli professorina⁹⁾.

Asutati psühhoanalüüsi õppeinstituute ja psühhoanalüütilisi ravilaid nii Euroopas kui Ameerikas.

Psühhoanalüüsi vaimseks keskkohaks jäi Viin prof. Freudiga. — Siin asub ka Rahvusvaheline Psühhoanalüütiline Kirjastus, mis välja annab ametlikke ajakirju „Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse“ ja „Imago“. (Viimane käsitleb eriti psühhoanalüüsi rakendamist vaimu- ja loodusteadustes.)

Freudi raamatuid tõlgiti tähtsamasse kultuurkeeltesse (nende hulgas ka hispaania ja jaapani keelde).

Oma arengu jooksul pole psühhoanalüüs mitte ainult laienenud, vaid ta on ka seesmiselt muutunud, arenenud. 1900. aasta ümber olid kõigil vaimualadel valitsemas tugevad ratsionalistlikud voolud, kõike „teaduslikult“ seletada oli ideaaliks. Aga just need ühekülgised püüded pidid loomusunnil sügavamale arusaamisele viima ratsionaalse mõtlemise piiridest; vaimusilma ette ilmus järjest selgemini olu irratsionaalne külg. See areng peegeldub ka psühhoanalüüsis. „Õnneks leidis viiekümne-aastane (Freud) ... jälle aukartuse olu saladuse ees, ja selles seisabki meeldiv vahe tema hili-semate tööde ja varase doktrinaarse õpetuse vahel.“ (Prinzhorn.)

Aga veel teises suhtes on psühhoanalüüs muutunud. Lõpeb noorusliku edasitormamise ajajärk. Pilk pöördub järjest rohkem tagasi võidetud aladele. Ilmuvad näit. esimesed tööd, mis katsuvad tunnetusteoreetiliselt selgitada

8) Harald Schjelderup'ilt ilmus üldise psühholoogia õpperaamat, milles aine esitatud psühhoanalüüsi seisukohalt.

9) Üks „Zeitschrift f. psychoanalytische Pädagogik“ väljaandjaist.

psühhoanalüüsi meetodilisi aluseid, piire, põhimõisteid. Psühhoanalüüs hakkab saama n. ö. täisealiseks.

Psühhoanalüüsi kiiret levimist olid ette valmistanud näit. filosoofid Kierkegaard ja Nietzsche, kes otsisid inimhinge maskita palet; samuti psühholoogia ja naturalism, mis valitsesid ilukirjanduses; pole aga läbi uuritud kaugeltki kõik arvesse tulevad tegurid, puudub alles ülevaade.

Ei tohi aga ka mööda minna tegureist, mis astusid vastu psühhoanalüüsile. Siin tuleb mainida arstiteaduse teooriaid, mis eitavad füüsiliste nähtuste psühhoogeensuse (hingelise tekkimise) võimalust, kuna psühhoanalüüs tahab teatud füüsilisi nähtusi ravida just hingeliselt, arvates, et nende põhjused on hingelised. Edasi tuleb mainida hingeteaduse teooriaid, mis eitavad teadvusetut hingeelu. Nende teooriate aluseks on kõigepealt spekulatsioonid ja nad peavad maad andma kogemustele. Ägedaiks vaenlasiks osutusid ka mitmed filosoofid, eriti väärtusteooria alal töötavad (vrd. lähemalt ptk. IX 1 ja 2). Afektiivset (tundepärast) vaenulisust äratas asjaolu, et psühhoanalüüs omistab inimese hingeelus suurt tähtsust tungidele, eriti seksuaaltungile. (Sündis lööksõna panseksualismist.)

Hoolimata kõigest, mida ette tuuakse psühhoanalüüsi vastu, peab tema terav ja vaimukas arvustaja prof. A. Kronfeld kiitvalt tunnistama: „Empiiriline materjal, mis lisandub pildile inimesest vaadatuna sellest (s. o. psühhoanalüüsi kui empiirilise üksikteaduse) perspektiivist... on jääva väärtusega.“

III. Psühhoanalüütilisest uurimismeetodist.

1. Esimesed leiud.

Varem-mainitud Viini arstil Breuer'il oli ravida hüsteeriline tütarlaps Anna. Tal olid halvatud ja tundeta parem käsi ja jalg, olid häiritud nägemine, kõnelemine, söömine ja joomine, tuli ette lühemaajalisi absentse (teadvuseta olekuid) ja veel muid haigusesümptomeid e. -tunnuseid. — Breuer ei suutnud kindlaks teha ühtegi orgaanilist põhjust ega haiguse nähtusi tuletada mingist peaju ebanormaalsusest.

Kordus tüüpiline kogemus, et ei taha õnnestuda hüsteeria seletamine puhtfüüsiliste tegurite abil.

„Võib-olla sel lihtsal, aga üsna kõrvalisel põhjusel“, ütleb Freud, „et tegemist oli väga sümpaatse ja intelligentse haigega, asus Breuer mõistatuslikke nähtusi uurima lähemalt.“ — Peaaegu juhuslikult köitsid ta tähelepanu Anna absentside ajal räägitud sõnad, mis silmanähtavalt väljendasid midagi hinge väga koormavat. Breueril ei õnnestunud neist aru saada. Kui Annalt täie teadvuse ajal seletust küsiti, ei osanud temagi midagi öelda. Breuer lootis siin mingisuguse hingeelu-saladuse jälile saada ja tegi järgmise katse (ergutust sai ta päevakorral olevast hüpnoosiuurimisest): ta asetaski Anna hüpnoosi alla ja ütles talle ette mainitud sõnu, lootes esile kutsuda mingit reaktsiooni, mis valgustaks saladust. Lootus täitus. Anna produtseeris etteöeldud sõnade ümber keerlevaid fantaasiaid. Kui neid kontrolliti, läks korda kindlaks teha, et neis peegelduvad Anna tegelikult läbielatud, aga pärast unustatud sündmused. Teine üllatus oli, et Anna füüsiline seisukord muutus katsele järgneva paari tunni jooksul palju paremaks. Kergendust võis igal ajal saavutada katse kordamisega.

Anna kutsus seda katsetamist „*chimney sweeping*“ (korstnapühkimine), sest tal oli tunne, nagu oleks hinge puhtaks pühitud takistustest.

Haiguse tekkimine ja paranemine olid aga ikka alles väga saladuslikud. Esimest selgust saadi nende joomistakistuste uurimisel, mis, nagu mainitud, moodustasid Anna haiguse ühe sümptoomi.

Kord nimelt jutustas Anna hüpnoosi ajal, ta nägevat klaasist vett joovat väga inetut koerakest. Fantaasiaga kaasas käisid seekord õige tugevad vastikutunde avaldused. Hüpnoosist ärkamisel osutusid jää-

davalt kadunuks takistused joomisel. — Fantaasiat kontrollides leiti, et Anna tõepoolest kord varem oli näinud seda koera klaasist vett joovat. See koer kuulus Anna kasvatajale-seltsidaamile. Nii koera kui seltsidaami ta ei sallinud sugugi. Koer oli talle vastik eriti oma välimuse tõttu. Kui siis Anna nägi, et koer vett jõi klaasist, mida puudutavad oma suuga muidu inimesed, tekkisid tas tugevad vastikustunded. Viisakusest koera omaniku vastu pidi ta aga teeskleva, nagu poleks olemas seesuguseid tundeid.

Freudi järgi (kes vahepeal oli asunud töötama koos Breueriga) saame asjaoludest esialgu järgmise pildi: I. Anna oli sunnitud maha suruma ebaviisakaid vastikustundeid ja tegi seda nähtavasti niivõrd intensiivselt, et teadvusest kadus ühes vastikustunnetega kogu elamus. II. See elamus kadus küll teadvusest, aga mitte hingeelust, sest teda suudeti ju mällu kutsuda kunstlikult hüpnoosi ajal. III. Väljaspool teadvust olles kutsusid läbielamusega seotud afektid esile takistusi joomisel; seda võime järeldada sellest, et sümptoom kestis läbielamus-afektide teadvusest kadumise ajast saadik nende tagasiilmumiseni. IV. Ilmudes hüpnoosi ajal uuesti teadvusse ühes kogu elamusega, suutsid afektid nähtavasti ennast välja elada normaalsel teel, — nad kadusid hingeelust (ühtlasi kadusid muidugi ka nende poolt esile kutsutud takistused joomisel).

Seda laadi hingeelu-sündmuse katsub Freud selgitada võrdlusega. Oletame, ütleb ta, et minu loengu ajal mind igapidi segab keegi halvasti kasvatatud isik. Pööran abi otsides mitme tugeva meeskuulaja poole, kes viivad segaja auditooriumi ukse taha. Ise nad jäävad istuma ukse lähedusse, et ära hoida üllatusi. Sellest pole aga küllalt. Mürgeldaja võib töösegamist

jätkata ka väljastpoolt, näit. põrutades ukse vastu rusikaga. Seisukord on väga täbar, sest ei saa enam mõjustada seda vastikut isikut, kuna ta on sealpool ust. Pole teha muud, kui teda uuesti sisse paluda ja temaga läbi rääkides sobitada rahu, et jalule seada töövõimalus.

Toetudes sellele võrdlusele ja ülevaltoodud järeldustele, võib lähemalt kirjeldada Anna hinges aset leidnud sündmusi joomistakistuste tekkimisel ja kadumisel. Nagu mäletame, sai Anna üle konfliktist viisakus- ja vastikustunnete vahel sel teel, et ta viimased maha surus, heites neid koos kogu läbielamusega teadvuse „ukse“ taha. Pealtnäha polnud enam mingit konflikti, sest takistused joomisel näisid olevat „mõttetu“ sümptoom, mis täitsa sidemeta viisakuse võiduga. Et sündmusi jälgida edaspidi, peame astuma hoopis uude hingeelu-kihti, peame minema teadvuse „ukse taha“. Siin aga näeme kadunuksarvatud vastikustundeid väga elujõulistena ja samuti näeme siin endisi tugevaid viisakustundeid, mis keelavad esimestele astuda teadvusse, et väljenduda. Ühe sõnaga, kogu konflikt on alles täies hoos ja niiviisi lakkamata juba aastaid. Torkab silma, kui ütlemata palju kaduma läheb hingelist jõudu niisuguse konflikti tõttu. Konfliktis näeme nüüd aga ka midagi uut: mahasurutud vastikustunded on leidnud tee ennast maksma panna teatud määrani. Vastikustunded loobuvad kõigest iseloomustavast, mis lubaks neid taas tunda, ja hiilivad haigussümptoomi maskis, s. o. joomistakistuse näol, mööda valvajaist viisakustundeist. Kuna konflikt on alatine, on ka haigussümptoom püsiv. Alles siis, kui Breueril õnnestus hüpnoosi abil avada uks teadvusse (psühhoanalüütiline hingeravi õppis varsti kasutama teisi abinõusid ja loobus hüpnoosist), suutsid

vastikustunded pääseda välja, et normaalselt väljenduda afektis. Nüüd nad kadusid hingeelust ja ühes nendega konflikt ning sümptoom.

2. Eksitoimingute uurimisest.

Eksitoimingute all tuleb mõista igapäevaseid väärtusi, nagu äravahetamist, eksimist kõnelemisel, lugemisel ja trükkimisel, kaotamist, unustamist jne., ühe sõnaga, väikesi eksimisi, mida harilikult kirjutatakse „juhuse“ arvele. Enamasti otsivad hingeteadlased seletust eksitoimingule samas suunas nagu võhikudki (s. t. kui viimased ei lepi „juhusega“): „Öeldakse, et inimene oli väsinud või mõni muu asjaolu segas, ja tähelepanu oli sellepärast nõrgestatud või killustatud. On ka veel palju muid võimalusi konkreetsete üksikjuhtumite seletamiseks; näiteks püütakse kõneviigu seletada eelnevate häälikute etteküündiva või järgnevate tagasiulatuva mõjuga (assotsiatsiooniga).

Psühhoanalüüs ei eita neid võimalusi, toob vaid ühe juurde. See uus võimalus on küll isesugune, mitte aga ennekuulmatu. Iga normaalne inimene kasustab seda tihti instinktiivselt. Kui näit. kahest armastajast kohtamisele ilmumata jääb üks, siis mõtleb teine kergesti nii: ta ei tahtnud tulla, sest huvi minu vastu on juba kadunud; aasta eest ei juhtunud niisugust hilistumist kunagi. Ei hakata teoretiseerima assotsiatsioonidest või tähelepanu nõrgenemisest, ka „juhust“ ei usuta. Siin vaadatakse eksimusele kui iseseisvale toimingule, millel on oma mõte. See mõte kõlab: pole huvi tulla, pole tahet.

Samuti toimib psühhoanalüüs. Ka tema otsib eksitoimingu „mõtet“.

Kord a v a s üks Austria parlamendi president parlamendikoosoleku sõnadega: „Mu härrad, l õ p e t a n koosoleku“. Et president koosoleku avas suures mures, oli selge vastavast poliitilisest olukorrast; võis arvata, et „juhuslikult“ huultelt libisenud sõna (lõpetan) tema tõsist soovi avaldas. — Freud jutustab (ka teised selle §-i *) näited on temalt), kuidas teatud kahtlase vahejuhtumuse kohta keegi sakslane tähendanud: „*Da sind Dinge zum Vorsch-w-ein gekommen...*“. Ta tahtis öelda: seal on asju tulnud ilmsiks (*zum Vorschein*)..., ütles aga *Vorsch-w-ein*. Kui temalt küsiti, mida ta eksimise kohta arvab, tunnistas ta vähese mõtlemise järel (ise oma arvamuse nagu uudise üle imestades): nüüd alles tulevat talle meelde, kuidas ta olevat tahtnud öelda „*Schweinerei*“ (sigadus), siis aga ennast talt-sutanud hea tooni pärast. — Kolmas näide: Keegi härra töötab vabatahtlikult füüsikalaboratooriumis. Töö, mis juba kaua aega kestnud ja tüütavaks muutunud, katkeb aparaatide rikke tõttu üheks päevaks. Järgmisel päeval tööle asudes lausub härra naljatades, ta soovivat, et täna jälle juhtuks töötakistus. Varsti peale töö algust keerab härra ise „juhuslikult“ ühte ventiili nii, et tekib rike, mille parandamine töö jällegi päevaks seisma paneb. Kui kaastöölised härrale tema varem väljendatud halba soovi meelde tuletavad, selgub kõikide üllatuseks, et härra selle vahepeal oli täiesti unustanud.

Näited teevad selgeks sama hingelise „mehhanismi“, mis esines eelmiseski paragrahvis. a) Konflikt: parlamendi-presidendi kohuste ja isiklikkude soovide vahel esimeses näites; hea tooni ja inetult („*Vorsch-w-ein*“) väljenduva afekti vahel teises näites. b) Tõrje: konfliktis allajäävat poolt ei tõrjuta teadvusest mitte presidendi juures, küll aga härra juures, kes „*Vorschwein*“ ütles (ta peab ennast pingutama ja on pärast ise leiust üllatunud); härra kolmandas näites, kes ventiili valesti pöörab, ei mäleta enam midagi oma halvast soovist. c) Aseväljendis: Allajääv pool ilmub silmapiirile uuesti, nüüd aga maskeeritult. Peitmine on seda hoolikam, mida tugevam on tõrje. Pre-

*) §§-deks nimetab autor araabia numeratsiooniga pealkirju, kuna rooma numbrid märgivad peatükke. Toim.

sidendi eksimisel ilmub küll lihtsalt kogu sõna („lõpetan“ pro „avan“); aga härra juures, kes ise sai mahasurutud tendentsi jälile, ilmub ainult süütu üksik häälik *w* (viimane kasustab aga oma huvides häälikuid, mis juba on teadvuses: „*Vorschein*“ asemel ilmub „*Vorsch-w-ein*“); härra juures, kes ei mäletanud enam midagi ja kelle juures vastupanu oli seega kõige tugevam, on kõik muudetud tundmatuks: kurjast soovist mitte töötada pole eksitoimingus jälgegi, ilmub „juhuslik“ õnnetus. Nagu näeme, on siin tõepoolest igal eksitoimingul oma „mõte“, oma siht.

Eksitoiminguil võib palju suurem tähtsus olla, kui see näib esimesel pilgul. Kas pole näit. huvitav tähele panna, et perekonnaelu laastavad tülitsemised seisnevad tihti igapäevastes nägelemistes, millel pealtnäha pole mingit õiget põhjust. Harilikult öeldakse, et eluseltsilised teineteisest sugugi aru ei saavat. Psühhoanalüüs väidab, et nad liigagi hästi teineteist mõistavad. Nende teadvusetu hingeelu aimab väikestes vääratustes tugevat teadvusetut vastuolu avaldist ja reaktsioongi on sellepärast tugev.

Esitatud kirjeldusest selgub mõndagi psühhoanalüüsi tööviisi kohta.

Psühhoanalüüsi tööviis pole eksperimentaalne. S. o. ei uurita nähtusi, mis loodud eksperimentide (katsete) abil laboratooriumis. „Tegeliku elu valud ja rõõmud, vääratused ja võidud varustavad meid vaatlusmaterjaliga... Katsetaja osa mängib saatus.“ (Jung.) Saatus on tihti karm. Ta „eksperimentide“ tulemusteks on ka haigused, ebanormaalsused. Aga haigustes esineb sageli ülisuureks moonutatuna see, mis jääb kahe silma vahele, kui uurida normaalset hingeelu. Siit selgubki, miks suutis psühhoanalüüs pakkuda uut, välja minnes oma uurimustes just haigest hingeelust. Näiteks ilmub käesoleva paragrahvi näidetes, kus on tegemist terve hingeeluga, täpselt

sama hingeline mehhanism (konflikt — tõrje — aseväljendis), mis ilmus ka Breueri patsiendi Anna haiges hingeelus. See mehhanism leiti aga mitte terve, vaid haige (hüsteerilise) hingeelu uurimisel. Anna juures torkas silma üks mehhanismi osa, nimelt aseväljendis (joomistakistus), mis oli ebanormaalselt suureks paisunud ja mida uurides leiti kogu mehhanism. Niisuguste kogemuste põhjal suudeti hiljem sama mehhanismi näha ka terves hingeelus.

Edasi selgub, et psühhoanalüüsi tööviis pole ainult deskriptiivne, s. o. psühhoanalüüs ei piirdu üksnes nähtuste kirjeldamise ja rühmitamisega. Ta võtab hingeelu-nähtusi nagu sündmuste tagajärgi, püüdes üles otsida tulemuste taga seisvaid ja neid tingivaid sündmusi ning tegureid. Kus neid pole antud teadvuses, otsib ta neid teadvusetust hingeelust.

3. Teadvusetust hingeelust ja tema uurimisest.

Freud pole esimene, kes on rääkinud teadvusetust hingeelust. Filosoofide konstruktsioonides on teadvusetu hingeelu mänginud tihti tähtsat osa (näit. Leibniz, Hartmann jt.). Ka hingeteadlased on teda arvestanud ja tema eitamise peapõhjuseks polnud mitte vastuseisvad kogemused, vaid teoreetilised kalkulasioonid. Vaatamata viimastele levis järjest veene, et teadvusetut hingeelu oletamata läbi ei saa.

Lähemalt seda uurima õpetas alles Freud.

Kõik, mis esineb meie teadvuses, võib muutuda teadvusetuks, kui ta ei suuda enam kõita meie tähelepanu — ta ununeb. See oleks n. ö. passiivne unustamine. Sellel teel unustatud sisusid võime suuremalt jaolt tagasi kutsuda teadvusse, nad seisavad, piltlikult

öeldes, teadvuse läve ees. Freud nimetab neid sellepärast „eelteadvuslikkudeks“.

Teadvusetusse hingeellu kuulub lai hulk sisusid, mis läbi ei käinudki teadvusest. Põhjuseks on, et nad üldse ei äratanud tähelepanu. Me oleksime aga suutnud neid tabada, juhtides neile tähelepanu meelega. (Võrdle näit. aistinguid sulepea hoidmisest kirjutamisel: neid märkame alles siis, kui nendele mõtleme.) Ka need on eelteadvuslikud.

Sisud võivad aga kaduda teadvusest ka tõrje tõttu. Siis on tegemist aktiivse unustamisega. (Näiteid vt. eelmistes paragrahvides.) Tõrjutud sisusid ei saa me enam nii kergesti meelde tuletada, sest tõrjuvad jõud seisavad ees valvena.

Tõrje võib aset leida ka enne veel, kui sisud pääsevad teadvusse. Näiteks polnud tingitud üks teine Anna sümptom, nimelt nägemisdefekt, orgaanilisest rikkest, vaid teatud hingejõud takistas aistinguid pääsemast teadvusse.

Tõrjutud hingeellu-sisusid nimetab Freud teadvusetuiks kitsamas mõttes. Nende kõrval seisavad eelteadvuslikud sisud. Mõlemad koos moodustavad teadvusetu hingeellu laiemas mõttes.

Kas koosneb teadvusetu hingeellu (kitsamas mõttes) ainult tõrjutud sisudest, on küsimus, mida tuleb eitada. Näiteks pole sugugi kindel, et kõik, mis oleme unustanud ja enam ei jõua meelde tuletada, oleks tõrjutud. Ka arvatakse, et teadvusetusse hingeellu kitsamas mõttes kuulub n. n. kollektiivne teadvusetu. „...ta pole omandatud individuaalses elus, vaid on päritud... see on primitiivse vaimu maailm... oma olemuse poolest samane kõikide inimeste juures... täitsa teadvusetu harilikus elus, tõuseb ta pinnale, kui teadvusega juhtub midagi saatuslikku... ta on esi-

vanemate elus lõpmata tihti kordunud toimingute tagajärjeks. Meie individuaalne teadvus on ainult tema pealeehitis. Aeg-ajalt mõjustab kollektiivne teadvusetus meie unenägusid, loob selliseid, kus ime-likku ilu, deemonlikku õudust, mõistatuslikku tarkust... Tema jälgi leiame tihti vaimuhaigustest.“ (Jung.)

Kuidas saab tutvuneda hingeeluga, mis pole meile antud teadvuses?

Vahenditult igatahes ei saa, sest vahenditult saame ju tutvuneda hingeeluga ainult niipalju, kui see on antud meie teadvuses. Ka võõrast hingeelu, isegi kui see on teadvuslik, me vahenditult ei tunne. Võõrast nälga, hambavalu, rõõmu jne. me ise läbi ei ela. Me räägime siiski sellest ja elame kaasa, sest meil on teatud alused (võõra isiku kõne, välimus jne.), mis lubavad meil teha järeldusi. Mida paremini me vastavat isikut tunneme, seda paremini mõistame teda. Tihti ilma et tal tarvitseks ennast meile avaldada.

Samasugune on ka tee teadvusetu hingeeluga tutvunemiseks. Tuleb aluseid muretseda järelduste tegemiseks, tuleb hoolega tutvuneda alustega ja siis järeldada. Oma uurimismeetodis pole Freud loonud „uut“. Ta on ainult süstematiseerinud ammutuntud võtteid ja üllatava tööriista kätte saanud.

Kui kellegi kaaslase hingeelust aru saada tahtes tähele panna tema hingeelu-avalduisi, siis toimime põhimõttel, et viimaste ja nende taga seisva hingeelu vahel on kindel side — et sama hingeelu alati samal viisil väljendub. Nii talitab ka psühhoanalüüs. Ainult selle vahega, et ta veel suurema järjekindlusega usub, et igasugune hingeelu-avalduis pole mitte

juhuslik ega põhjusega, vaid et selle taga seisavad tegurid, mis teda tingivad, teda „determineerivad“.

Sellega ei taha psühhoanalüüs lahendada vaba tahte probleemi, mille ümber vaidlused on keerelnud juba mitmeid aastatuhandeid. Ta lihtsalt seab oma töö sisse, „nagu“ oleks determinism maksev, s. o. determinism on temale ainult „tööhüpoteesiks“ (Freud), mitte metafüüsiliseks väiteks. Ilma selle hüpoteesita psühhoanalüüs töötada ei oska ja sellepärast lõpeb tema uurimismeetodi tööpõld seal, kus niisugust (loodusteaduslikku!) hüpoteesi rakendada ei saa.

Psühhoanalüütilise uurimistöö esimeseks sammuks on, nagu juba öeldud, koguda hingeelu-avaldisi. Kui üldse on olemas teadvusetut hingeelu ja kui tal on üldse mingit mõju, siis peab ka selle mõju jälgi leiduma kusagil nim. avaldisis. Kuidas ära tunda neid jälgi ja kuidas nende põhjal üles otsida teadvusetuid tegureid?

Siin on teatav sarnasus kohtu-uuriija tööga, kes väljudes teatud kuriteost otsib jälgi, et leida peidus olevaid teo kordasaatjaid. Jälgede põhjal loob kohtu-uuriija kombinatioone, hakkab ühte ja teist isikut kahtlustama, hakkab uurima kahtlusealuste isikute iseloomu ning elukäiku, kuulab neid üle, otsib tunnistajaid. — Kohtu-uuriija teab, et süüalune igapidi püüab kahtlustusest vabaneda, tegu peita ja tähelepanu juhtida valedetele jälgedele. Uuriija ei loodagi kuulda tõtt otsekohe. Ta loodab kahtlusaluse vastustest ja vastamise viisist leida oma oletustele uut ainet. Sellepärast panebki ta tähele, kus viimane räägib vabalt, kus kõhkleb, kus ta satub vasturääkivustesse jne. Nii loob kohtu-uuriija endale pildi teost, mida püütakse salata, mis igatahes mitte pole antud vahenditult.

Umbes sarnaselt talitab ka analüüsija. Ta haarab kinni analüüsitava isiku hingeelu-avaldusest, mis talle esimesena kätte juhtub. Võib-olla avalduvad selles teadvusetud tegurid minimaalselt. Analüüsija otsib edasi, korjab igasuguseid andmeid, töötab nagu elu-lookirjutaja-ajaloolane. Kõigepealt aga küsitleb ta analüüsivat isikut. Analüüsija ei looda oma katse-

aluselt ka temale teadvusetut kuulda saada. Ta paneb aga tähele, k u i d a s vastatakse, et näha, kus afektid ilmuvad, kus esineb n. ö. tühje või pimedaid kohti vastustes, mis teemad korduvalt ilmuvad, kus on vastustes omapärasusi, mida aga analüüsitav ei suuda seesugustena näha jne. jne. — Peamureks on, et vastustes võimalikult mõjule pääseks teadvusetu hingeelu, et võimalikult enam leiduks selle jälgi. Seepärast antakse analüüsitavale psühhoanalüütilise küsimustehnika põhireegel, mis kõlab umbes nii: ütelge mulle, mis teile meenub X kohta ¹⁰⁾; vastake tingimata sellega, mis teil esimesena meelde tuleb, selle üle järele mõtlemata, seda kritiseerimata, selle peale vaatamata, kas vastus on tark või rumal, ilus või inetu, tähtis või kõrvaline, moraalne või ebamoraalne.

Nii korjatud ainele rajab analüüsija oma oletusi teadvusetu hingeelu kohta. — Nüüd, kus juba tuhandeid analüüse läbi viidud, on hulk (teoorias süstematiseeritud) näpunäiteid võimalikkudeks oletusteks. Esimeste analüüsides korraldamine oli hoopis raskem ja nende kordaminekuks läks tarvis geniaalset pilku. Analüüsija on aga tagasihoidlik oletustes, ei usu liialt teooria ning analoogiate autoriteeti, sest individuaalsel juhul võivad silmapiirile kerkida hoopis uued võimalused ja neid peab nägema. Ta ootab, kuni ainest endast vastu astuvad teatud oletused, end nagu peale sundides.

Kas saab aga kunagi kaugemale tühjest oletusist ja targutusist? Kas saab oletusi kuidagi tõestada?

Selleks on mitu võimalust.

Üheks lihtsamaks tõestuseks on, kui analüüsijal korda läheb järelepärimisega teistelt isikuilt kindlaks

¹⁰⁾ Võib nõuda ka täitsa vabu sähvmõtteid.

teha, et analüüsitava elus aset leidis läbielamus, mis vastab teadvusetu (teadvusest tõrjutud) hingeelu oletatud osale. Oletus on siis tõestatud n. ö. tunnustajate varal. Muidugi pole see viis kasustatav kaugeltki igal juhul.

On veel teisi viise. — Ülalmainitud „põhireegel“ kõlab ütlemata lihtsana, tema täitmine osutub aga üllatavalt raskeks. Mitte ainult sellepärast, et paljudele suuri raskusi teeb täita eelpoolmainitud põhireegli nõudeid (mõned õpivad seda väga ruttu), vaid puigeldakse sihikindlalt eemale reeglist ja analüüsija peab mitmeid kuid (ja aastaid!) kestva analüüsi vältel kõige suurema kannatlikkusega niisuguse vastupanuga võitlema. Osalt on see vastupanu teadvuslik, on näit. piinlik üht või teist öelda. Osalt aga on ta teadvusetu. Kui näit. analüüsija pealekäimisel analüüsitav siiski seda nimetab, mida ta püüdis salata, on see tihti üsna süütu. Analüüsitav ei tea ka nimetada mingit õiget salgamise põhjust. Oma kogemuste põhjal aga teab analüüsija, et ei kardeta süütut elementi, vaid temaga assotsiatiivselt seotud hingeelu sisu, mida omal ajal tõrjuti piinlikkuse tõttu. Analüüsija paneb hästi tähele, missuguste elementide juures vastupanu esineb. Nende tähelepanekute ja varem korjatud materjali põhjal loob ta oletusi teadvusetusse hingeellu tõrjutud sisude ja tõrjuvate jõudude kohta. Ta katsub nüüd analüüsitavat igapidi julgustada varemalt tõrjega silmakirjalikule võidule viidud (oletatud) konflikti uuesti üles võtta, et seda viia teadvuses otstarbekohasemale lahendusele. (Kuidas seda teha, selle kohta vrd. ptk. hingeravist.) Kui õnnestub võita kartust tõrjutud sisu eest, saab tõrje ülearuks ja tõrjutud sisu astub teadvusse, nagu ta seda alati igatses. Kui see sünnib, on tõestatud analüüsija oletus.

Pole aga võimalik kõiki oletusi tõestada. Kui nimelt üksikuid andmeid — neid pakuvad analüüsitava kohta kogutud materjal ja analüüsi ajal tehtud tähelepanekud ning teadvusse astuvad teadvusetu hingeelu sisud — kokku võtta nii, et nad esinevad tervikulise ja arusaadava hingeelu-sündmustiku lüli-dena, või kui konstrueerida hingeelu põhielemente, nagu näit. „elutungi“, siis ei saa me kaugemale teadusliku mõtlemise konstruktsioonist. Küll võime läbi

elada üksikuid hingelisi sündmusi ja üksikuid tungi avaldusi, aga mitte sündmustikku kui niisugust või mõne tungi liiki. Nimetatud konstruktsioone ei saa sellepärast tõestada ükski teadvusetust hingeelust teadvusse astuv sisu. Ka siis, kui vähimatki ei leidu, mis konstruktsioonile vastu räägiks, on sellega ainult öeldud, et käesolev materjal teda võimaldab, ja ei midagi muud. Kas konstruktsioon sellepärast juba õige, on iseküsimus. — Niisuguseid teaduslikule mõtlemisele läbipaistvaid konstruktsioone loob psühhoanalüüs, et orienteeruda uputavas materjalikülluses.

Juhtub vahel, et materjal lubab mitu konstruktsiooni, ilma et võimalik oleks otsustada, missugune on õigem. Sellel asjaolul põhjenevad suurelt osalt erinevused Freudi, Jungi ja Adleri vahel, s. o. neid lahku minekuid tuleb otsida peasjalikult teoreetilisis konstruktsioones, eriti kõige üldisemais.

Freud pole nõudnud, et psühhoanalüüsi-teooriaid teisiti koheldaks kui teiste teaduste omi: ka psühhoanalüüsi-teooriad arenevad, ja Freud on alati kinnitanud, et ta on valmis neid muutma või koguni teiste vastu vahetama, kui peaks seda nõudma mingi uus leid. — Kas saab üldse toimida teisiti?

Võiks veel küsida, kas mainitud teoreetilise mõtlemise konstruktsioonid meid mitte tõest eemale ei vii, sest kust teame, et teoreetilisele mõtlemisele peab kõik läbipaistev olema. Seda küsimust ei suuda psühhoanalüüs omast jõust lahendada, sest see kuulub tunnetusteooria, metafüüsika ja olemisõpetuse (ontoloogia) valda.

4. Unenägudest ja nende tõlgitsemisest.

Oli aegu, mil unenägude tõlgitsemine seisis tähtsal kohal, mil näit. sama võimatu oli ette võtta sõjakäiku ilma unenägude-seletajata nagu nüüd ilma õhu luureta. Praegu aga tundub vist paljudele imelikuna, kui tõsine teadlane tegeleb unenägudega.

Siiski on hingeteadus neid tõsiselt uurinud juba enne Freudi. Leiti unenägusid esile kutsuvate ärrituste kolm allikat: a) Ümbruse ärritused (koer hau-gub — unenäos ilmub jahistseen). b) Keha ihad (näi-teks teavad jutustada põhjanaba-ekspeditsioonist osa-võtjad, kuidas nad päeval kehva toiduga leppides viibi-sid öösiti suurepärestel bankettidel). c) Hingeelu (tihti näeme und päevasündmustest, mis meile jätnud tugeva mulje).

Et unenägude sisu enamasti on segane ja võõras-tav, koguni absurdnegi, püüti harilikult seletada ainult sel teel, et öeldi, une ajal olevat meie vaimsed funk-tioonid nõrgestatud ja korratud. Üldiselt polnud nende uurimiste tulemused kuigi rikkalikud ja psühho-analüüsile jäi küllalt võimalust tuua mõndagi täien-davat.

Unenäo otstarvet hingeelus katsub psühhoanalüüs seletada järgmiselt (hüpoteetiliselt):

Kui heidame magama, valime pimedat, vaikset, pehmet, kuivat ja sooja kohta, sulgeme silmad, tõmbame võib-olla veel teki üle pea, ei taha midagi kuulda, näha ega mõelda. Tahame kõigi ärrituste vastu kaitstud olla — tahame puhata. Siiski tekivad mõned ärritused. Näit. kui tekk kõrvalle libiseb. Seda viga saab parandada sageli ka ärkamata. Aga tuleb veel teisi ärritusi. Näit. tahame juua ja peaksime tõesti ärkama, et janu kustutada. Nüüd ilmub unenägu: me näeme endid joomas, s. o. unenägu püüab ärritust vaigistada, und kaitsta. Teine näide: Meid piinab südametunnistus päeval tegemata jäänud töö pärast, uni muutub rahutuks; aga võib tulla unenägu ja näeme end töötamas, võime isegi rõõmu tunda ülesande lahendamisest. — Nii näeb psühhoanalüüs unenäos une kaitsjat, kes püüab kõrvaldada rahustavate kujutluste abil ärritustest tekkivaid soovet. (Muidugi pole tarvis, et see oleks unenäo ainsaks funktsiooniks hingeelus.)

Aga unenägu pole kõikvõimas kaitsja. Kas pole näit. küllalt unenägusid, mis meid kohutavad? — Meie hinges pole ainult soovet, mille täitumisest rõõmu tunneme. On ju küllalt ka neid, mis näivad nagu kuradi kiusamistena, näit.

seksuaaltungi keelatud rahuldamisest. Kui unenägu, sihiga und kaitsta, ka seesugust soovi püüab rahuldada, siis hirmutab meid just tema soove-täitev, und kaitsev funktsioon. — Kui ähvardab und segada halb südametunnistus, siis näeme tihti unenägu, milles meid karistatakse: nii püüab unenägu vaigistada südametunnistust. Aga mitte ainult häd ja halb unenägusid ei saa seletada unenäo püüdega und kaitsta segavate ärrituste eest, vaid koguni neidki, mis meid äratavad. Seesugusel korral on tegemist sooviga, millest rahustavate kujutluste abil jagu saada unenägu enam ei looda. Ta äratub magajat nagu hea öövaht ülivõimsa vaenlase lähenemisel. (Kas ärganu jagu saab vaenlasest, et und jätkata, on muidugi iseküsimus.)

„On tõsi, see Freudi õpetus on leidnud vastuvõtmist peaaegu ainult psühhoanalüüsijate ringides. Siiski on Freudi töö näidanud, et unenägude uurimine on tõsine ja tähtis ülesanne.“ (Jones.)¹¹⁾

Psühhoanalüüs rakendab oma õpetusi teadvusetust hingeelust ka unenägude omapärasuste seletamisel.

Nagu varem nägime, võib Freudi arvates tõrje vabastada teadvust sisudest, mis viimasele liiga valusad, piinlikud, rasked. Kuna une ajal puhkab teadvus, mille huvides aset leidis tõrje, siis lõdveneb ka see veidi. Tõrjutud elemendid võivad liikuda pisut vabamalt¹²⁾. (Siit tulevadki enamasti need soovid, mille täitumine unenäos meid tihti hirmutab.)

Rakendades teadvusetu hingeelu uurimist unenägude seletamise alal, loodab psühhoanalüüs kätte saada suurepärase abinõu sellest arusaamiseks, mis siimani unenägudes näis absurdsusena. On tarvis ainult meelde tuletada, mis eelmistes peatükkides selle kohta öeldud, kuidas tõrjutud tendentsid (näit. neuroosis*), eksitoiminguis), teadvuses leiduvat materjali näiliselt segi paisates, seda püüavad nii seada, et nad saaksid end maksma panna teadvusele läbinägematu katte all. Kui teadvusetud tendentsid teadvuslikku materjali samuti unenäos kasustavad, siis pole siin ilmuv absurdsus enam absurdsus, vaid teadvusetute soovide

11) Freudi unenäo-käsituse kriitikast vt. prof. K. R a - m u l, „Uni ja unenäod“. Elav Teadus nr. 27.

12) Teadvuseliste funktsioonide üldist nõrgenemist une ajal silmas pidades, ütleb Plato ilusasti, et head inimesed sageli unes täidavad neid soove, mida halvad tegelikult rahuldavad.

*) Neuroos — närvi-, erguhaigus, ergukava funktsioonihäigus. (Funktsioon — tegevus, talitus.)

otstarbekohane, aga varjatud täitmine unenäo-fantaasiate abil.

Nii saavad eksitoimingud, unenäod ja neuroosid arusaadavaks ühe ja sama põhimõtte abil. Mis neuroosis on antud suurel määral inimelu moonutavalt, ilmneb eksitoimingus pisikuna; mis eksitoimingus on antud üksiku elemendina *), ilmub unenäos kuhjatult.

Nüüd selgub ka, et unenäol on õieti kaks palet. Üks on see, mida unes „näeme“, mida ärgates veel enam-vähem mäletame, n. n. manifestne **) unenäo sisu; teine aga on varjatud ja saab mõistetavaks alles siis, kui teame, missugused teadvusetud tendentsid manifestses sisus avalduvad: n. n. latentne †) unenäo sisu.

Tõrjutud tendentsid väljenduvad ka unenäos n. ö. salakeeles, et teadvus ei saaks neid segada. Kui tahame teada, missuguste teadvusetute tendentsidega teatud unenäos on tegemist, peaksime nende salakeele ära õppima. Selle „võõrkeele“ õpperaamatut katsus pakkuda Freud oma töös „Unenägude tõlgitsemine“ (*Die Traumdeutung*).

Ta jagab „salakeele“ võtted nelja pearühma:

a) T i h e n d a m i n e. Näiteks juhtub, et näeme unes inimest A näoga, kellel seljas B riided ja peas kübar, mida kandis kord C. Ühe manifestse elemendi taga seisab mitu latentset. Manifestses unenäos ilmub üks inimene, latentne aga soovib näidata kolme. Harilikult on latentne unenägu palju rikkam manifestsest. Freud seletab seda esiteks tõrjutud tendentside ††) püüdega kasustada teadvuslikku materjali küllalt ökonoomselt (kokkuhoidlikult), teiseks nende püüdega maskeeruda. — Mõnikord aga tulevad ette ka vastupidised nähtused: ei leidu manifestset elementi, mis kõlbaks latentsele, et end väljendada täiel määral, ja

*) Element — siin: alg-, põhiosis.

**) *manifestus* — avalik.

†) *latens* — peidetud.

††) Tendents — siin sihind, sihtimine [millelegi]. (Teine tähendus: sihilikkus.)

siis kasustab sama latentne element mitut manifestset; ei tohi aga unustada, et viimased samal ajal võivad seista mitme teise latentse eest.

b) N i h k u m i n e. Et varjata oma mõjulepääsemist, püüavad latentseid elemendid teadvuse pilku juhtida sinna, kus leidub kõige vähem reetvat. Manifestne element, mille taga midagi erilist ei peitu, seatakse huvi keskpunktiks, kuna samal ajal teine, mille abil väljendub tugev tõrjutud tendents, näib kõrvalisena. — On arusaadav, kui suur vahe on latentse ja manifestse unenäo sisu vahel, kui ühes esikohal seisab see, mis teises tähtsusetu, ja ümberpööratult.

c) P i l t l i k v ä l j e n d u s. Ta pole seletatav mitte ainult tõrjutud tendentside püüdega oma mõjulepääsemist varjata, vaid ka asjaoluga, et une ajal intellektuaalsed funktsioonid enamasti puhkavad ja et sellepärast kõike seda, mis mõtteline, abstraktne, kuidagi teisiti tuleb väljendada. Palju läheb siin üldse kaduma, nii näit. relatsioonid*), mida väljendatakse sõnadega: „nagu“, „kuna“, „aga“, jne. Palju jälle antakse piltlikult-dramaatilisel edasi; näit. ühes unenäos mõiste „truudusemurdmine“ anti edasi stseeni abil, milles esines mingi konkreetse eseme murdmine. (Freud.) — Unenäos esinevad kõned, arvutused jne. pole enamasti mitte une ajal loodud, nad on mälestused.

d) S ü m b o l i d. Mitmetel latentseil elementidel on oma kindlad unenäos ilmuvad manifestsed asemikud. Nii näit. võivad unenäos isa ja ema asemel ilmuda kuningas ja kuninganna; naise sümbolina võib ilmuda maastik, mehe sümbolina arv 3, surma sümbolina ärasõit jne. Keerukaks muutub asjaolu selle tõttu, et ühel ja samal elemendil on tihti mitu sümbolit; näit. esineb ema sümbolina ka kirik, isa sümbolina hiiglane jne. Naise ja mehe jaoks on õige palju sümboleid¹³⁾. Tuleb arvestada ka seda, et element, mis ükskord esineb sümbolina, teinekord jälle ilmub hariliku elemendina. (Millena ta esineb, seda saab kindlaks teha ainult eelminevas paragrahvis kirjeldatud uurimistehnika abil.) — Elemente, millel on oma kindlad sümbolid, on vaevalt sada. Sellepärast ei tohi kaugeltki arvata, nagu võiks sümbolite tundmise abil juba unenäo kogu latentsest sisust aru saada.

*) Relatsioon — seos; suhe, vahekord.

¹³⁾ Näit. mehe jaoks uss, mõök, kepp, vasar jne.; naise jaoks rõngas, karp, ahi, õun jne.

(Loendatud võtted ei tule arvesse ainult unenägudes, vaid ka mujal, kus teadvusetud tendentsid on mängus. Freud ütleb näit. sümbolite kohta: „... sama sümboolikat tarvitavad müüdid ja muinasjutud, rahvas oma lauludes ja ütlustes, argipäevane kõne ja luuletaja fantaasia.“¹⁴) Mõned näited: kreeka kultuses esineb mehe sümbolina arv 3; Shakespeare, Heine jt. tarvitavad naise sümbolina maastikku; muinasjuttudes mängivad kuningas ja kuninganna enamasti sama osa mis lapse elus isa ja ema.)

Kui eelpoolkirjeldatud arvesse võtta, võiks paista, nagu oleks unenäos ainult segadust. Ometi näeme unes tihti sündmustikku, mis vähemalt osade kaupa kaunis hästi on seoses. Sündmustiku seosesolek on suuremalt jaolt n. n. sekundaarse unenäo-töö teene. Seda korraldavad meie intellektuaalsed funktsioonid, mis ka une ajal täiesti ei puhka. Nad püüavad igal pool leida arusaadavat mõtet. Nad algavad oma korraldava tööga unenäo tekkimisel ja jätkavad seda meie ärkvel olles. Selle töö tõttu suureneb vahe latentse ja manifestse unenäo-sisu vahel veel enam.

Tihti arvatakse, et psühhoanalüüs uurib üksikut unenägu. See on aga võimatu, sest alles vastava isiku kogu hingeelu arvesse võttes, saame aru ka unenäost. Teiste sõnadega: unenäo tõlgitsemist tuleb läbi viia varemkirjeldatud uurimistehnika raames. Sellepärast on igasugune unenägude tõlgitsemine ühtlasi vastava isiku teadvusliku ja teadvusetu hingeelu uurimine ja kuna unenäos teadvusetuil tendentsidel on soodus võimalus avaldumiseks, on unenägude tõlgitsemine Freudi sõnade järgi *via regia* (kuninglik tee) teadvusetusse hingeellu tungimiseks. Selles seisabki unenägude tõlgitsemise väärtus, mis muidu oleks tühi mäng.

Kahjuks ei saa siinkohal unenägude uurimisest anda täpsemat kirjeldust, sest üheainsa unenäo läbitöötamise protokollid on tihti nii mahukad, et nad enda alla võtaksid käesoleva raamatukese kogu ulatu-

¹⁴) Et siin on mängus teadvusetu hingeelu, selle kohta vrd. ptk. V.

ses. Tuleb leppida ühe unenäo tõlgitsemise lühikese referaadiga (Freudi järgi).

Keegi daam näeb järgmist und: Ta istub oma abi-kaasaga teatris ja mängu algust oodates imestab, et teater on pooltühi pealtvaatajaist. Abikaasa jutustab, ka tema (daami) sõbranna olevat tahtnud oma peigmehega teatrisse tulla, kuid olevat ära jäänud, kuigi neile kolm (3) väga odavat piletit pakutud. Seepeale vastab daam, et ka temal poleks tarvis olnud piletite lunastamisega rutata.

Nagu uurimistehnika kirjeldamisel mainitud, tuleb kõigepealt materjali muretseda, et vastava isiku teadvusetu hingeelu kohta oletusi teha. — Käesoleval juhul leidus analüüsi ajal kogutud aines eriti palju sähvmõtteid teatri kohta. Neist selgus, et teater oli daamile nooreas kohaks, kus ta oma erootilist uudishimu sai rahuldada. Siin oli ju palju kuulda ja näha, millest teda kasvatajad püüdsid eemale hoida. Edasi selgus, et üheks varajase abiellumise põhjuseks jällegi oli daami lootus abielus võimalust leida erootilise uudishimu rahuldamiseks. Siin torkab silma, mida võiks väljendada järgmise võrrandiga: teatriskäimine = erootilise uudishimu rahuldamine = abiellumine. Võib-olla tahab latentne unenägu daami abielust rääkida ja tarvitab pilti teatriskäimisest. Nii saab varjata mõtteid abielu kohta. Seda on tarvis, sest daami teadvus tahab vist põgeneda nende eest, ei salli neid sugugi. Võiks katsuda, kas saab edasi niisuguste oletustega.

Analüüsimisel kordab daam tihti, et poleks tarvis olnud piletite muretsemisega rutata. Oli ju veel küllalt vabu kohti, võimalusi. Meie võrrandi põhjal tähendaks see: poleks tarvis olnud abiellumisega rutata, sest oli veel küllalt võimalusi. Tekib uus oletus: kas kahjatseb daam, et ta nii vara abiellus?

Analüüsimisel kogutud materjalist leiame veel, et daam oma sõbranna kohta jutustab, see polevat abiellumisega rutanud, olevat aga praegu suurepärase mehega kihlatud. Unenäos ei ruttu sõbranna teatrissetulekuga, s. o. unenäo manifestes pildis teatrisseruttamisest väljendub jällegi unenäo latentne mõte abiellu ruttamisest. Latentne mõte on siin: su sõbranna ei rutanud nagu sina, sest võimalusi oli küllalt.

Kokkuvõttes saaksime järgmise oletuse unenäo latentse mõtte kohta: erootilise uudishimu rahuldamiseks oli palju võimalusi; poleks tarvis olnud rutata nagu tegid sina; ka sõbrannast näed, et oleks aega küllalt olnud.

Kui daam märkas, et analüüsija on tema südamesaladuste jälil, tunnistas ta, et ta tõesti oma varajast abiellumist

kahjatseb ja sõbrannat veidi kadestab. Need mõtted polnud küll täiesti tõrjutud, aga nad olid daami teadvusele koor-mavad, neile ei lubatud siin avalduda vabalt ja nad otsisid aseväljendust unenäos. Daam püüdis „niisamuti“ edasi elada abikaasa kõrval; alles analüüs sundis teda probleemi-dele näkku vaatama.

Olgu ära tähendatud, kus käesolevas näites leidub mõni varem loendatud unenäo-töö võte. Sümboolne väljendus ilmub pealtnäha absurdses asjaolus, et sõbrannale ja ta peig-mehele pakuti kolm piletit; aga kolm on seksuaalsümbol (eriti mehe kohta käiv) ja tähendab siin lihtsalt, et nad kavatsevad abielluda. Piltliku väljenduse leiame näit. varem-mainitud võrrandist ja sellest, et palju vabu kohti = palju võimalusi. Tihendamist võib näha manifestse elemendi juures „palju vabu kohti“, sest see väljendab niihästi seda, et on palju võimalusi, kui ka seda, et teatriskäimine (= abi-ellumine) polegi igakord „huvitav“.

Ei saa öelda, et käesolev analüüs oleks kuigi põh-jalik; ta puudutas ainult pealmist kihti. Et iga mani-festse elemendi taga seisab mitu latentset, võiks käes-oleva unenäo taga peituda veel palju. Üheks reegliks unenägede tõlgitsemisel ongi see, et ei tohi kunagi arvata, nagu oleks mõne õnnestunud tõlgitsemisega unenägu „tühjendatud“.

Tihti öeldakse, psühhoanalüütiline unenägede tõlgitse-mine olevat „otsitud“. Kõrvalseisja peab seda etteheiteks. Kui aga asjasse süveneda, leiab sellest terava iseloomustuse, sest see märkus tababki naela pea pihta. Tõrjutud ten-dentsid katsuvad — piltlikult öeldes — unenägedesse viia salakaupa. Kust aga otsib seda valvaja ametnik? Välja-veoks keelatud valuutat ta kindlasti ei otsi portfelligist ega rahataskust, vaid saapataldade ja mantlivoodri vahelt. Mui-dugi on siis leid „otsitud“.

Et unenägede tõlgitsemisega (ja üldse psühho-analüüsiga) tutvuda tõsisemalt, tuleb mitmed oma une-nägedest läbi töötada juhtnööride abil, mis antud Freudi raamatus „Unenägede tõlgitsemine“. Muidu pole ka võimalik otsustada psühhoanalüütilise une-nägede tõlgitsemise üle iseseisvalt.

Et niisugune unenägude uurimine pole tühine mäng, vaid sügava elulise tähtsusega, näitab järgmine väljavõte Jung'ist. „Nägin ühte hea välimusega vanaldast härrat ja tema kaaslast, nähtavasti väga intelligentset, keskealist meest. Nende jutust selgus, et nad olid kaitsevälased, vanem vist kindral ja noorem adjutant. Pikema vaikimise järel lausus vanem kaaslasele: „Kas see pole naljakas, mida me mõnikord unes näeme? Möödunud ööl nägin ma järgmist: Paljude noorte ohvitseridega seisin ma ühes reas ja ülemjuhataja eksamineeris meid. Ta tuli ka minu juurde, ei esitanud aga mingisugust tehnilist küsimust; nõudis vaid ilumõiste definitsiooni. Asjatult otsisin ma vastust ja tundsin suurt häbi, kui ta sama küsimuse esitas minu kõrval seisvale noorele majorile. Viimane vastas kohe, ja just nii, nagu ma ise oleksin tahtnud vastata. See pööratas mind nii, et ärkasin.“ — Siis küsis jutustaja minu poole pöördudes, ehk küll ma olin talle võhivõõras: „Arvate, et unenägudel on mõtte?“ Vastasin, et leidub kindlasti ka mõttega unenägusid. „Aga mida arvate jutustatud unenäo mõtte kohta?“ Ma küsisin: „... kelle nägu oli noor major?“ „Just minu nägu, kui ma olin alles noor major.“ „Siis näib mulle“, vastasin mina, „et te midagi olete kaotanud või unustanud, mida siis oskate, kui alles olite noor major. Unenägu vist juhib tähelepanu sellele asjaolule.“ Ta mõtles veidi järele ja ütles siis äkitselt: „Teil on õigus. Noore majorina olin ma väga huvitatud kunstist. Siis aga kadus huvi sõjaväelise elukutse argipäevsuses.“ Ta jäi vaikseks ja me ei rääkinud sõnakestki enam. Peale söömist oli mul võimalik kõnelda härraga, keda ma pidasin adjutantiks. See teadis mulle öelda, et ma vanahärra hinges olin puudutanud valusat kohta. Ta olevat kivistunud formalistina tuntud ja kardetud isik; isegi temasse üldse mitte puutuvaid pisi-asju uurivat ta. Sellele mehele oleks vist parem olnud, kui tal oleks olnud mõni huvi, mis oleks võinud teda mõnikord välja kanda teenistuse argipäevsusest. See oleks ka tema tööle kasuks tulnud. Kui oleksin analüüsiga sügavamale tunginud, oleksin talle näidanud, et selle unenäo näpunäidet oleks mõistlik ja kasulik omaks võtta. Nii oleks ta võinud oma ühekülgisust ära tunda ja seda parandada. Selles suhtes on unenäod ütlemata suure tähtsusega.“

IV. Hingelised konfliktid psühhoanalüütilisel valgustusel.

1. Hingelise konflikti tekkimisest.

Hingelise konflikti tekkimist kirjeldab psühhoanalüüs järgmiselt:

Katsetel ennast maksma panna võivad hingeelu tendentsid sattuda konflikti *) nii välismaailmaga kui omavahel.

Välismaailmas võivad puududa vastavad ja kaduma minna juba kättevõidetud eeldused või tuleb esile aktiivne ja passiivne vastupanu. Nendest raskustest püüavad hingelised tendentsid üle saada väliseid olusid muutes, või kui see ei õnnestu, siis otsivad nad uusi, soodsamaid teid. Kui ka see ei õnnestu, kaob võimalus oma otsekoheseks maksmapanemiseks.

Hinges eneses satuvad üksikud tendentsid omavahel konflikti. Siin seisavad teineteise vastas kõigepealt kaks suurt tendentside rühma: ühelt poolt ürgsed tungid, nagu nälg, võimupüüe, elutahe, armastus; teiselt poolt tendentsid, nagu eetilised ja esteetilised, mis valivad, mis püüavad alamaid tendentsi juhtida, tahavad väärtusi realiseerida. Konfliktist katsuvad tendentsid üle saada sel teel, et kooskõlastuvad. Kõrgemad tendentsid on sealjuures vähem järeleandlikud kui ürgsemad jõud. Need alamad tendentsid on enam painduvad. Kui pole võimalik kooskõlastuda, tekib võitlus ja allajääv pool kaotab võimaluse ennast otsekoheselt maksma panna.

Konflikte võivad eriliselt süvendada mitte ainult 1) erakordsed välised raskused ja 2) sünnipärane

*) Konflikt — kokkupõrge, riid.

hingeelu omapära, vaid ka 3) hingeelu arenemiskäigu iseärasused.

Viimase teguri täiel määral hindamine sai eriti psühhoanalüüsi uurimiste põhjal võimalikuks. Esi-
mesel pilgul näib, et sünnipäraselt terve hingeelu
rööpast välja lööb ainult erakordne sündmus või olu-
kord, mis sügavaid haavu jätab. Ka psühhoanalüüs
oli sel arvamisel, kuni selgemini nähti, et päris iga-
päevane elamus sedasama efekti võib esile kutsuda.
Näiteks tekkis, nagu varem kirjeldatud, Anna neurooti-
line *) sümptoom sel lihtsal põhjusel, et ta kord
viisakuse pärast ei tohtinud avaldada vastikustundeid.
Kui uuriti seda laadi juhtumeid, leiti pikk rida läbi-
elamusi, millest ükski ei tarvitsenud kanda erakordset
ilmet, mis aga kõik hingeelu järjest ühes suunas mõ-
justasid, nii et pöördeks ebanormaalsele teele oli tar-
vis veel ainsat väikest lisa. Läbielamuste real oli sama
lõppefekt kui katastroofil.

Psühhoanalüüsi uurimistel selgus, kuivõrd enne-
aimamatu tähtsusega on hingeelu saatus kõige vara-
semas lapsepõlves. Sellel ajal saadud muljed mää-
ravad otsustavalt elukäiku: pärastise elu toimimis-
viisid saavad siit esimese eeskuju ja pärastised kon-
fliktid oma eod. Võtame näit. suhte välismaailmaga.
Juba sündimisakt, kui ta on enneaegne või raske, võib
mõjuda, et kokkupuutumine välismaailmaga muutub
vastikuks ja tekib soov tagasi pöörduda sellele ast-
mele, kus konflikti välismaailmaga veel polnud. Nii-
samuti võib mõjuda, kui last karmilt emarinnast loo-
buma panna või valjult tavalist puhtusdressuuri ette
võtta. Tagajärg võib olla üldine kartlikkus välismaa-
ilma nõuete vastu: inimene muutub passiivseks ja

*) Sõnast neuroos vt. lk. 27.

tõmbub enesesse. Sünnib n. n. introverteerunud tüüp, kes kooskõla ei leia välismaailmaga; viimane on talle vaenlaseks.

Nii võivad kõige varasemad elamused inimese saatuse ära määrata. Tagajärjeks võib olla, et sünnilt muidu päris terve hingeelu igapäevastes oludes konfliktidesse satub.

2. „Uutest“ teedest konfliktide lahendamisel. Nihkumine. Sublimatsioon.

Hingeline energia, mis välismaailmas või hingelus endas tõketele satub, otsib kõigepealt uusi teid, kui ta tõkkeid ei võida.

Ta võib lihtsalt nihkuda uuele teele, jäädes ise muutumata.

Turukaupleja, kes vihahoos kõige parema meelega oma vastasele käsitsi kallale kipuks, kardab kohtu karistust ja valib südame kergendamiseks uue tee — sõimu näol. Keskaegsed inkvisiitorid olid sagedasti sadistid, kes oma ihasid lõbu nimel rahuldada ei julgenud ja seks uue tee leidsid kiriku nimel piinamises. Vanapiigad pühendavad oma armastust kaasinimestele, aga ka lindudele, kassidele, koertele.

On inimesi, kes on seal pisaraini liigutatud, kus teised hoopis külmaks jäävad; et see näib liialdusena, kutsutakse niisuguseid inimesi halvaks-panevalt sentimentaalseiks. Enamasti on siin tegemist tunnetega, mis kunagi varem loomulikku avaldumisvõimalust ei leidnud, tagasi hoiti ja mis nüüd valmis on igal kohasel ja ebakohasel ajal esilduma.

Analüüsil on tihti võimalik täpsemalt jälgida tunnete nihkumist. Näit. õppis üks poiss onanismi

tundma, ilma et see tema südametunnistust oleks koor-
manud. Samal ajal tundis ta kõige valusamaid ette-
heiteid selle üle, et mitme aasta jooksul oli emalt
näpanud suhkrut (mis teda siiaaani kuigi palju pol-
nud vaevanud). Seda võib nii seletada, et poiss ette-
heited onanismi pärast tõrjus teisele teele. Tal oli
palju meelepärasem vana pattu kahjatseda kui onanis-
mist loobuda. (Pfister.)

Tunnete nihkumise kohta on kujukaks näiteks ka
armastus, millega tühje mälestusesemeid alal hoitakse.

Nihkumine avaldub laial määral ajalookäigus. On
tuntud näit. võtte sisepoliitiliselt kääriva rahva tähele-
panu juhtida välispoliitika alale; alatakse kas või
sõda. Võib aga ka ümberpööratud tähele panna: kao-
tatud sõja tagajärjel välispoliitikast pettunud rahvas,
kes oma viha endise vaenlase kallal välja elada ei saa,
hakkab uut vaenlast otsima sisemaal: tekib revolüt-
sioon. — Vist peaaegu igal inimesel ja rahval läheb
(vähemalt ajutiselt) tarvis patuoinast, kelle kallal ta
oma viha saaks välja elada. (Üheks eurooplaste patu-
oinaks peab Freud juute.)

Ülitähtis on asjaolu, et tendentsid uusi teid otsi-
des ise võivad muutuda (kvalitatiivselt).

Kui näit. võimutahte ürgselt toorele vallaletorma-
misele vastu astuvad eetilised tendentsid, võib ta
endale valida niisuguse tee, mida ka eetilised tendent-
sid heaks kiidavad. Inimesest võib siis näit. saada hea
juht, kes on juhitud „esimeseks teenriks“ või teh-
nik, kes valitseb loodusjõudusid, või korraldaja jne.
Siin võib vana tendentsi ka uuel teel hästi taas tunda;
juurde tulnud on aga ka midagi uut: nimelt seisavad
tema avaldused kõrgemal väärtusastmel. Need on,

nagu psühhoanalüüs ütleb, sublimeerunud *). Sublimeerumisel saab näit. inimesest, kel on sadistlik tung, hambaarst, tsensor jne., kuna lihtsal nihkumisel võib tekkida varemmainitud inkvisiitor.

Sublimatsioonis näeb psühhoanalüüs ühte tähtsamat tegureist, mis üldse võimaldab kultuuri tekkimist. „Energiaile, mis sel viisil (s. o. algeliste teede sulgemisel) meie hingeelu jõudlustele lisanduvad, võlgname arvatavasti kultuuri kõrgemaid saavutisi“, ütleb Freud. Eksituste ärahoidmiseks olgu kohe tähendatud: Freud ei ütle, et kultuur m u u d pole kui halb asevõimalus ürgseile tendentsidele; ta räägib ainult energia lisadest ¹⁵⁾, mis võimaldavad realiseerida kultuuriväärtusi.

Sublimatsioon pole psühhoanalüüsi leiutatud. Psühhoanalüüs valgustas teda ainult uue empiirilise materjaliga ja tungis üksikasjusse. Sublimatsiooni mõte on hästi tuttav filosoofidele ja hingeteadlastele. Peaaegu kõik, mida kõrgemaks kultuuriks nimetame, põhjeneb metsikuse sügavamaks ja vaimsemaks muutmisel — see on minu õpetus; metsik loom pole surmatud; ta elab, ta on aga — jumalikuks muutunud.“ (Nietzsche.) „Meelelisus on inimese hingealuks, millest ükski, kes soovib jääda vaimselt aktiivseks, ei saa loobuda... Sublimatsioon on... meelelisuse dispositsioonide ärakasustamine kujutluste ja mõtete teenistuses, mis ise väärtuslikud või väärtuslikke toiminguid motiveerivad.“ (Dürr, tuntud psühholoog.)

*) Sublimeerumisest räägib psühhoanalüüs igal pool, kus mõni alam tendents muutus kultuuriliselt väärtuslikumaks peetud tendentsiks.

¹⁵⁾ „Energiebeiträge zu unseren seelischen Leistungen“ S. Freud'i teosest „Über Psychoanalyse“, lk. 61.

Ei tohi aga arvata, nagu suudaks sublimatsiooni- mehhanismi tundmine hingeelu sundida kultuuri looma. Hingeelu mõjustada on inimesel võimalik ainult neis kitsastes piirides, mis antud hingeelu sea- dustega. Need näitavad, et sublimeerumisvõimalused on igal inimesel teatud kindla ulatusega. Ühel on neid võimalusi imestamisväärselt suurel määral, teisel jälle õige vähe. Peaaegu alati näib aga nii olevat, et teatud osa alamaist tungidest peab püsima ürgelisel teel. Muidu tekivad hingeelus korratused. See pee- geldub näit. protestantlikus moraalis: mitte ainult selles asjaolus, et hingekarjased abielluvad, vaid ka üldises vaates maisele elule. Katoliku kiriku õpetus suhtub maisesse ellu eitavamalt, see-eest on ta aga pattude andeksandmises tegelikult vastutulelik.

Sublimatsioonist tuleb meil edaspidi veel palju rääkida.

3. „Vanadest“ teedest konflikti lahendamisel. (Regressioon. Fiksatsioon.)

Mis sünnib tōketele pōrganud hingeliste tendent- sidega ja neid kandva energiaga, kui nad ei leia uusi teid?

Nad võivad tagasi pōörduda vanule teile, s. o. teile, mil nad hingeelu varasemal arenemisastmel, eriti lapsepōlves ja nooreas, said avalduda vabamalt. Mida soodsamad olid neile sealsed tingimused, seda kerge- mini libisevad nad sinna tagasi. Tekib regressioon (tagasimine).

Teadvuslikus hingeelus on meile regressioon hästi tuntud. Nii pōörduvad inimesed, kel pole enam lootusi, näit. raugad vōi lootusetult haiged, jälle ja jälle mõtteis lapsepōlve poole. — Vōiks regressiooni leida

ka selles, et siis, kui peame orienteeruma uues olukorras, tihti vanu kogemusi kasustame, lootes leida neilt juhatust.

Regressioon toimub ka teadvusetult.

Üks 36-aastane härra, keda psühhoanalüütiliselt ravitakse hingeliselt tingitud abielulahkkelide pärast, hakkab korraga abikaasale kingiks koju tooma väikesi kompvekke. Varem pole ta seda iialgi teinud ja tal on tunne, nagu oleks see lapsik. Analüüsis saadud andmeil sai nähtust nii seletada, et härra ei osanud ravimise ajal vabastatud armastuse tundeid kohe täisealise mehe viisil väljendada, vaid kasustas teid, mis olid talle tuntud lapsepõlvest. Lapsena oli ta armastust ema vastu tihti üles näidanud emale kompvekke kinkides. (Pfister.)

Regressioonil võivad olla õige tõsised tagajärjed.

Võtame näiteks järgmist: Täiskasvanu rahuldab oma soove ja nõudeid aktiivselt, tegudega. Laps aga elab ennast välja peaasjalikult mängus ja fantaasias. Puupilbas on mõök; hein, mida ta sellega niidab, on vaenlaste vägi; ta ise, kes kepil, s. o. suursugusel ratsul, kihutab, on riike võitev kangelane. Kui täiskasvanu soove ei saa täita küllalt ruttu või kui tal on armsaid soove, mida ta ei looda täita, siis läheb ka tema heameelega fantaasia valda. Harilikult suudab ta sealt igal ajal tagasi pöörduda, aga kui ta seda ei suuda, kui ta püüab ainult fantaasias raskusi võita, ennast fantaasias välja elada nagu laps, siis muutub ta passiivseks, unistajaks, ei saa hakkama tegeliku eluga, ei leia sobivat kutset, ei jõua ennast ülal pidada iseseisvalt; ta näeb ise, et ta ei kõlba, tunneb ennast õnnetuna. Põhjusena ta esitab kõiksugu vigu ja haigusi, aga need on enamasti nii ebamäärased, et arstki teda palju aidata ei saa. Nii on ta (osalt) nagu laps,

ei teotse, vaid põgeneb soovidele vastuseisvate raskuste eest fantaasiasse ja laseb teisi hoolitseda enese eest.

Tugevad regressioonid viivad vaimuhaigusteni.

Regressioon võib sündida igasuguste funktsioonide alal. Võtame näit. suguelu. Enne kui suguorganid saavad ärritusi kandvaiks kehaosadeks (küpse suguelu mõttes) on kõik väljaheite-organid, aga ka suu isesuguse ärritatavusega. On ju näit. hästi teada, kui tähtsad on lapsele mitte ainult imemine ja lutsimine palja lutsimise pärast, vaid ka vastavad teised loomulikud toimingud, kui suure huvi ja lõbu, koguni uhkusega ta viimaseid jälgib. Täpsemad uuringud toovad veel hulga fakte, mis kinnitavad sama. Suguorganite küpsedes kaob see isesugune ärritatavus. Kui aga mingil põhjusel suguelu normaalne areng ja funktsioon on takistatud või kitsendatud, võib sündida pööre varema organisatsiooni poole. Väljaheite-organid ja suu saavad jälle endiste ärrituste kandjaiks — kas täiel või ka ainult teatud määral. Tekivad suguelu perversioonid (vrd. ka VI, 3) või „väljamõeldud“ haigused, näit. seedimisorganites, või pahed, nagu näit. liigsöömine ja haiglaselt piinlik seedimis- ning väljaheitmisfunktsioonide kontrollimine.

Regressioonis võidakse tagasi minna mitte ainult oma lapsepõlve, vaid ka inimkonna ürgaega (atavistlik regressioon). Näiteks leidis Jung, et takistustele pörganud tendentsid rahuldavad teatud vaimuhaigustes ja ka unenägudes, vormides, mis vastavad mütoloogiale ja arhailise filosoofia spekulatsioonidele. (Vrd. ka ptk. V.)

Fiksatsioon. — Regressioonis minnakse tagasi varemale astmele, kui hilisemal astmel tekivad

liiga suured raskused. Võib aga juhtuda, et hingeelu vastuseisvate raskuste tõttu mõnes osas üldse hilisemale astmele ei jõua. Tekib fikatsioon (kinnijäämine, kinnistumine) sellele astmele. Tihti sarnaneb väline pilt väga regressiooniga. Näit. varemmainitud suguelu ebanormaalsused võivad olla ka fikatsioonide tagajärgedeks.

Või võtame järgmist. Lapse mängu juhivad soovid ja fantaasiad. On aga ka tarvis kohaneda reaalsusega, mis soovidele ei alistu, mis iseseisev. Üleminek mänguperioodist algavale tõsieluga kohanemisele on raske. Umbes sel ajal saab laps algkooli-ealiseks. Ka hakatakse temalt siis nõudma üht ja teist väiksemat tööd. Kui nüüd lapse üle otsustada realiteediga kohanenud täiskasvanu seisukohalt, s. o. temalt enam nõuda, kui ta täita suudab, võib üleminek osutada liiga järsuks, laps ei suuda nõuetega kohaneda, püüab neid täita endiste abinõudega, s. o. mängleva fantaasia abil. Ka tekib hirm uue astme nõuete vastu. Ja see hirm (iseäranis siis, kui püütakse temast lahti saada tõrje abil; viimase kohta vrd. järgmist paragrahvi), võib takistada eluajaks täit kohanemist tõsieluga. Inimene on kuidagi eluvõõras, mitte ainult kogemusilt, vaid ka hingelaadilt, mis teda takistab omandamast tarvilisi kogemusi. Tal on palju plaane, ta algab üht ja teist, aga tal pole püsivust, ta pole „töötaja“ — ta on mängleva lapse astmel.

Fiksatsioon võib sündida mitte ainult varasemate arenemisastmete, vaid ka kujutluste külge: Üks 16-aastane tütarlaps raiskas suure osa oma ajast järgmise fantaasia kallal töötades: Ta on usulistel põhjustel tagakiusatud perekonna peaks; ta vangistatakse ja teda püütakse vägivallega sundida usust loobuma; ta paneb aga kangelaslikult vastu ja sureb märtrina. —

Tütarlapse isa oli kõrgem ametnik, kes pettuste pärast viibis vanglas; vanaisa oli kirikuõpetaja — temas nägi tütarlaps kogu perekonna au päästjat, oli sellepärast rängalt pettunud, kui vanaisa hakkas kindlustusseltsi ametnikuks; see paistis talle nagu äraandmine. Et läbielamused olid äärmiselt valusad, tõrjuti need teadvusest. Kuna nad aga teadvusetuina edasi elasid, hingeelus fikseerusid, tuli nendega võidelda. Alatistes fantaasiais püütaksegi neid vaigistada: neis päästab tütarlaps ise perekonna au. (Pfister.)

Võib öelda, et regressioon ja fiksatsioon pakuvad tendentsidele teatud võimalusi väljaelamiseks. Lubame endale näit. fantaasias mõndagi, mis võimatu tegelikkuses või mille täidesaatmisest keeldume. Ka on võimalik teatud teedel regressioonist ja fiksatsioonist edasi minna sublimatsioonile (vrd. ptk. V). Ka saab regressiooni ja fiksatsiooni kasustada hilisema arenemisastme teenistuses. Regressiooni näit. varaste kogemuste rakendamise näol; fiksatsiooni näit. suudluse¹⁶⁾ näol armuelus.

Kui aga regressioon ja fiksatsioon ei mahu hilisema normaalse arenemisastme raami, tekivad uued konfliktid reaalsusega ja seltskonna ning moraali nõuetega. Tendentsid, põgenedes raskuste eest regressiooni ja fiksatsiooni, satuvad uutesse raskustesse, nad satuvad vihmast räästa alla.

¹⁶⁾ Suudluse juures on psühhoanalüüsi järgi tegemist fiksatsiooniga sellele astmele, kus suul on veel isesugune ärritatavus (mis kaob hilisemal astmel). Suudlust nagu varasema astme ülejääki ei saa aga kuidagi nimetada ebanormaalsuseks, sest ta astub täiel määral pärastise astme (küpse suguelu astme) teenistusse.

4. Tõrjest.

Tuleb küsida, mis saab tendentsidest, kui nad on sunnitud loobuma oma algupäraseilt teilt ja nihkumise ega sublimatsiooni abil uusi teid ei leia või koguni uutesse konfliktidesse satuvad, minnes tagasi vanule teile regressioonis või püsides neil fiksatsioonis.

Niisugused tendentsid rikuvad hingeelu tasa-kaalu, häirivad tema rahu ja kooskõla, muutuvad nagu vaenlasteks ja neid koheldaksegi nagu vaenulisuse allikat, mille vastu on tarvis kaitsemehhanisme.

Selgituseks toome järgmise näite: Väike laps näeb esimest korda säravat küünalt ja rõõmuga haarab leeki, et seda nii meeldivat asja oma kätte saada. Ta teeb aga sealjuures väga valusa kogemuse. Kui ta nüüd järgmisel korral põlevat küünalt näeb ja niisama nagu varemgi soovib teha, astub kogemus vahele ja laps loobub oma püüdest. Aja jooksul muutub see protsess (soov — valus mälestus — loobumine) automaatseks mehhanismiks, enamvähem teadvuse silma alt kadudes. Tagajärjeks on suur energia kokkuhoid, sest teadvus vabaneb niihästi ebameeldivaist tundeist, mis seotud valusa mälestusega ja loobumisega, kui ka tahteaktidest ja otsustustest, mis on seotud kogu loobumisprotsessiga. Samal ajal pole aga kaitse halva kogemuse kordumise vastu sugugi nõrgenenud, vaid mehaaniliseks muutudes pigemini veel kõvenenud.

(Selline automatiseerumine ja mehhaniseerumine on hingeelus tavalised nähted. Nende abil võidetud kokkuhoid alles võimaldab rikkama hingeelu. Kui oleksime näiteks käimisel sunnitud iga liigutust järele kaaluma, nagu väike laps, kes teeb esimesi samme, me saaksime ju vaevalt edasi ja niisuguse vaevalise liikumise ajal ei saaks me peaaegu üldse midagi muud tähele panna.)

Kui varem-mainitud tendentsid, mis hingeelu tasakaalu häirivad, ikka ja jälle peale tungivad, tuleks neid jälle ja jälle maha suruda, — tekiks alatine võitlus, valu ja pinevus. Kui aga mahasurumisprotsess automatiseerub, vabaneb teadvuslik tunde- ja tahteelu koormast. Mida kaugemale teadvusest hoitakse automatiseerunud protsessi, seda paremini on teadvus kaitstud. Protsess võib muutuda teadvusele isegi kättesaamatuks.

Nii sünnib see, mida psühhoanalüüs nimetab tõrjeks¹⁷).

Näib, nagu oleks tõrje suurepärase kaitse. Tal on aga ka oma hädaohud, sest teadvus ei saa ju teda kontrollida ja kui nüüd olukord, milles ta sündis, muutub või kaob, töötab ta automaatselt edasi ja võib mõnel puhul saada väga ebaotstarbekohaseks. Tõrjemehhanismi on võrreldud valvuriga, kel igasugune ühendus käsuandjatega katkenud pärast seda, kui talle teada antud, et roimariil (kurjategijal) on punased juuksed. Valvur püüab nüüd vahetpidamata kõiki ruskeid ka siis, kui teadaanne juba ammu on igane. (Fr. Alexander.) — Samuti võib tõrjemehhanism täitsa ilmaaegu võimatuks teha avaldumise hingeliste tendentsidele. Näit. on lapsel võimatud ja keelatud mitmed asjad, mis täiskasvanule võimalikud ja lubatud, mida temalt koguni nõutakse. Kui lapsepõlves tekkinud tõrje edasi kestab ka täiskasvanu hinges, võib see tõrje kergesti muutuda väga ebaotstarbekohaseks.

Tõrje hädaoht peitub tema šabloonilisuses. Näide:

¹⁷) Tõrje intensiivsus on väga mitmesugune. Kord astub tõrjutud hingeelu-sisu teadvusse juba kergema pingutuse järel, teinekord on tema ülesotsimiseks aga tarvis erilist psühhoanalüütilist tehnikat.

Kogelejate juures leiab analüüsija tihti, et nad (lapsepõlves) midagi püüdsid salata, midagi kartsid välja lobiseda. Teadvuslikust valvest sai tõrje. Viimane aga ei takista mitte ainult vastava fakti jutustamist, vaid kõnelemist üldse või teatud häälikuid, mis esinevad eriti reetvas sõnas. (Kui analüüsis korda läheb salatud fakti üles leida ja pihtimist saavutada, kaob kogelemise põhjus ja ühtlasi ka sellest tingitud kogelemine.)

Tõrje on enam pidur kui abi. Ta takistab ka hingeelu arenemist täies ulatuses, muutes teda tardunuks, ning pidurdab seega teadlikku tööd hingeelu juhtimisel ja kasvatamisel.

5. Tõrje tagajärgedest. (Kadu. Kartusetunne. Reaktsioon.)

Tõrje esimeseks tulemuseks on see, et midagi teadvusele juurdepääsetavast hingeelust kaob. Tõrje intensiivsus on sealjuures väga mitmesugune.

Darwin jutustab: „Kui ma kirjandusest leidsin mõne fakti, mõtte või tähelepaneku, mis minu üldistele teoreetilistele arvamustele ei vastanud, siis panin ma selle võimalikult kohe kirja, sest kogemus oli mind õpetanud, et niisugused faktid ja tähelepanekud palju kergemini mälust kaovad kui meelepärased.“ — Hoopis intensiivsemalt tõrjutakse ebameelepäraseid teadvuse sisusid järgmises lookeses: Üks tütarlaps oli õige noores eas pealtnägijaks, kuidas tema väike vend keeva vee pajas hukkus. See mälestus muutus aga pärast teadvusele täiesti kättesaamatuks, kuigi tütarlaps nagu trööstiks pisisasjadeni mäletas, kuidas ta enne katastroofi elava ja terve vennakesega oli mänginud. (Pfister.)

Tõrje ohvriks võivad langeda igasugused hingeelu sisud. Näiteks on hästi teada, kuidas mõned inimesed peale raskeid kaotusi nagu tarduvad. Nad ei tunne enam valu ega rõõmu, on nagu mehhanismid.

Nad kardavad oma tundeid, ei taha enam tunda. Tekib automaatne kaitse, mis šablooniliselt igasuguseid tundeid eemale hoiab.

Huvitava näite tunnete tõrjest annab oma psühhoanalüütilistest kogemustest Pfister: Üks silmapaistev naisõpetaja on küll meestele suurepärane ja peenetundeline sõbranna, ei suuda aga abielluda, sest et ta endas ei leia õiget armastust. Pealtnäha on ta kutsetöös õnnelik, leiab siit täit rahuldust. 35. eluaastas tekib tugev õnnetuse- ja elust tüdinemise tunne. Järgneb koguni enesetapmiskatse. Analüüsis ilmneb, et daam lapsena oma isa väga armastanud ja austanud (isa oli tõepoolest silmapaistev mees). Hingeelu arenedes ilmusid lapsearmastuse kõrval esimesed ebamäärased naiselikud tunded, millest teadvus veel aru saadagi ei osanud. Inimesse ürgajast sissejuurdunud instinktiivne kartus intsesti *) ees tõrjus tagasi igasugused naiselikud tundeavaldused. Kui see tõrjemehhanism analüüsi ajal üles leiti, kui ta ilmus teadvuse kontrolli alla, selgus, et kartus intsesti ees, mis mehhanismi üles ehitas ja alal hoidis, oli täitsa ülearune. Teadvuse valgusel kadus kartus ja ühes sellega ka tõrje. Naiselikule armastusele oli tee vaba ja daam algaski uut, õnnelikumat elu. „Meil on siin tegemist inimesega, ... kes teadvusetus hingeelus tekkinud kammita tõttu ei jõudnud saada selleks, milleks ta oli loodud. Kui paljusid sunnitakse samuti demoonilise jõuga radadele, mis hingejõududele ... vaba arenemist ei võimalda. Armastusevaesus pole alati sünnipärane ... on aga tihti psühhoanalüütiliselt ravitav.“

N. n. külmad inimesed, mõistuse-inimesed, pole suurelt osalt nii ühekülgeteks sündinud, vaid teatud elamuse või elamusterea tagajärjel tekkis nende hinges tõrje, mis hoiab tundeelu kammitas tervelt või osaliselt.

Kui tõrjutud hingeelu-sisud on kantud tugevast energiast, ilmub teadvuses väga tihti hirmutunne. Kuna aga põhjus peitub teadvusetus hingeelus, on see

*) Intsest on suguline läbikäimine lähemate sugulaste vahel.

tunne näiliselt põhjusest. Vastav isik jätab lihtsalt üldiselt kartliku inimese mulje, kes tulevikku näeb kõige tumedamais värvides, igal pool leiab õnnetusi või õnnetuse võimalusi, kes endale muresid „teeb“, nagu öeldakse. Sel „põhjusest“ hirmul võib aga olla ka kindel ese, objekt. Ilmub see hirm raskel kujul, siis räägitakse foobiast. (Foobiat loetakse psühho-neurooside hulka; vrd. järgmine §.) Hirmu esemeiks võivad olla pimedus, vesi, äike, vaba õhk, kinnised ruumid, avalikud kohad, rahvahulk, veri, teravikud, raudtee- ja laevasõit, kassid, maod, ämblikud, hiired jne., jne. Loetelus leidub ju mõndagi, mis sisendab ka normaalsele inimesele hirmu, näit. maod ja äike; ka raudtee- või laevasõidul võib juhtuda teinekord õnnetus. Aga eelnimetatud haiglane hirm näib olevat kuidagi irratsionaalset (mitte täpselt mõistetavat) laadi, sest mõistus ei leia esimesel pilgul mingit õiget hirmu põhjust ega suuda seda vaigistada. Alles teaduslik (psühhoanalüütiline) uurimistöö näitab, et see hirm on signaal, mis hoiatab hädaohu eest, mida kardab teadvusetu hingeelu. Viimane võib hirmu tunda (tõrjemehhanismist tingitud šabloonilisel ja otstarbetul viisil) mingi eseme ees, mis kord oli seotud valusa läbielamusega. Näiteks: Laps satub õnnetult vette. Tekib mehaaniline kaitsemehhanism, nagu lapse juures, kes haaras küünla leeki (vrd. eelmine §). Tagajärjeks on pime kartus igasuguse kokkupuutumise eest veega. Teine näide: Paljudele on õige vastik süütu nahake, mis tihti katab keedetud piima. Psühhoanalüüs seletab seda vastikustunnet kui hädaohusignaali, mille mehhanism tekkis ajal, kus last võõrutati emarinnast, viimase otsimist talle keelati või koguni vastikuks tehti. — Teadvusetu hingeelu võib aga ka hirmu tunda seesmise hädaohu ees, nimelt tõrjutud

tendentside järjest pealesuruva ülevõimu ees. See hirm ilmub enamasti, nagu varem mainitud, kindla objektita, üldise kartlikkuse näol. Või otsitakse eset tagantjärele (sest kui on teada mingi hirmu põhjus, on enam lootust tast jagu saada).

Paljast hädaohu signaalist pole küllalt. Tuleb midagi ette võtta oma kaitseks. Juba selleks, et vabandada valust, mida enesega kaasa toob signaal — hirm —, tuleb midagi teha. Tekivad kaitseaktsioonid, n. n. reaktsioonid.

Näiteid: Inimene, kes alasti keha näitava kunsti- eseme juures vihasse satub, reedab analüüsis enamasti, et ta hing on täis inetuid soove, mida ta saab tõrjuda ainult vaevaga. Kõlbline fanatism pole tihti muud kui päästerõngas nõrkadele, kes kardavad eetiliseltp uppuda. Loomulikkude eluviiside kultus, nagu see näit. ilmub ekstreemses taimtoitluses jne., on tihti katse põgeneda mingi ebaloomulikkuse eest. Alandlikkus on tihti ainult teadvusetus hingeelus peituva vastandi demonstriitvne eitamine. Liialdatud puh-tusearmastus on tihti reaktsioon hingeelu mõnele peidetud „mustale“ kohale.

Näiliselt on reaktsioonid eetilise ja kultuurilise iseloomuga, aga nad on õõnsad.

Kaitsereaktsioonid ilmuvad tihti sundidena. Näiteks võib reaktsioonina tekkinud puh-tusearmastus saada kergesti sunniks, mis nõuab tarbetult sagedat kätepesemist, tihti omapäraste tseremooniatega saatel. (Shakespeare'i kirjeldus lady Macbeth'i sundneurootilisest kätepesemisest tuleb üsna lähedale psühhoanalüüsi arusaamisele asjast.) — Varem-mainitud tütarlaps, kes vaigistab tõrjutud valusat läbielamust fantaasiatega abil oma perekonna au päästmisest, peab töötama nende fantaasiatega kallal sunniviisil. — Niisugu-

seid suunde on, nagu foobiaidki, lõpmatu hulk. Ras-kemal kujul esinevad nad sundneuroosidena. „Nagu juba nimi ütleb, iseloomustavad seda haigust kujut-lused, mis sunnivad mõtlemist ja toimimist tunniks (või koguni mitmeks tunniks) oma käsutusse.“ (Jung.)

Pole vajalik, et reaktsioonid alati ilmuksid püsiva iseloomujoonena. Nad võivad olla ka üsna ajutist laadi, ilmudes siis, kui mingi aktuaalne (parajasti päevakorral olev) sündmus elustab tõrjutud tendentse. — Tujudeks kutsume enam-vähem äkilisi meeoleu-muutusi, mis meile näivad põhjendamatuina. Ana-lüüsis ilmub aga, et neil on vägagi konkreetset põh-jused ja et nad tihti seletuvad reaktsiooninähtustena.

Näiteks teenigu järgmine lookene: Kedagi keskealist härrat palutakse rüütellikult hoolt kanda küllatunud noore meeldiva daami eest. Oma imestuseks ei suuda härra, kes kohe nõustus, olla kuigi galantne. Kui daam juba lahkunud, tekitab mälestus talle jälle halba tuju. Analüüsis ilmus põh-jus, mis tingis seda tujukust. Viieaastasena oli härra kord oma õega väga armsat mängu mänginud. Aga siis oli vanem vend tulnud, õe röövinud, mängu seega rikkunud ja viieaas-tase üksinda kurvastusse jätnud. Nüüd külla tulnud noor daam sarnanes mõnes suhtes õega; sellest elustus lapse-põlves tekkinud hingeline kaitsemehhanism ja hoiatas (oma pimedal šabloonilisel viisil!) mängu „õega“ mitte uuendada, et vana vabakogemus ei korduks. Ebagalantsus oli kaitse mängu uuendamise vastu. (Pfister.)

6. Kompromissidest. (Neuroosid.)

Hingeelu kannatab nende tendentside surve all, mis pidid loobuma primaarseist (esmalisist) väljendu-sist vastuseisvate väliste raskuste või hingeliste tegu-rite (võistleavad tendentsid, esteetilised ja eetilised nõuded jne.) tõttu. Kui need tendentsid ei suuda leida teadvuse poolt heakskiidetud uusi teid, võib tekkida püüe vabaneda survest tõrje abil. Tõrjutud tendentsid ühes neid kandva energiaga pole aga selle-

pärast hingeelust kadunud ¹⁸⁾). Neid tuleb valvata ja nad püüavad valvest läbi murda. Niisugused katsed sünnivad eriti siis, kui tõrjutud tendentse elustab mõni aktuaalne sündmus. Tõrje tekkimis- ja läbimurdmiskatse vahel võib olla aastaid, aastakümneid. On raske näha siin sidet, seda aga otsib analüütiline uurimistöö.

Murrab tendents läbi oma algelisel kujul ja on ta tugev ning järsus vastuolus kõrgemate tendentsidega, mis püüavad hingeelu juhtida, siis sünnib kergesti katastroof (näiteks vaimuhaigus). Inimene kaotab võimaluse valitseda oma hingeelu.

Teinekord lepitakse ära läbimurdunud tendentsiga.

Enamasti ei toimu läbimurre puhtal kujul, vaid n. ö. kompromissi näol. Toome rea näiteid.

Üks maa-tütarlaps põeb mingit põiehaigust, mida arstid kuidagi ei oska ravida. Tal on kõht tursunud ja ta kannatab väga. Analüüsi ajal selgus, et tütarlapsel oli tugev soov emaks saada. Et see soov talle tundus ebakõlblisena, tõrjus ta oma soovi tagasi. Tõrjutud soov aga tegi „nagu“ saaks tütarlaps emaks. — Soovi teadvusse tõstmisega kadus haigus, ilma et oleks tarvis olnud mingit füüsilist ravi. (Pfister.)

Hästi teada on üliõpilastüüp, kes on nii „õnnetu“, et alati haigestub just enne eksamit. Hingeline mehhanism on siin kaunis selge: On kartus eksamile ilmuda, oleks parem, kui saaks ära jääda, aga uhkus ja kohusetunne ei luba seda ja tõrjuvad vastava soovi tagasi. See aga paneb ennast maksma haiguse abil, mis ei ole simuleeritud ja mis tõepoolest ei luba eksamile ilmuda. Võiks öelda, et kõik läheb „soovi järgi“. Muidugi, kui seesuguse arvamuse väljendaksime üliõpilasele, saaksime kuulda valju protesti, sest on ju tegemist sooviga, mida teadvus sugugi ei salli. — Niisugune

¹⁸⁾ Näib, nagu ei läheks midagi hingeelu energiast kaduma. Seda kogemust on katsutud rööbiti seada füüsilise energia jäädavuse printsiibiga, siia maani aga pole katseist ja spekulatsioonidest (juurdlemistest) kaugemale jõutud.

põgenemine haigusse elu raskuste eest on ju üldtuntud *). Tihti on raske teda läbi näha, sest põgenemine toimub enamasti teadvusetus protsessis. Teinekord on ta aga silmatorkav, siis räägitakse naljatades ka „diplomaatilise haigusest“.

Üks poiss ilmub iga aasta uuesti silmaarsti juurde ja saab järjest kõvemad prillid. Poisil on kole kartus pimedaks jääda. Arst ei suuda kindlaks teha, milles õieti viga seisab. Analüüsi ajal selgub, et poiss on onanist, vaatamata sellele, et teda hoiatati kõlbliste argumentidega ja hirmutati ähvardustega, ta võivat jääda pimedaks. Kuna poiss aga ei suutnud loobuda onanismist, tõrjus ta hoiatusi ning südame-tunnistust. Tõrjutud südametunnistus aga pani end maksma, tehes, nagu oleks karistus läbi viidud piinava haiguse näol. — Vastavate teadvusetute elementide ülesleidmisega muutus nägemine jälle normaalseks. (Pfister.)

Käesolevais näiteis on tegemist neuroosidega **). Me leiame siit uue katse lahendada hingelisi konflikte. — Sublimatsiooni ja nihkumise abil lahendati konflikte sel teel, et alamad tendentsid püüdsid rahuldada kõrgemate tendentside nõudeid. Tõrjes konflikti ei lahendatud. Võitlevad pooled püüdsid teineteist tõrjuda teadvusest ja konflikt kestis siis edasi teadvusetus hingeelus.

Neuroosis aga, nii ütleb psühhoanalüüs, lahendatakse konflikt. Nimelt loovad võitlevad pooled kompromissi. See kompromiss ei toimu teadvuse kontrolli all, vaid teadvusetus hingeelus tõrjutud ja tõrjuva tendentsi vahel. Maa-tütarlaps saab „nagu“ emaks, s. o. tõrjutud soov täitub nii, et ka vastuseisev eetiline nõue on respektieritud, sest tegelikult pole ta ju emaks saanud. Üliõpilase tõrjutud soov täitub, aga

*) „*Flucht in die Krankheit*“ on psühhoanalüütilises kirjanduses teaduslik termin.

***) Neuroose (populaarselt: hingelisi haigestumisi) jaotatakse kahte suurde rühma: a) orgaanoneuroosid (vrd. siin toodud näiteid); b) psühhoneuroosid, näit. sundneuroosid, foobiad (vrd. eelmine §).

ka vastuseisvad soovid on rahuldatud, sest eksamist loobumine toimub üliõpilasest „mitteolenevail põhjusil“. Poisi tõrjutud südametunnistus rahuldub karistava haiguse abil, aga ka soov onaneerida on rahuldatud.

Ka eksitoiminguid ja unenägusid katsub psühhoanalüüs võtta kompromissidena tõrjutud ja tõrjuva tendentsi vahel: tõrjuva tendentsi võit pole täielik, sest tõrjutud tendents suudab ennast maksma panna; aga ainult teatud määral. Mõlemad suruvad end läbi ainult osaliselt — kompromissi abil.

Neurootilise kompromissi iseloomustava joonena ilmub, et ta on alati seotud kannatusega.

On hästi arusaadav, et kannatus tekib, kui end maksma panevad tõrjutud moraalsed tendentsid: kui nad ei saa end läbi suruda otseselt, siis väljenduvad vähemalt kaudselt, karistades haiguse, kannatusega selle eest, et ebamoraalsed (siin tõrjuvad) tendentsid tohtisid end välja elada. Kannatust leiame aga ka teisist näiteist, kus moraalsed tendentsid püsivad võitjaina, tõrjudes ebamoraalseid. Kas on kannatus ka siin karistus?

„Laps saab varsti aru, et ta oma pattu saab kustutada karistuse abil, ka moraalselt. Ja sellest tekib lapse ja tema kasvataja vahel tõepoolest paradoksaalne vahekord, et laps karistust otsib, et siis patustada.“ (Fr. Alexander.) Nähtavasti sünnib neurootiline kompromiss samal teel. Tõrjuvale moraalsele tendentsile pakuvad tõrjutud tendentsid n. ö. altkäemaksu, kui nad oma väljendisi nii seavad, et need ühtlasi on kannatused. Tõrjemehhanism lubab siis tõrjutud alamate tendentside väljendisi karistuse hinna eest. (Fr. Alexander.)

Selle hüpoteesi abil seletub hulk nähtusi.

Nüüd saame näiteks aru, miks inimesed, kes põevad „väljamõeldud“ haigusi, tihti imekiirelt paranevad, kui halveneb nende väline seisukord, näiteks majanduslikkude raskuste tagajärjel. Öeldakse, et vaat, nüüd pole tal enam aega mõelda endale ja oma haigustele. Paranemise põhjusi võib muidugi olla mitmeid. Analüütilised kogemused näitavad, et haiguses antud kannatust võivad tihti asendada välised raskused. Haigust pole siis enam tarvis.

Kui tõrjutud tendentsi avaldus ei tooda küllaldaselt kannatusi, siis otsitakse koguni veel uusi. Ühel poisil tekkis oma isa vastu tugev ja püsiv viha. Kuna see aga vastuolus oli nõutud armastuse ja aukartusega, tõrjuti vihatundeid. Need avaldusid nüüd sel teel, et poisist, kellest isa palju lootis, sai iseseisvaks eluks kõlbmata isik. Selle all kannatasid nii isa kui poeg. Isa kannatus rahuldab poja tõrjutud vihatundeid, poja kannatus rahuldab ta enda moraalseid (tõrjuvaid) tendentse. Kord võttis poeg ette energilise katse uut elu alustada. Seega oleks keelatud viha karistus ära langenud. Sellepärast otsis ta endale uut karistust: silmatorkava „hooletuse“ tõttu jäi ta auto alla ja sai raskeid vigastusi. See karistus oli niivõrd ränk, et vihatunded tohtisid peaaegu vabalt esile pääseda: peale õnnetust ütles ta säravi silmi, nagu oleks ta suure õnne osaliseks saanud: „Nüüd olen küllalt kannatanud, nüüd ütlen isale „tõtt“.“ (Fr. Alexander.)

Niisugune karistuse otsimine juhtis Freudi tähelepanu kurjategija-tüübile, mida ta kutsus „kurjategijaks süütunde pärast“. Iseloomustav on siin, et kuritegu nii korda saadetakse, et n. ö. kurjategija „visiitkaart“ maha jääb ja roimar pärast ise ei tea, mis sihiga ta kuriteo toime pani. Paistab, nagu ei tahakski ta muud kui ainult karistust.

V. Psühhoanalüütiline uurimismeetod teiste teaduste abimeetodina.

Psühhoanalüütilist uurimismeetodit saab rakendada igal pool, kus tegemist hingeeluga ja tema avaldistega. Sellepärast on psühhoanalüütiline uurimismeetod üheks nende teaduste abimeetodiks, mil tege mist nendega. Aga vastavate teaduste esindajaile oli ja on praegugi veel võõras psühhoanalüütiline meetod. „... me pidime enda peale võtma vähetänuliku ülesande ise teha psühhoanalüüsi rakendamisel teiste teaduste alal (kuigi oleme siin võhikud) esimesi ja sellepärast raskeid ning mõistagi ebakindlaid samme.“ (Rank.)

Pole võimalik pakkuda siinkohal täielikku ülevaadet sellest äärmiselt mitmekesisest tööst ja tema tulemustest. Tuleb piirduda mõne iseloomustava näitega tähtsamailt aladelt.

1, 2. Antropoloogia ja sotsioloogia.

Antropoloogia, teadus inimesest, käsitleb teiste küsimuste hulgas ka inimkonna hingeelu arenemist, alates kõige varasemast astmest, mida üldse veel suudame jälgida. Psühhoanalüüs omalt poolt uurib inimese hingeelu arenemist, alates kõige varasemast lapsepõlvest. Ilma et tarvitseks oletada, et inimkonna hingeelu areng kordub täpselt lapse hingelises arenemises, võib teha katset saada mõni näpunäide viimaselt, kuidas paremini mõista esimest. — Tegelikult oligi nii, et töötades lapse hingeelu alal tegi psühhoanalüüs tähelepanekuid, mis võimaldasid näha hoopis teravamini mitmeid n. n. primitiivsete rahvaste iseloomu-jooni. Sel teel abistas psühhoanalüüs antro-

poloogiat ja kindlustas ühtlasi oma väiteid uute faktide najal.

Toome mõnda selle töö tulemustest — mitte, et ülevaadet anda, vaid näiteina.

Lähtudes lapse hingeelu uurimisest, juhtis Freud uuesti tähelepanu asjaolule, et mõtlemine toimub kahe printsiibi põhjal. Ta nimetab neid — üht lõbu-, teist realiteediprintsiibiks. Mõtlemine viimase põhjal püüab haarata realiteeti (tõsi-eset), orienteeruda selles, otsib abinõusid seda mõjustada. Mõtlemine esimese põhjal aga läheb mööda realiteedist, on juhitud subjektiivsetest soovidest-tungidest, rahuldub fantaasiaga. Muidugi ei saa neid täiesti lahutada, sest ka mõtlemine lõbuprintsiibi põhjal töötab realiteedist võetud elementidega ja mõtlemine teise printsiibi järgi on mõjustatud subjektiivselt. Võib aga kindlasti öelda, et laps ja suurel määral ka primitiivne (algeline) inimene eelistavad mõtlemist lõbuprintsiibi alusel ja seda koguni seal, kus neil teine on kättesaadav. Sellepärast me ei saa neist tihti aru, kui otsustame nende ütluste ja toimingute üle, võttes mõõdupuuks ainult meie endi juures ülekaalus olevat realiteediprintsiipi. Me ei saa neist aru ja ütleme siis lihtsalt, et nad on „rumalad“. — Sellest, et nad eelistavad mõtlemisel lõbuprintsiipi, olenebki, et neid saab kergesti mõjustada.

Primitiivse inimese mõjustamisel on aga teatud piirid, mis puuduvad lapse juures. — Lapse hingeelu on ambivalentne, s. t. vasturääkivad tunded ja püüded elavad koos segamatult. Täiskasvanu teadvuslik hingeelu ei suuda hästi samal ajal vihata ning armastada üht ja sama isikut, aga laps suudab korraga vihata ema (kes teda karistab) ja armastada sama ema (kes teda toidab). Sellest sõltuvad ka lapse meeleolu imekiired

võnkumised: põsed on veel märjad pisaraist, aga juba säravad silmad naerust. Täiskasvanu püüab oma hingeelu enam ühtlustada. Primitiivsel inimesel toimub see ühtlustamine suurelt jaolt tõrje abil. Viimastest tekkiva automaatse mehhanismiga seletubki, miks primitiivne inimene on ühelt poolt küll kergesti mõjustatav, teiselt poolt aga, näit. oma vaenus ja sõpruses, ühekülgne ning kõikumatu, mõjustamiskatseile ligipääsetamatu.

Ürgaja inimene elas karjades (*clan*'ides), milles juhiks oli kõige tugevam ja osavam isadest. Viimane oli hirmuvalitseja, kes karistas surma ja äraajamisega vastuhakkajaid, näit. neid, kes talle ei alistunud võitlustes toidu ja naiste pärast. (Paralleele leidis psühhoanalüüs mõnede loomaliikide juures; samuti leidis ta mälestisi müütidest, näit. neist, mis jutustavad võitlustest isade-juhtide ja noorpõlve vahel ning üksikult ringi eksivaist kangelastest, s. o. karja juurest äraaetud vastuhakkajaist.) Isa ehk juhi surve vastu võis tekkida massiline vastuhakkamine, mis lõppes tema surmaga. [See peegeldub õige selgesti mitme rahva, kõigepealt kreeklaste mütoloogias¹⁹.] Juhi surmale järgnes ahastus, sest nüüd puhkes kõikide sõda kõikide vastu. Puudus kaitsev ja juhtiv käsi. Püüti uuesti jalule seada vana korda. Et tulevikus ei korduks niisugune katastroof, pandi maksma karmid keelud, millest üleastumist karistati rängalt.

Jälgi sellest ürgajalisest sündmusest ei leia psühhoanalüüs mitte ainult primitiivsete rahvaste juurest, vaid ka meie praegusaja kultuurist. Olgu mainitud kaks punkti:

¹⁹) Jälgi leiab psühhoanalüüs ka saagadest, näit. Ödipuse-saagast, ja lapse hingeelu arenemise teatud astme omapärades. (Vrd. VI, 4.)

Üheks peavõitlus-objektiks juhi ja teiste meeste vahel olid naised. Et vältida katastroofide põhjusi, mis seisid juhi-isa tapmises, keelati üldse ära naisi võtta omast karjast (*clan*'ist). Neid tuli röövida võõrastelt — tekkis sunduslik eksogaamia*), nagu seda näeme tänapäevgi veel väga paljude loodusrahvaste juures. Eksogaamia jälgil leiame võib-olla intsestikeelu näol ka meie kultuurist. — Kuna intsestikeeldu seletada ei saa ainult bioloogiliste seaduste abil, katsub Freud seda niiviisi teha psühholoogiliselt.

Teist jälge eelkirjeldatud katastroofist näeb Freud totemismis**). Sest totemismiga on seotud kumbed, mis sümboolselt kordavad katastroofi ja temast ülesaamist: aeg-ajalt tapetakse pühaks esivanemaks peetud loom (isatapmine) ja süüakse ta ära (söömine on ühinemise, omaksvõtmise sümbol, s. o. isa tunnustatakse jälle). — Jälgi sellest leiab psühhoanalüüs ka meie kultuurist ja meie eneste hingest. Näit. esinevad totemismis pühakspeetud loomad unenägudes ja vaimuhaigete fantaasias isa eest. See jääks täitsa seletamatuks, kui mitte oletada, et siin esile tulevad ürgaja elamused (n. n. atavistlik regressioon; vrd. IV, 3). — Jumala tapmine ja söömine esinevat sümboolselt ka ristiusu Kristuse „liha ja vere“ söömisel.

Kirjeldatud „teadusliku müüdi“ abil püüab Freud veidi valgustada neid sündmusi, mille tõttu inimene eemaldus loomadest: ürgselt hoidis inimesi, nagu loomigi, vaos ainult väline võim. Siis aga, isa-juhi

*) Eksogaamia — abielu väljaspool seisjaga, s. t. võõrasse suguharusse kuuluva isikuga.

***) Totemismis peetakse teatud loomi (loomaliiki) oma suguharu pühadeks esivanemateks; nendega seistakse müstilises ühenduses.

tapmisele järgneva häda tagajärjel hakkasid inimesed tunnustama isa-juhti. Nad ei alistunud enam välisele võimule, vaid lugesid ise tarvilikuks isale alluda, talt-sutasid ennast ise: välise kohtu asemele oli nüüd astunud hingeline, seesmine instants. Olid kasvama puhkenud südame tunnistuse esimesed eod!

„Teadusliku müüdiga“ puudutab psühhoanalüüs ka sotsioloogiat, teadust inimeste ühiselu vormidest ja seadustest. Ta püüab näidata, et suurt osa mängib ühiselu kujunemisel teadvusetu hingeelu. — Toome kolm näidet.

Sõjast: Freud näeb sõjas regressiooni ja fiktsiooni varasemale, primitiivsemale arenemisastmele. Vägivald on keelatud läbikäimises üksikute inimeste vahel, püsib aga rahvusvahelises läbikäimises peaaegu keelamata ikka edasi. „Igas inimeses peitub, nagu ürgaja inimeses, agressiivseid (kallalekippuvaid) tunge...“ Suurindiviidid (riigid, rahvad) räägivad sõda välja kuulutades oma huvide kaitsest; tegelikult aga tahavad nad välja elada oma tunge.“ Neist tungidest ei saa jagu propagandaga, vaid ainult arenemise, sublimatsiooni teel. — Üksiku inimese elus seisab tähtsal kohal arst. Sportlane, direktor, tööline otsivad tema juures nõu tähtsais füüsilisse ellu puutuvais küsimusis. Aga suurindiviidide eluküsimuste jaoks puudub arst. Riigimehed on juhitud kalkulasioonidest, mille hingelist mõju neil ette ära näha on peaaegu võimatu. „Sellepärast ei tohi imeks panna maailmasõja koledusi ja n. n. maailmarahu labasusi.“ (Pfister.)

Kapitalismist: Oli tähele pandud (Sombart, Weber jt.), et kapitalism seal, kus ta esineb klassilisel kujul, seisab lähedases ühenduses kristliku kiri-

kuga. Kuid sealjuures jäi seletamata, miks see kapitalism areneb ekstreemseks rahavaimuks mitte seal, kuhu ulatub vabamaltmõtlejate Luther'i ja Zwingli' mõju ning katoliiklik kirik, mis teeb mõndagi kontsessiooni maisele inimesele, vaid just seal, kus valitseb Calvin'i karm vaim ja puritanism (Inglismaal, Ameerikas jm.). Psühhoanalüüs seletas seda nii: Liialdatud askeesiga mahasurutud tungid otsivad uut avaldust ja leiavad sümboolset rahuldust rahas kui seesuguses. Nii saab raha teadvusetu hingeelu varjatud väljenduseks, kaotab oma reaalse tähenduse. Vastav inimene töötab ja korjab raha fanaatilisel, ilma et teaks midagi õiget seletada oma töö otstarbe ja mõtte kohta. (Pfister.)

Riigivormist: Riigivalitsemise, riigi põhi-seaduse ümber on alati keerelnud ägedad vaidlused. Näitena sellest, kuidas psühhoanalüüs uurib üksikute valitsemisvormide rahvapsühholoogilist alust, olgu toodud E. Jones'i [džons] sõnad Inglismaa kohta: „Kogu rahvas, välja arvatud mõned vähesed, tunneb suurt huvi nende enamasti üsna tavaliste sündmuste vastu, mis aset leiavad kuninglikus perekonnas. See huvi tuleb sellest, et samastatakse oma perekond kuninglikuga. Viimases peegeldub esimene aga muinasjuttudest tuntud kaunistatud viisil. Kuningas ja kuninganna on väga tihti esinevad sümbolid isa ja ema kohta. — Meie maal on väga otstarbekohane viis saada üle ambivalentseist tundeist isa vastu (isa karistajana äratav viha, kaitsjana — armastust), nimelt on isa esindaja jagatud kaheks: ühel pool on peaminister, keda aeg-ajalt võimult tagandatakse, teisel pool kuningas, kelle vastu austus võib püsida. Ärevad nõudmised, et valitsus kõrvaldaks kõik hädad ja lahendaks kõik

probleemid, samuti valitsuse vastu väljendatud viha ja pettumus (kui nimetatud soovid ei täitu), on jätk lapsepõlve usust kõikvõimsasse isasse.“

3, 4. Kunsti- ja kirjandusteadus.

Kunsti- ja kirjandusteadus võtab oma uurimuste lähtekohaks esijoones kunstiesemed ja kirjandusetooted, alles teises joones ta lähtub kunstnikust ja loominguprotsessist. Psühhoanalüüs aga uurib kõigepealt just viimaseid. Võtame näiteks järgmist: Ülesanne, mida tuli täita kiriku ehitamisel, jäi oluliselt samaks keskajast meie ajani. Ometi vaheldusid stiilid vahetpidamata. Mitte seepärast, et vanas stiilis kirik oleks vähem hästi täitnud oma ülesannet või et tal oleks kunstiliselt vähem väärtust, vaid ta lihtsalt ei rahuldanud enam, oli sündinud mingi muutus inimese hingeelus. Kunstiteadus kirjeldab neid stiile, võrdleb neid, jälgib nende arenemist. Ta püüab ka midagi öelda neid tingivate hingeeluliste muutuste ja sündmuste kohta, sealjuures minnes välja kunstiesemeist, „ajavaimust“ ja kunstniku kohta kättesaadavaist andmeist²⁰). Psühhoanalüüs aga uurib neid hingelisi sündmusi, tungides oma uurimismeetodiga ka veel kunstniku hinge teadvusetuisse sügavusisse.

Üheks üldisemaks tulemuseks osutus psühhoanalüüsi väide, et kunstniku hingeelus toimub regressioon tungide-soovide fantaasias rahuldamisele. (Regressiooni kohta vrd. ptk. IV, 3.) Kuna sellise regres-

²⁰) Vt. A. A s p e l, „Sissejuhatus kunstivooludesse“, Elav Teadus nr. 23.

siooni juures harilikult tekib hädaoht ebanormaalsu-
seni võõrduda välismaailmast, leiab kunstnik uue tee
pöörduda tagasi reaalsusse ja seltskonda. Selleks peab
ta täitma kaks eeldust: esiteks peavad ta fantaasiad
olema niisugused, et laiemad hulgad huvi tunneksid
nende vastu; teiseks peab ta suuteline olema fantaa-
siaile vormi anda, neist luua teoseid, kunstiesemeid
nii, et nad ka teistele oleksid juurdepääsetavad ja
saaksid iseseisvalt püsida. [Sellega pole muidugi
kunst „lõplikult“ seletatud; on ainult tähelepanekuid
tehtud, mis aitavad valgustada mõndagi²¹).]

Esitatud vaatele on heaks illustratsiooniks mit-
med nüüd juba tagaplaanile astunud -ismid, nagu
futurism, kubism, dadaism. Siin on küll välja jõutud
kunstiteosteni, aga pole hästi õnnestunud käik regres-
sioonist ja temaga seotud introversioonist*) tagasi
maailma ja seltskonda, sest vastavad teosed on naudi-
tavad ainult väga kitsale ringile, tihti isegi „ütlevad
nad midagi“ ainult neid loonud kunstnikule ja jäta-
vad teistele ebanormaalsuse mulje. (Psühhoanalüüs
kinnitabki selle mulje õigust.) Sellepärast kaovad nii-
sugused -ismid ruttu, sest nad ei täida oma ülesannet
kunstniku ega publiku suhtes.

Kunstniku hingeelu uurides satub psühhoanalüüs
üllatavaile asjaoludele. Näiteks arvab ta leidvat, et
ka kõrgeväertuselises kunstis mängivad tähtsat osa
needsamad ürgsed instinktid (näit. tapmis- ja võimu-
vaistud), mida peaaegu varjamatult näeme pri-
mitiivsetes seiklus- ja kriminaalromaanides, mida
me ehk üldse kunsti hulka ei loe. Kultuuri sunnil

²¹) S. F r e u d: „Eine Kindheitserinnerung des Leo-
nardo da Vinci“, lk. 75.

*) Enesessetõmbunud hingelaad.

tuli taltsutada neid ürginstinkte. See on raske töö, sest nad on tugevad ja tihtigi ei saada neist hästi jagu. Nad püsivad hädaohuna ja neist katsutakse siis lahti saada tõrje abil. Aga nüüd jätkub võitlus teadvusetus hingeelus, konflikt on alles lahendamata. Kunstis, ütleme kõrges draamas, alatakse uuesti seda poolelijäänud võitlust: kangeline satub kirgede keermisesse, saab „patuseks“ ja — otsib lunastust. Draama peab hinge „puhastama“, ütlesid kreeklased. Nimelt puhastama teadvusetu hingeelu konfliktidest, mis ühised nii kunstnikule kui publikule. Laval esinevas tegevuses ilmnevad kunstniku ja publiku teadvuslikud konfliktid ja nende lahendamiskatsed. Samal ajal aga on see tegevus (konflikti sattumine, konfliktist pääsemine) ka sümboolseks väljendiseks, mida endale leiutavad teadvusetus hingeelus peituvad konfliktid ja lahendamispüüded. — Selles seisabki, nii ütleb psühhoanalüüs, kunsti sügav mõju, et ta haarab ka neid hingeelu kihte, mis juurdepääsetamatud teadvuslikele mõjustamis- ja juhtimiskatseile. Kunst vabastab ja tervendab neid kihte sel määral, millel õnnestus kunstnikul lahendada ja väljendada kunstiteoses üldinimlikke teadvusetu hingeelu konflikte.

Nüüd saab konkreetsema sisu ka kunstilise inspiratsiooni veidi müstiline mõiste: kunstniku teadvusetus hingeelus peituvad tungid ja konfliktid esitavad nõudmisi, mida tuleb rahuldada tahes või tahtmata. „Kunstnik ei saa valida ja välja mõelda nagu käsitöölaine.“ (Hebbel.) Kui kunstnik ei suuda rahuldada neid nõudmisi kunstiteostes, otsivad nad uusi teid oma maksmapanemiseks. Nagu varemaist peatükkidest teada, võivad sealjuures tekkida rasked hingelised korratused. (Kunsti- ja kirjandusajalugu tunneb selle kohta küllalt näiteid!)

5. Usuteadus.

Eksituste ärahoidmiseks olgu kohe öeldud, et psühhoanalüüs ei saa usku kindlustada ega ümber lükata — seda saab ainult usuline läbielamus. Psühhoanalüüs aga eeldab valmis-usku kui uurimiseset. (Ei tohi vahetada usku siin tarvitatud usundilises mõttes usuga laiemas mõttes. Viimane tähendab arvamust, hüpoteesi ja tema üle otsustab muidugi teaduslik mõtlemine.)

Psühhoanalüütiline uurimismeetod käsitleb usu- lisi elamusi, rituaale, sümboleid, kujutlusi, legende, õppeid, dogmasid jne. lihtsalt hingeeluavaldistena, vaadeldes nende taga seisvaid hingelisi sündmusi. Ülim siht on tal tunnetamine ja vastutav on ta ainult oma uurimuste teadusliku korrektsuse ees.

Näitena olgu esitatud, mida psühhoanalüüs õpetab jumalakujutluse tekkimisega seotud hingelistest sündmustest.

Loodust seletada, eskujuks võttes inimest ennast, on ürgelisemaid viise orienteeruda maailmas. Sel astmel mõtlevad, tunnevad ja tahavad kõik: puud ja kivid, mäed ja tuuled, loomad ja riistad. Seda leiame veel laste juures, kes näit. vitsu annavad lauale, mille vastu nad ära löid pea: laud oli kuri ja peab nüüd tunda saama karistust. Seda leiame luules paljutarvitatud isikustamise, personifikatsiooni võtte näol.

Ka müütides ja kõrgemais uskudes kasustatakse niisugust antropomorfset (inimese sarnasena kujutlevat) vaatlusviisi: Maailm on „tehtud“, seega peab olema keegi maailmalooja ja -korraldaja, kes ka edaspidi valvab sündmuste järele. Maailma loomisel olid tal mingid kavatsused ja sihid. Vastavalt nendele seab ja juhhib ta nüüd sündmusi.

See jumal või need jumalad pole aga mitte ainult abinõu maailma seletamiseks, vaid ka vahend teatud soovide rahuldamiseks. Seda mõisteti juba varem, aga psühhoanalüüs põhjendas selle arvamuse veel lähemalt. Võtame järgmist. Jumalast maailmaloojat kujutletakse isana, just isana („isa meie...“). Niisugust isa läheb inimesel vägagi tarvis. Iseäranis siis, kui ta maise isa kaitse alt vabanedes astub suurde laia maailma ja temast üle käivad tormid ning hädad. Nüüd tuleb abi otsida, mis seisaks väljaspool seda ähvardavat ja muutlikku maailma, mis oleks tugevam viimastest. Siis oleks jälle sama hea elada nagu varem maise isa kaitse all. Ja jumalast-maailmaloojast saabki isalik jumal. Tal olid maailma loomisel omad kavatsused, öeldakse, ja kui inimene neile vastu töötab, satub ta karistuse ja viha alla, aga kui ta neid toetab, jumala soovidele vastab, siis kaitstakse teda ja talle tasutakse head heaga. Inimene võib ennast jumalale armsaks teha, ta võib ohverdada ja paluda, — siis aidatakse teda. Nii elab inimene nagu laps jumala isaliku kaitse all. Selles vahekorras võib peenusteni taas tunda neid jooni, mis iseloomustavad vahekorda maise isa ja lapse vahel, s. o. esimese vahekorra kujutlus on loodud viimase eeskujul.

(Ka negatiivset vahekorda maise isaga saab taas tunda inimese suhteis jumalaga. Nimelt väga paljude jumalasalgaajate juures. Oli olemas mingi lapseviha isa vastu, eriti isa autoriteedi vastu. Viha tõrjuti. Ta elustub aga igakord, kui astub inimese silma alla mingi teine autoriteet, olgu see nüüd kooliõpetaja, riigi, jumala või kellegi muu oma. Oma algelisest sihist, isast, eemale sunnitud viha elab ennast nüüd välja nim. teiste autoriteetide kallal. Siit selgubki, miks suur osa jumalasalgaajaid on ühtlasi mässajad. — Muidugi võib jumalasalgamisel olla palju teisi põhjusi, näit. jumalast pettumine, vastavate elamuste puudumine jne.)

Usu üheks funktsiooniks hingeelus on trööstida. See esineb kõigepealt nende laiade hulkade juures,

kelle usulised läbielamused põhjenevad valdavas osas kiriku poolt valmistena pakutud õpetustel. Siin ollakse täies rippuvuses õpetusest ja kujutlustest. Need trööstivad ja rahustavad.

Sellepärast arvab psühhoanalüüs, et väga paljude inimeste juures usk täidab sama ülesannet nagu näit. uimastavad joogid või ka (isesugusel viisil) neuroos. Kõik kolm rahustavad hädasid, mille kõrvaldamine osutub ühel või teisel põhjusel liiga raskeks või isegi võimatuks. Freud arvab, poleks laiad del hukadel mitte kasustada usku, inimkond kannataks neurooside all praegusest hoopis suuremal määral.

Usu üheks teiseks funktsiooniks on vaos hoida ja rahustada tunge. Näib, nagu kinnitaks seda arvamust ka ajalugu. Sõdade ja revolutsioonide ajal, aga ka majanduse õitseperioodidel kaotab usuelu sügavuse, kasvab ateism (jumalasalgamine). Mida raskemaks muutub majanduslik kord või mida enam eemaldume sõjast ja revolutsioonist, seda tugevamaks muutub kõlapind, mida leiavad usulised küsimused rahva hingeelus. (Selle nähtuse tunnistajaiks oleme praegu ise.) Psühhoanalüütilises keeles kõlaks see nii: Mida enam väliseid võimalusi tendentside rahuldamiseks (näit. õitsva majanduse ajal), mida vähem seesmisi tõkkeid (näit. agressioonitendentsidel sõja ja revolutsiooni ajal), seda vähem on hingeelul tarvis sekundaarseid teid, nagu näit. usku.

Muidugi pole tarvis arvata, et usk soovide ja hädade vaigistajana seletuseks oleks igasuguse usuelu jaoks.

Usul on vist hoopis teine iseloom mitte ainult suurte uskude-loojate, vaid üldse nende juures, kel iseseisvad usulised läbielamused. Esimeseks sammuks

võib olla ka siin nagu ülal soov abi järele, teiseks on aga mitte autoriteetne kiriklik õpetus vaigistajana, vaid iseseisev ürglik elamus abisaamisest. (Viimase kohta vrd. ka raamatu lõpp-paragrahvi.) Inimene võib siis vaikida või väljendada elamust luules jne. Ta võib aga ka teha usuelu kolmanda sammu ja väljendada oma elamust vanade ususümbolite abil, näit. jumal-isa kujutluse abil²²). „Filosoofide konstruktsioonid, õpetlaste teooriad, teoloogide süsteemid kaovad kui liikuvad pilved hommiku ja õhtu vahel, aga suured sümbolid püsivad nagu tähed taevas.“ (Paulsen.)

VI. Psühhoanalüütilisest teoriast.

1. Inimhinge ehitusest.

Varemöeldut kokku võttes ja, kus tarvis, veidi täiendades, võime psühhoanalüüsi õpetust inimhinge ehitusest kirjeldada järgmiselt:

1) **T o p o g r a a f i l i s e l t** (*tópos* — koht): Hingelised sündmused leiavad aset, piltlikult öeldes, kolmes hinge ruumis (kohas). Esimene oleks teadvuse ruum, kus leiame kõik selle, millest oleme teadlikud sõna harilikus mõttes. Teine oleks eelteadvuse ruum, kust leiame selle, mida meil aktuaalselt teadvuses pole, mis aga suudab teadvusse astuda olgu assotsiatsiooni või tahteakti abil või kuidagi teisiti. Osa sellest sisust astub teadvusse suuremate raskusteta, teine osa aga ainult pingutuste järel, sest ta on seotud kolmanda ruumiga, kus asub teadvusetu hingeelu, mis harilikult üldse ei saa astuda teadvusse.

Teed ühest ruumist teise seisavad, nagu Freud

²²) Ühe teise ususümboli tekkimist ja rakendamist kirjeldasime lk. 59 (V, 1).

piltlikult ütleb, tsensuuri all. Eriti vali on tsensuur teadvusetu ruumi ees. Teda õppisime tundma näit. tõrje automaatses mehhanismis. — Omaette küsimuseks on, kas teadvusetus hingeelus ka niisugust leidub, mis oma loomult ja mitte alles tsensuuri sunnil teadvusetuks jääb.

Freud arvab, et kõiki meie ärritusi, tulgu nad väljast või tekkigu nad hinges, leiame kõigepealt teadvusetust hingeelust, kust ühed lähevad teadvusse, kuna teised osalt tagasi hoitakse teadvusetu hingeelu ruumis, osalt maha jäävad eelteadvuslikku hingeellu. Teadvuslik hingeelu oleks niiviisi ainult osake kogu hingeelust.

2) **D ü n a a m i l i s e l t**: Hingeliste energiatega allikat otsib psühhoanalüüs teadvusetust hingeelust (s. o. niikaugemale jõuab psühhoanalüüsi hingeteaduslik vaatlus neid jälgida). Siit kerkivad ürglikud tungid, osalt vabalt teadvusse astudes, osalt nihkudes ja sublimeerudes, osalt langedes tõrje alla ja otsides sekundaarseid teid. Neid tunde valitseb lõbuprintsiip, s. o. tungid ei taha muud kui ennast rahuldada, ja seda rahuldust saadab lõbutunne. (Siht pole siis siingi mitte lõbutunne, nagu sageli ekslikult arvatakse, vaid viimane on ainult saatenähe.) Teiseks iseloomustavaks jooneks on, et siin pole negatsiooni, eitamist, s. o. vasturääkivad tungid ei hävita üksteist, vaid elavad koos, nagu see ilmneb näit. ambivalentsusnähtuses.

Tungid põrkavad aga kokku välismaailmaga ja Freudi arvates eraldus sellepärast üks osa tungide energiast, et ülal pidada valveposti, mis pidi välismaailma jälgima ja tunde juhtima, et ära hoida katastroofilisi kokkupõrkeid. See valvepost on meie **m i n a** kitsamas mõttes — teadvuslik mina —, mis ühelt poolt välismaailma uurib kord teda kasustades, kord tema

eest põgenedes, ja mis teiselt poolt otsustab, milliseid tungidest rahuldada või rahuldamata jätta, mil määral ning viisil. — „Mina“ peab tungidega võitlema, et läbi suruda oma tõekspidamisi ja kavatsusi. Ta on tungide suhtes analoogilises seisukorras kui välismaailmaga suhtes. Ja kuna tungid „minale“ nii võõrastena vastu seisavad, kutsub Freud neid lihtsalt „temaks“ (*id, das Es*).

Teadvuslikuks minaks eraldunud energiaist eraldus jälle üks osa, „ülimina“²³) (*das Überich*; Freud), Kuna mina on n. ö. reaalspoliitik, esindab ülimina ideaale. — Niiviisi seisab mina kolme instantsi vahel: tungid, realiteet ja ideaalid.

Seega koosneb psühhoanalüüsi-õpetuse järgi mina (laiemas mõttes) kolmest dünaamilisest instantsist: minast kitsamas mõttes, üliminast ja „temast“.

Mina (kitsamas mõttes) asetseb kõigepealt teadvuslikus „ruumis“. Tungid asuvad teadvusetus hingelus, kust astuvad teadvusse varemkirjeldatud teedel ja tingimusil. Põhjusel, et see osa üliminast ei arene, on ülimina nõudmised ebäühtlased. Näit. võib teadvusetu osa keelata, mida teadvuslik lubab.

2. Freudi tungide-teooriast.

Kõikide elunähtuste dünaamilist alust näeb Freud kahes elementaarses tungis: eeros ehk elutung ja destruktsiooni- ehk surmatung. See oletus pole kuigi originaalne. Ta kuulub filosoofiliste spekulatsioonide raudvarasse. Freud leidis tast aga juhiseid faktide rägastikus orienteerumiseks ja otsis talle uut kon-

²³) Ülimina seisab aga tihedas kontaktis ka „temaga“. Ülimina ja „tema“ vahekorra üksikasju kirjeldab Freud õige keeruliselt.

kreetsemat alust. (Üheks tagajärjeks oli, et ka filosoofid jälle kinni haarasid sellest vanast mõttest. Näit. Scheler, Klages.)

Elutung on loov. Ta püüab luua järjest kõrgemaid üksusi, komplitseeritumaid organisatsioone. Surmatung aga on konservatiivne, püüab saavutatud organisatsiooni säilitada, tahab koguni tagasi minna vanemaile, lõhub kõrgemaid. Ta viimseks eesmärgiks on surnud mateeria.

Lihtne näide bioloogia alalt oleks ainevahetusprotsess, kus toimub korruga aine vastuvõtmine ja eraldamine. Organismide esimesel perioodil on ülekaalus esimene protsess, keskmisel on mõlemad tasakaalus, viimasel on ülekaalus teine. Esimesel perioodil on surmatungid sihitud välismaailma, rakendatud kasvava organismi teenistusse, ühtlasi kaitstes viimast tema vastu. Keskmisel perioodil pöördub surmatung järjest enam organismi; kasvamise asendab järjest rohkemal määral paljas elu alalhoidmine. Lõpuks viimasel perioodil surmatung saab tugevamaks elutungist ning algab lagunemine. (Enamasti on juba varem organismist eraldunud osake kas jagunemise teel või sugurakukese näol, et uuesti alata sama mängu.)

Ka ajaloost nähtub mõlema tungi koosmäng. Esinedes perekonna-armastusena, isamaa-armastusena jne., loob elutung järjest suuremaid ja keerukamaid süsteeme: perekond, seisus, riik, rahvasteliit. Eeltingimuseks on, et surmatungi juhitakse kõrvale (üks tema peaesinemisvorme ajaloos on agressioon, pealetung) vastavast süsteemist. Seesmistest mässude hädaohule on riigijuhid tihti püüdnud vastu astuda, alustades õigel ajal välissõda. — Surma-, agressioonitungi juhtimine on kultuuri arenemise tähtsamaid küsimusi. Surmatung peab kaotama oma agressiivse iseloomu

ürgse kuju, peab astuma elutungi teenistusse, sublimeeruma tööpingutuseks, spordiks, tehnika tippsaavutiseks, majanduslikuks võistluseks jne.

Samuti ilmub mõlema tungi koosmäng eelmises paragrahvis kirjeldatud hingeehituses: valve, mis üles seatakse, et vältida kokkupõrget tungide ja välismaailma, tungide ja ideaalide vahel, saab oma jõu kõigepealt agressioonitungidest. Viimased pöörduvad osalt välismaailma, osalt teiste tungide vastu. Mida enam nad pöörduvad väljapoole, seda vabamalt saab luua elutung. Mida suuremal määral nad pöörduvad hingeelu enda vastu, seda enam jääb kiratsema hingeelu. Ta on siis nagu riik, mis ainult sõjaväe abil suudab vaos hoida mässulisi: mida rohkem seks tarvis väge, seda ebaproduktiivsemaks ja nõrgemaks muutub riik.

Et mahasurutud jõud jälle loovalt saaksid välja astuda, tuleks mahasuruvat agressiooni mujale juhtida ka siin. Enamasti on selle eelduseks, et mahasurutud jõud muutuvad, sublimeeruvad. Muidu ei saa neid lasta vallale.

Kui mahasurumine toimus automaatse tõrjemehhanismi abil, ei saa niisugust hingeelu ümberkorraldamist (kasvatamist) juhtida teadvuslikult. Mõnikord sünnib ümberkorraldus nagu „iseenesest“, iseäranis siis, kui väline seisukord muutub, uued võimalused ilmuvad väljajaelamiseks. Teinekord sünnib paranemine võtete abil, mille mõju teada, ilma et mõju käiku tuntaks. (Näit. usuelu mõju, kogenud inimese nõuanne jms.) Tihti aga tuleb ümberkorraldavaid elemente kättesaadavaks teha teadvusele alles erilise psühhoanalüütilise tehnika abil.

Freudi õpetust, et elutungiga alati kaasas käib surmatung ja et kõik tungid, ka elutungid, lõppeks

muud ei taha kui rahuldust, igavest rahu ja sellega õieti surma²⁴) — seda õpetust on paralleeli seatud Schopenhauer'i budhismist mõjustatud õpetusega. Freud ise ütleb, et see tema õpetus kuigi originaalne ei ole; kõigepealt aga toonitab ta surmatungi-õpetuse hüpoteetilis-konstruktiivset*) iseloomu. „Teoreetiliste kaalutluste põhjal... oletasime surmatungi“ (Freud, „D. Ich u. d. Es“, lk. 49). Pärastistes töedes leidub märkusi, nagu oleks Freud vahepeal surmatungi-õpetusele leidnud konkreetsema ja laiema aluse. Siiamaani aga esineb see õpetus laialipillatult Freudi töedes ja jätab teatud määral fragmentaarse (katkendilise) mulje. Arvesse võttes Freudi kõrget vanust,

²⁴) Enam kui miski muu Freudi mitmeti nii hüpoteetilises teoorias äratav oletus iseseisvast surmatungist erilist vastuvaidlust. Kuigi oluliselt nii dünaamiline, kaldub freudism ometi vahel veel liigsesse ratsionalismi (näit. ka teadvusetule liiga suurt sihipärasust omistades); nii ka siin: enamvähem usutatavast tõsiasjast, et meis esineb teatud alateadlik soov pääseda tagasi oma varasemasse olundeisse, järeldatakse puhtmehaanilise üldistusega, et selle soovi lõplikuks eesmärgiks on „surnud mateeria“. Unustatakse aga, et ükski meie aja organism ei põlvne surnud materiast, vaid ikka mingist eelmisest organismist, ja juba seepärast ka Freudi enda teooria põhjal ta ei või ihata „tagasi“ olematusse, vaid äärmisel korral ainult mingisse puhtvegetatiivsesse taime-ellu. Palju tõenäosemalt on paiguti esinev surmatahe tegelikult ainult püüd vabaneda kannatusest ükskõik kuidas, ehk alles teadliku järeldusena tekkinud kõrvalprodukt, mis ei sünni mingist ürgsest surmatungist, vaid lihtsalt elutungi nõrgenemisest, ta väsimusest. Üsna väheusutatav on surmatungiga seletada vananemist kui ka väljapoole juhitud agressiooni- ja hävitustendentse, mis palju loomulikumalt lähtuvad lihtsast enesemaksmapaneku ja vaenlase hävituse tungist, osalt ka lihtsalt üleoleku teostuse püüdest ja üldisest toimlemislõbust. Et elu „siht“ oleks surm, on absurd. Toim. täh.

*) Hüpoteeside (oletuste) najal konstrueeritud (ehitatud).

jääbki võib-olla see tema õpetuste kõige spekulatiivsem ja abstraktsem osa fragmendiks.

3. Freudi seksuaalteedi-teooriast.

Psühhoanalüütiline tungideteooria räägib palju seksuaalsusest, ja mis ta ütleb, leiab tihti ägedat vastupanu. Selle kohta tuleb öelda:

1) Vastuvaidlematult kuuluvad normaalse inimese juures seksuaaltungid tugevamate ning tormilisemate hulka. Samal ajal ei leidu vist ühtegi teist tungi, mida tema esimestest avaldustest peale püütaks väga mitmesugustel põhjusil nii tugevasti kitsendada ja kammitsas hoida. Sellepärast ei tõrjuta ka ühtegi teist tungi sel määral teadvusetusse hingeellu. Ja teadvusetu hingeelu uurimisel ei paljastu sellepärast ühestki teisest tungist nii palju.

2) Et nende uurimuste tulemused on võõrastavad, tuleb sellest, et igas inimeses toimub osa võitlusest tungidega ja ka seksuaaltungiga tõrjemehhanismi abil ja tõrje ulatuses muutub hingeelu võõraks teadvusele.

3) Et nende uurimuste tulemused äratavad afektiivset vastupanu, tulevat eriti sellest, et tõrje vabastab teadvusliku hingeelu suurest võitluse koormast ja kui nüüd psühhoanalüüsi tulemused võimaldavad uuesti pilku heita sellele võitlusele, kardab teadvus vana koormat. Tagajärjeks on, et inimene põgeneb, kaitset otsib, afektiivselt eitab ja vastu vaidleb.

Seksuaaltungi arenemist kirjeldab Freud järgmiselt: „Lapse seksuaalteet on väga mitmekesise ilmega. Temas leidub mitmeid osiseid (komponente), mis kõik põlvnevad isesugustest allikaist. Kõigepealt ei allu lapse seksuaalteet veel elu edasiandmise eesmärgile, mille teenistusse ta astub alles pärast. Lapse seksuaalteedi ülesandeks on saavutada mitmesuguseid lõbutundeid. Viimaseid kutsume analoogiate

ja sidevuste põhjal seksuaalseiks lõbutundeiks. Infantiilse seksuaallõbu peaallikaks on teatud kehaosade vastav ärritavus. Siia kuuluvad suguorganid, suu, väljaheiteavaused, aga ka üldiselt kehanahk. Sel astmel osutub lõbuallikaks lapse oma keha. Teist objekti ei otsita ja sellepärast kutsutakse seda astet Havelock Ellis'e järgi autoerootiliseks“ (*autós* — ise). „Seksuaallõbu andvaid kehaosi kutsutakse erogeenseteks. Heaks näiteks väikelapse autoerotismist on lutsimine... Varakult ilmuvad selle ja teiste autoerotismide kõrvale need seksuaallõbule (või, nagu meie armastame öelda: libido'le) sihitud osatungid, mille eelduseks on teine isik. Need tungid ilmuvad vastakpaarides aktiivseina ja passiivseina. Selle rühma tähtsamaiks esindajaiks on lõbu valu sünnitamisest (sadism) ja valu kannatamisest (masohism); edasi lõbu aktiivsest ja passiivsest vaatlusest, millest pärast arenevad ühelt poolt õppimishimu, teiselt poolt tung avalikkuse ees esineda (näit. kunsti alal). Jälle teised tegurid on sihitud eseme (objekti) valikule... Sellel astmel ei mängi suguvahe veel kuigi suurt osa. Sellepärast võite teatud määral omistada homoseksuaalsust igale lapsele tege mata talle ülekohut.“

„See killunenud ja mitmekesine seksuaalsus, milles iga osatung teotseb omal käel, ühtlustub; puberteedi-aja lõppedes ilmub indiviidi seksuaalsus küpsena: ühelt poolt astuvad osatungid suguorganite teenistusse... Varem iseseisvad osatungid valmistavad ainult veel ette suguakti“ (näit. vaatluses, suudluses jne.). „Teiselt poolt astub tagasi autoerotism... Küpses seksuaalelus ei kasustata kõiki osatunge. Veel enne puberteeti tõrjutakse kasvatuse mõjul teatud osatungid“ (näit. need, mis sihitud väljaheitmisakti lõbule) „ja luuakse hingelisi tegureid, nagu häbi, vastikuse tunne, moraal, mis valvureina tõrjet alal hoiavad.“

„Juhtub, et kõik osatungid ei astu genitaliteedi teenistusse. Niisugune iseseisvaks jäänud osatung ilmub siis perversionina (haiglase tungina)... Juhtub ka, et püsima jääb ükskõiksus suguvahede suhtes... ilmub homoseksuaalsuseks hüütud perversion.“

See Freudi õpetus leidis vastupanu eriti kahes punktis:

Esiteks ei meeldinud, et Freud räägib lapse seksuaalsusest, sest seksuaalsust peetakse väga inetuks asjaks ja oleks kurb mõelda, et ta roojastab isegi lapse süüta hinge. — Freud kaitseb ennast, öeldes, ta rää-

kivat välja minnes „analoogiaist ning sidevusist“. Täiskasvanud inimese hingeelu ükski joon ei ilmu äkki nagu taevast kukkunud. Oleks sellepärast ime-likuks erandiks, kui ilmuks puberteediajal korraga seksuaalsus nagu väljast hingeellu tulnud paha vaim. Freud otsib küpse seksuaalsuse eelastmeid ja nimetab ka neid, nagu lõppastet, seksuaalseteks: infantiilne (lapsepärane), pregenitaalne (ennesigitusaeagne) seksuaalsus jne. — Infantiilne seksuaalsus pole alles psühhoanalüüsi leiutatud. Eelarvamusteta võhikud tundsid ja tunnevad teda hästi. Nende kogemustest on psühhoanalüüs leidnud peaaegu loendatamatu tähelepanekute hulga. Ka teadus tundis infantiilset seksuaalsust juba enne Freudi. Kurioosumina olgu mainitud, et keegi ameeriklane, dr. S. Bell, kogus ehtameeriklase viisil 2500 positiivset tähelepanekut laste seksuaalsuse kohta. — Võimalikuks veallikaks tuleb lugeda asjaolu, et Freudi vaatlusmaterjali moodustab suuremalt osalt hingeelu, mida ta ravis, s. o. haige hingeelu. Sellepärast jääb lahtiseks küsimuseks, kas etendab infantiilne seksuaalsus halvasti neurooside ja teiste hingeelu korratuste vastu kaitstud hingeelus sama osa kui selles, mis kaitstud paremini. Psühhoanalüüs arvab, et näeme esimeses ainult suurendatult (moonutatult), mis viimases esineb vähem tähelepan-davana ja sellepärast siin kergesti jääb kahe silma vahele.

Teine punkt on järgmine: Freud arvab, et infantiilse seksuaalsuse ja tema arenemise ebareeglipärasused, mida enamasti tähele ei pandagi lapsepõlves, moodustavad pärastiste hingeelu korratuste, kõigepealt neurooside, iialgi puuduvaid idusid. Miks ei saa omada sama tähtsust ka teised tegurid? „Ma ei tea, miks nad seda ei saa. Mul poleks ka midagi nende

vastu. Aga kogemus õpetab mind, et teistel pole seesugust tähtsust.“ „Ma pole neid asju teinud, ma olen nad ainult eest leidnud.“ (Freud.)

(Vastupanu äratas ka veel kolmas punkt: seksuaaltungide energia osa kultuurilises loomingus. Selle kohta vt. viimane ptk.)

Ikka jälle peame pidama silmas, et psühhoanalüütilises kirjanduses esineb sõna seksuaalteet (seksuaalsus) mitmes ulatuses. 1) Seksuaalteet = genitaliteet. 2) Haarates küpse seksuaalteedi (= genitaalsuse), tema infantiilsed eelastmed, perversiooni ja neuroosi põhiteguri. 3) Haarates kõik eelnimetatud ja veel hingelises armastuses, kunstis, teaduses jne. sublimeerunud seksuaalsuse. 4) Seksuaalsus = eeros, elutung. — On tõepoolest tihti raske näha, mis ulatuses termin võetud. Igatahes tuleb silmas pidada, et seksuaalsus tähendab psühhoanalüütilises kirjanduses ülitihhti midagi hoopis teist kui genitaalsus.

4. Ödipus-kompleksist.

„Pöördume veel tagasi lapse seksuaalteedi arengule... Nagu näitavad lapse vahenditu vaatlus ja psühhoanalüütiline täiskasvanute uurimine, pole lapse vahekord vanematega vaba seksuaalsetest elementidest. Laps valib vanemad, iseäranis ühe neist, oma seksuaalsete soovide sihiks. Enamasti valmistavad selleks teed vanemad ise, kelle armastus lapse vastu pole vaba seksuaalsusest (mis oma sihtides küll tõkestatud). Tütart eelistab harilikult isa, poega ema. Poisslaps reageerib sooviga astuda isa asemele, tütarlaps — ema asemele. Sellest vanemate ja laste ning laste eneste vahel tekkivad tundmused on mitte ainult positiivset, vaid ka negatiivset, agressiivset laadi. Sellest tekkiv kompleks*) on määratud kiirele tõrjele, aga veel

*) Kompleksiks nimetab Freud „kokkukuuluvate ja afektidega seotud kujutluselementide rühma“.

teadvusetust hingeelust avaldab ta suurt ja kauakestvat mõju. Me oletame, et ta moodustab põhikompleksi igas neuroosis ja arvame teda leida mitte vähem mõjuvana hingeelu teistel aladel. Selle infantiilse soovi ainult vähe muudetud väljenduseks on müüt kuningas Ödipusest, kes tapab oma isa ja võtab ema naiseks.“

„Et laps valib vanemad oma esimese armastuse objektiks, on täitsa normaalne ja välditamatu. Aga lapse libido ei tohi kinni jääda nende esemete külge, ta tohib neid võtta ainult eeskujuks ja peab pärast üle minema teistele. Lapse lahkulöömine vanemaist muutub välditamatuks ülesandeks, muidu on hädaohus noore indiviidi sotsiaalne tublidus.“ (Freud.)

Õpetust Ödipus-kompleksist on kutsutud psühhoanalüütilise teooria koledamaks osaks: kas tõesti iga poisi hinges elab soov isa tappa ning emaga naituda, ja vastupidine soov iga tütarlapse hinges?

Ülekäte-minevast poisist ütleme, ta olevat ju päris röövel. Muidugi pole ta röövel, aga temast saaks ehk röövel, kui ta edasi areneks kasvatus vaheleastumiseta. Samuti ei taha ka poiss isa tappa jne. meie, s. o. täiskasvanute arusaamisele vastavalt. Ta tahab lihtsalt lahti saada isast, kes võtab endale osa ema armastusest; ta tahab ka veel selle osa. Areneks poiss edasi kasvatus vaheleastumiseta, siis võib-olla saaks tast kord tõeline Ödipus. Aga täiskasvanust Ödipuse ja poisist Ödipuse vahel on samasugune vahe kui täiskasvanud inimese perversiooni ja normaalse infantiilse homoseksuaalsuse vahel²⁵⁾.

Ödipus-kompleksis mõnelgi juhul ei saa vist kahelda. Aga ometi on küsimus lahtine, millist tähtsust ja ulatust talle omistada.

²⁵⁾ Vrd. VI, 3, lk. 76.

Õpetus Ödipus-kompleksist kui õpetus lapse hinge-geelu arenemise ühest tüübilisest astmest on teaduslik konstruktsioon²⁶). Nagu varem mainitud, võib tihti üht ja sama faktilist materjali tõlgitseda mitme konstruktsiooni abil, ilma et saaks öelda, kumb on „õigem“. Näit. kirjeldab Pfister, kuidas ta analüüsi ajal saanud materjali sai tihti tõlgitseda nii Freudi, Jungi kui ka Adleri teooriate põhjal²⁷). See pole ainult psühhoanalüüsi omapära. Igas teaduses on võidelnud ja võitlevad praegugi erinevad teooriad sama empiirilise materjali tõlgitsemise pärast. Kuid ei saa salata, et psühhoanalüüsis see mitmetitõlgitsemise võimalus on õige suur.

Õpetus Ödipus-kompleksist seisab psühhoanalüüsi tungideteoorias kesksel kohal. Langeb ta ära, toimub põhjanev ümberkorraldus.

Psühhoanalüütiline uurimismeetod aga on rippumatu õpetusest Ödipus-kompleksist; samuti psühhoanalüütiline ravimistehnika. See ilmneb näit. asjaolus, et Adler ja Jung võtsid Freudilt üle tema uurimis- ja ravimistehnika põhjanevate muudatusteta, et mõlemad aga vaidlevad ägedalt paljude tema teoreetiliste õpetuste, nende hulgas ka Ödipus-kompleksi õpetuse vastu.

²⁶) Freud ütleb tema kohta, ta olevat „ainult“ konstruktsioon, ta olevat aga „otstarbekohane“. („Vorles. z. Einf. i. d. Psa.“, lk. 346.)

²⁷) Analoogilisest kogemusest räägib A. Elango, „Lapsepõlv ja iseloom“. Elav Teadus nr. 19, lk. 23.

VII. Psühhoanalüütilisest hingeelu mõjustamisest (ravist).

1. Tehniline tegur.

Kes on terve, kes on hingeliselt normaalne?

Psühhoanalüüs lepib lausega, hingeliselt normaalne olevat see, kes iseäraliste raskusteta saab jagu elu tavalisist nõudeist ja on töö- ning armastusvõimeline. — See lause pole aga mingi teaduslik definitsioon, vaid paljas praktiline abinõu.

„Hingeelu (üldse elu) on tasakaalu lakkamatu rikkumine ja uuesti jaluleseadmine või alaline soovimine (tahtmine) ja täitmine. Hingeline tervis püsib niikaua, kui ei teki erakordseid raskusi nim. protsessis. Hingeelu tervist rikuvad alles need soovid, mille täitmine võimatu või üle jõu käiv. Selle põhjuseks on välised või seesmised raskused ja keelud. Hingelise tervise alalhoidmiseks on tarvis loobuda neist soovidest, mida ei saa täita, ja kanda paratamatust.“ (Schneider.) Rahuldamatud soovid aga võivad otsida rahuldust kõiksugustel ebanormaalseil teil, mis kirjeldatai juba varem.

Mida suudab siin parandada psühhoanalüüs?

Väliseid või sünnipäraseid raskusi kõrvaldada või hinges koguni midagi uut luua — seda ta muidugi ei suuda. Ta oskab ainult ümber korraldada vastavas isikus kujunenud hingeelu. Kuidas teha seda?

1) Ärareageerimine (*Abreaktion der Triebe*). Tihti annab juba teadvusetu (tõrjutud) hingeelu teadvusse tõstmine tervenemist, nii siis, kui vabastatakse tõrjutud afektid. Seda nägime näit. Anna juures (III, 1). Psühhoanalüüs nimetab seda ära-

reageerimiseks. See on üldtuntud nähe: igauks teab, kuivõrd vabastavalt mõjub, kui saab hea sõbra juures „südan kergendada“ koormast, millest muidu tuleks vaikida. Psühhoanalüüs laiendab seda võimalust ka teadvusetule hingeelule. Esimesed üllatavad kogemused viisid arvamusele, nagu seisaks selles terve psühhoanalüütiline ravimine, nagu muutuks hingeelu siis normaalseks „iseenesest“. Aga varsti tekkis tarvidus hingeelu aktiivselt ümber korraldada, sest see enamasti „iseenesest“ ei sündinud. Ka tegi suurt muret asjaolu, et haiged ägedalt vastu panid katseile üles otsida teadvusetut hingeelu. Kuidas murda vastupanu? Kuidas läbi viia ümberkorraldamist?

2) Vastupanu murdmine.

Tõrje vabastas omal ajal hingeelu konfliktist. Kui nüüd kõrvaldada tõrje, astub konflikt uuesti teadvusse ja jälle tuleb temaga võidelda. Sellepärast kardavad analüüsitavaid analüütilist ravi nagu hambahai- ged hambaarsti. Haiged „märkavad, et ka rasked neurotilised sümptoomid moodustavad teatud kaitse (kuigi mitte just väga otstarbekohase) eetiliste nõuete ja hingeelu rahuldamatuse vastu; haiged püüavad põgeneda...“ (Pfister.)

Freud kirjeldab huumoriga, kuidas tema kliendid leiavad mitmesuguseid vastupanu-võtteid: Kord pole neil enam sähvmõtteid ega unenägusid, nad ei tea üldse enam midagi öelda. Teinekord nad jutustavad nii palju, lähevad nii üksikasjadesse, et analüüs paigalt ei nihku. Mõned jäävad järjekindlalt hiljaks või unustavad tulla, või unustavad selle, mis juba üles leiti teadvusetust hingeelust. Teised jälle süvenevad analüüsitehnikasse nii, et analüüsija väga rõõmustab, siis aga hakkavad ise teoretiseerima, et näidata, nagu ei saaks psühhoanalüüs neid ravida. Kui sellest veel ei

aita, hakkavad nad kahtlustama analüüsija isikut. Mõnikord algab vastupanu enne veel, kui õnnestus vähematki üles leida teadvusetust hingeelust. Teinekord on viimane läbi uuritud peenusteni, aga sümptoomid püsivad kangekaelselt. Tuleb ette, et ka sümptoomid juba kadusid ja nüüd alles lööb ravitav kartma; siis tekivad vanad sümptoomid teist korda, enamasti aga uued.

Ei saa siin üksikasjaliselt kirjeldada võitlust vastupanuga. Tema murdmiseks ja hingeelu uuesti korraldamiseks saab rakendada kõigepealt kolme tegurit, mis on järgmised:

a) *Tervis kui preemia*. Analüüsitava on lootusi saada terveks, kui ta on nõus taluma analüüsiga seotud raskusi. Mõnikord aga näib analüüsitavale, et see preemia on liiga väike võrreldes raskustega, mida toovad endaga kaasa temalt nõutavad hingeelu ümberkorraldused. Kui sellest üle ei saada, ei maksa jätkata analüüsi, sest puudub üks tema edu tähtsamaist eeldusist — soov terveks saada. Muutub haigus raskemaks, siis suureneb preemia automaatselt ja tihti võib nüüd uuesti alustada ravi.

b) *Vahe lapse ja täiskasvanu vahel*. Suur osa hingeelu korratustest, seda nägime varem, on tingitud lapseas tekkinud tõrjest. Tõrjutud hingeelu-elementid ei arene, vaid jäävad seisma tõrje tekkimisaja astemele, nagu Freudi võrdluse järgi Pompeji linn enam ei arenenud ega ka hävinenud veel rohkem peale katutumist laavaga. (Vrd. IV, 4.) Muu hingeelu aga areneb, ja kui nüüd täisealise analüüsialuse teadvusse astub tõrjutud lapsea-konflikt, saab ta sellest muidugi jagu hoopis kergemini kui alaealisena.

c) *Ülekanne*. Analüüsi abil tõrjest vabastatud afektid astuvad teadvusse jälle aktuaalsete afektidena.

Et kohal pole isikuid, kellega nad olid omal ajal seotud, on nad nüüd sihitud ainsale käepärast olevale isikule — analüüsijale. Arenevad mõnikord üsna draamaatilised stseenid. Teadvusse astuv viha väljendub näit. ähvardustes ja sõimus analüüsija aadressil, või vabaneva vana hirmu hoo all hakkab analüüsitav värisedes karjuma, et mis te mulle otsa vaatate nii koleda pilguga!; jumalapärast, ärge tehke isa nägu! (Pfister.) Samuti kanduvad analüüsijale üle vabanevad armastusetunded. — Iga kooliõpetaja teab, et tal mäng on võidetud, kui klass teda hästi sallib. Vastavalt kasustab ka analüüsija temale ülekantud armastusetundeid. Nende eestvedamisel soostub analüüsitav taluma ravimisega seotud raskusi. Muidugi peab analüüsija talitama äärmise ettevaatlikkusega. Olevat juhtunud, et isehakanud („metsikud“) analüüsijad halenaljakasse situatsiooni sattusid kohe oma esimese naishaigega ja pidid analüüsi katkestama, jättes haige maha kõige hirmsamas hingeelu segaduses ning tekitades psühhoanalüüsi vastu umbusaldust. — (Analüüsi lõppedes peab analüüsija ülekande kõrvaldama, — muidu ei saa analüüsitav iseseisvaks ja hingeliselt täiskasvanud isikuks.)

3) Ü m b e r k o r r a l d a m i n e. Analüüsis teineteisega kõrvuti käivaile vastupanu-murdmisele ja teadvusetu hingeelu teadvusse tõstmisele seltsib hingeelu ümberkorraldamine. Tuleb „psüühilisele konfliktile arsti juhatusel otsida lahendust, mis otstarbekohasem tõrjest. Neid lahendusi on mitu ja neid võib tarbekorral kombineerida. Haige võib veenduda, et tõrjus soovi ilmaaegu, ja tunnustada seda nüüd tervelt või osaliselt; või soov juhatakse kõrgemale sihile (seda kutsume sublimatsiooniks); või soov mõistetakse hukka, aga tõrje automatismi asemele astub teadvuslik

valitsemine inimese kõrgeimate instantside abil.“
(Freud.)

2. Maailmavaateline tegur.

Kui on murtud vastupanu tõrjutud konflikti teadvusse-
tõstmise ja uuestilahendamise vastu, kui on läbi uuritud
konflikti struktuur, siis tuleb vastus leida küsimusele, milli-
seid soove rahuldada, milliseid hukka mõista, milliseid sub-
limeerida; kui viimast teha, siis mis suunas? Psühhoana-
lüüs ise ei saa vastata nendele küsimustele. Edasitöötami-
seks vajab ta suunanäitajana valmis-maailmavaadet.

See peegeldub selgesti praktikas: Analüüsija Bern-
feld'i juhtivaks ideaaliks on marksistlik inimene. Allers'il
on mõõduandev katoliiklik inimideaal. Pfister'il — protes-
tantlik. Jne. — Psühhoanalüütiline ravimistehnika on paljas
riist. Kuidas ja milleks teda rakendada, oleneb teda käsit-
levast inimesest. Selle riistaga saab teha head ja halba,
nagu saab dünamiidiga kultuurtöid teha, kuid ka tappa.

Ei tohi aga üle hinnata analüüsijale antud võimalusi.
Nagu pedagoogikaski põrkavad siin kokku kasvataja siht ja
kasvatatavas antud eeldised. Freud rõhutab korduvalt, et
analüüsija ei tohi ennast peale sundida, vaid peab analüüsi-
taval aitama leida oma kaju. Hingeravi siht „peitub analüü-
sitavas nagu täiskasvanud taim eos“. (Prinzhorn.)

Psühhoanalüütiline ravimine pole ainult tehniline küsi-
mus. Ta on kunst selle sõna täies mõttes. Nagu malemängu
juures, võib ka siin õpetada ainult ava- ja lõppkäike ning
üldisi reegleid. (Freud.)

3. Piirid.

A n a l ü ü s i j a s: a) Analüüsija peab olema ana-
lüüsitud, s. t. tõrjest vaba, muidu ei näe ta tõrjet, mis tal
analüüsitavaga ühine. Tekib „pime paik“. (Stekel.)
b) Analüüsija peab oskama iseseisvalt töötada, sest tegelik
elu on lõpmata rikkam igast teooriast. c) Analüüsijal peab
olema juhi ja kasvataja omadusi kõrgel määral. — Ei saa
veel analüütiliselt ravida igauks, kes tunneb teooriat ja val-
dab tehnikat!

A n a l ü ü s i t a v a s: a) Ravida ei saa sünnipära-
seid ebanormaalsusi ja neid, mis tekkinud füüsilistel põhjus-
tel (ligi pääseb aga nendest tingitud hingelistele reaktsioo-
nidele). b) Raske on analüüsida lapsi (on aga välja töötatud

eriline lasteanalüüsi tehnika²⁸); samuti teeb teatud raskusi analüüsida noori murranguajal (pole aga öeldud, et need raskused oleksid ülepääsetamatud); pole igakord soovitatav analüüsida vanemaid inimesi (umbes 50.—60. aastast alates): kui nimelt tarvis oleks terve elu põhjalikku ümberkorraldamist, on tihti küsitav, kas seda enam maksab teha. c) Sügavam analüüs põrkab raskustele, võib koguni olla võimatu isikute juures, kelle intelligents kaldub allapoole keskmist; samuti isikute juures, kes sünnipärase moraalse alaväärsusega. (Ei tohi neid ära vahetada teistega, kelle juures moraalsed tendentsid ainult on tõrjutud.) Moraalselt alaväärtuslike hulkade tuleb lugeda ka neid, kes eelistavad haigust tervenemisele ja terve elu pingutustele. d) Raskelt ravitavad või isegi ravimatud on kõik haigusevormid, mille juures ei õnnestu saavutada ülekannet (näit. raskem introversioon).

V ä l i s e d: a) Analüüs on tihti kulukas, sest sügavamal kujul ta võib kesta aastaid. (Teinekord õnnestub ruttu pakkuda teatud kergendusi.) b) Ümbrus võib vastu töötada analüüsile, näit. perekonna mõju.

VIII. Psühhoanalüüsist üksikuil kutsealadel ja kasvatustöös.

1. Hingehoid.

Primitiivsel astmel on ühes isikus koos preester ja arst. Pärast lähevad need kaks lahku, saavad koguni vaenlasteks. Freudi kohta on öeldud, et temas näeme arsti, kes küll mitte pole saanud preestriks, aga siiski omal viisil hingekarjaseks. (Meng.)

Kas saavad sellest teadlasest hingekarjasest midagi õppida vaimulikust hingekarjased? „Kui üldse tunnustada hingehoiu eeldusiks hingeelu ja tema seaduste tundmist, siis pole kahtlust, et selleks peab tutvunema ka psühhoanalüüsi õpetustega. Vihjame ainult tähtsusele, mida usuelust arusaamisel omab

²⁸) Sellel alal on eriliselt töötanud S. Freudi tütar Anna Freud, ja Melanie Klein.

vahetegemine normaalse ja haiglase süütunde vahel. Teadmine hingeliste raskuste taga seisvaist teadvuse-tute tungide sisesuhteist (konstellatsioonidest) aitab hingekarjasel paremini aru saada tema kliendi hingelisest seisukorrast ja valida otstarbekohasemalt oma vahendeid. Ta näeb selgemini, kus ei jätku paljast eetilisest manitsusest ja usulisest rahustamisest, kus nendele peab kõlapinda valmistama alles hingeelu ümberkorraldamine. Ühe sõnaga, ta õpib eraldama ebanormaalselt normaalsest (ka seal, kus mõlemail on sama välimus).“ (Müller-Braunschweig.)

Toome kaks näidet [Pfisteri järgi ²⁹⁾]:

J u m a l a p õ l g u s: Üks 16-aastane tütarlaps põlgas jumalat äärmuseni, oli päris jumalasalgaja. Analüüsis ilmnes, et tema suhtumine jumalasse oli hoopis parem varem eas. Nii oli ta Jumalat palunud oma esimese intensiivsema armastuse kaitsjaks. Talle näis nimelt, et Jumalat iseloomustab kõigepealt sõna „Jumal on armastus“. Tütarlast aga sunniti veidi toorelt oma armastusest loobuma. Sellest ajast põlvneski viha Jumala vastu! Kui olid teadvusse tõstetud põlguse tekkimise teed, sai tütarlaps vaevata kätte normaalse suhtumise Jumalasse, sest usul oli ta hinges muidu hea kõlapind. — Puhtteoloogilisele hingehoiule oli võitlus põlgusega osutunud liiga raskeks.

P e t l i k h u v i u s u v a s t u: Üks 19-aastane intelligentne õpilane avaldab tungivat soovi saada katoliiklaseks. Teda analüüsitakse paar minutit. Küsimus: Kas viisid teid sellele mõttele mitu katoliiklast või üks? Vastus: Üks. Küsimus: Võib-olla naissoost katoliiklane? Vastus: Just nii. Küsimus:

²⁹⁾ Analüüsija Pfister ise on kirikuõpetaja ning hingekarjane (šveitsis).

Ta on vist vanem teist? Vastus: Jaa, mõne aasta võrra.
Küsimus: Kas oletan õieti, kui ütlen, et armastate daami ja kannatate konflikti all emaga? Vastus: Ka seda pean jaatama. — Poisil oli varsti selge, et terve huvi usu vastu põhjeneb mitte usulistel läbielamustel, vaid armastusel daami vastu. (Viimane võrsus omakorda soovist leida asemikku emale.) — Seega oli kerge vaevaga kõrvaldatud pealiskaudne mäng usuga, mis oleks võib-olla takistanud tõelist usuelu.

„Mõlema kiriku püüe rakendada psühhoanalüüsi-tehnikat põhjeneb... kõigepealt asjaolul, et tehnika vallutada hingeelu on tõstetud psühhoanalüüsis täiuslikkuse astmele, millest saavad õppida koguni katoliiklik hingeelu juhtimine ja jesuiitlik koolitamine. Seda mitte näha on raske viga, vähemalt kultuurpoliitiliselt.“ (Prinzhorn.)

2. Haigeravi.

Arstiteaduse üheks valulapseks olid neuroosid. Niihästi psühhoneuroosid, mis ilmuvad puhtpsüühiliste haigustena, kui ka orgaanoneuroosid, mis ilmuvad terve organi korratusis funktsioonides (hingelistel põhjustel). Teid nende arstimiseks näitas alles Freud. „Tänapäeval ei kahtle enam keegi, et kogu neurooside teraapia keerleb Freudi ümber ja elab tema õpetustest, osalt jälgides Freudi, osalt iseseisvalt üle võttes tema õpetuste sisu.“ (Prinzhorn.)

Pole tarvis siin korrata eelmistes peatükkides hingeravi kohta öeldut.

Üleminek puhtorgaanilistele haigustele on pidev. „Ei saa keegi absoluutse kindlusega öelda, et võimatu on südamelihase nõrkuse tekkimine kauakestva südameneuroosi tagajärjel... Teatud momendil libisevad ohjad teadvusetu hingeelu käest. Keha jälgib nüüd oma loogikat. Ta hoiab kinni teadvusetu hingeelu loodud funktsionaalsest muudatusest. Haigestub organ.“ (Stegmann.) — Niisugust haigust ei saa ravida, tähele panemata jättes hingelisi tegureid.

Tõrjutud hingejõud võivad kinni haarata ka mõnest olemasolevast orgaanilisest nõrkusest, et luua endale selles

aseväljend. „Välisest objektist, tööst, sihist tagasitõmbunud tung pöörduv sissepoole ja kasustab mõnda orgaanilist nõrkust. Välise tegevuse kõrval võib endasse käänduda (introverteeruda) mõne tungi teatud osa. Teine tung aga on labiilses tasakaalus, valmis introverteeruma iga silmapilk. Kindlasti on igal inimesel teatud määral võimalik jagu saada introverteerunud tungidest.“ Ta jääb terveks, kuni see määr on täis. Siis otsivad introverteerunud tungid tegevusvõimalusi ja võivad neid leida, kehast ära kasustades mõne füüsilise haiguse või selle idud. (Stegmann.) — Ka siin ei saa puhtfüüsilisel ravimisel olla täisi tagajärgi, sest tuleb arvestada hingelist tegurit, mis püüab alal hoida või isegi süvendada haigust.

„Praegu oleme nii kaugel, et ka paljud kirurgid tunnustavad väga paljudel juhtudel orgaaniliste haiguste ja nende saatuse sõltuvust hingelistest teguritest. Ühe suure ravila juhataja rääkis, et tema haigete enamiku juures 50% haigusest olenes hingelisist tegureist.“ (Stegmann.)

Hingeliste tegurite arstiteaduslikku arvestamist toetas kõige suuremal määral psühhoanalüüs. Pind oli selleks väga soodus. „Juhtus nii, et psühhoanalüüsi üldine suund on kokkukõlas arstiteaduse uuema arenguga. Seega viipame kasvavale huvile funktsioonide uurimise vastu, s. o. praktilise küsimuse vastu, kuidas keha töötab. Selle huvi kõrval astus veidi tagasi üksikute organite anatoomia uurimine.“ Organite töö uurimisel torkavad hingeelust lähtuvad mõjud aga hoopis kergemini silma kui organite struktuuri (ehituslaadi) ja anatoomia uurimisel. (Jones.)

Olenemata arstiteaduse eitavast või jaatavast seisukohast, lihtsalt juhitud intuiitiivsest inimestundmisest, on arstid ja haigeravijad alati arvestanud hingelisi tegureid. Püütakse haigest eemale hoida kurvad mõtted, üldse kõik, mis elu väärtust vähendab, elu eitab, ja püütakse haiget siduda elu külge hingeliselt, igapidi kasustades kõike elujaatavat. Tuuakse värskeid lilli, pakutakse ahvatlevaid sööke (kui haigus lubab), püütakse olla rõõmus, kutsutakse armastatud

isikuid. — Mõnegi lapse, keda päästa arstid enam ei lootnud, olevat elus hoidnud ema armastus. — Viimasel ajal rakendatakse tiisikushaigeid sanatooriumides igapidi produktiivsele tööle, mitte ainult, et aega ära kasustada, vaid just haiguse hingelise mõjustamise sihiga. — Ajalugu teab jutustada huvitavaid näiteid muusika tervendavast mõjust ja praegu on loomisel arstiteaduse üks uus ravimisviis, n. n. meloterapia. — Võiks tuua veel palju näiteid.

Psühhoanalüütilisel valgustusel saab mõnigi nähtus, mis ühenduses haiguste ja nende ravimisega, senisest hoopis läbinähtavamaks. Toome mõne näite.

N. n. i m e r a v i m i s e d. Ei saa mööda faktist, et leidub inimesi, kes ravivad veel seal, kus arstid-teadlased on nõutud. Usklikkudel aegadel räägitakse imedest. Ratsionalistlikult mõtlejad katsuvad neid imesid eitada või jälle seletada tundmatute füüsiliste jõudude abil. Teiseks muutub aga probleem, kui haiguse tekkimisel ja ravimisel arvesse võtta hingelist tegurit. „Need, kes pooldavad õpetust: haigus on patt (*Christian Science* — „kristlik teadus“ — teosoofid, antroposoofid ja teised sektid) kinnitavad, et suudavad hingeliste abinõudega ravida ka orgaanilisi haigusi. Vaatamata sellele, et paljud orgaaniliselt haiged silmanähtavalt hävisid nende ravis, peab siiski jaatama niisuguse ravi võimalust. Selle ravi eelduseks on endassekäänud (introverteerunud) tungide väljapoolekäändumine (ekstraverteerumine)... Kõigil raskeil ja kaootilistel aegadel oli inimesi, kes esinesid pühakuina; kõikidest jutustatakse haigete tervendamisi. Kindlasti mitte põhjusest... inimesed tunnevad end päästetuina. Nad on päästetud introverteerunud tungidest.“ (Stegmann.)

Sõnakuulelikud ja sõnakuulmatud haiged. Haige vajab abi. Ta loodab ravija tahtele teda aidata, loodab tema teadmuste ja abinõudele. Ta on teatud määral jälle nagu laps, ja sellest elustuvad lapsepõlve-mälestised. Pole tarvis, et see sünniks teadvuse valgusel.) Palju oleneb nüüd lapsepõlve-kogemustest. Näitavad need, et alistuda abista-

jate tahte on hea ja kasulik, siis on ka täiskasvanud haige enamasti ruttu valmis jälgima arsti eeskirju ja tal on tugev lootus, et need aitavad. Ta tuleb igapidi vastu arstile. Näitavad aga lapsepõlve-mälestised, et abistajaile alistuda oli mingil põhjusel halb, et parem oli neid vältida ja omal käel toimida, siis on täiskasvanud haige tihti kannatamatu, ei taha alistuda arsti nõudeile, arvab ise kõike paremini teadvat.

K a r m a r s t. On arste, kelle karmist käitumisest haigetega jutustatakse päriselt anekdoote. Anekdoodid lõpevad enamasti sellega, et arst oma järsu karmusega imeruttu tervendas seal, kus polnud mingeid tagajärgi teiste arstide kannatlikul hooel. Enamasti on siin psühhoanalüüsi arvates tegemist järgmisega. Kogu haiguse vältel saab haige tähelepanu, abi, armastuse jne. osaliseks, s. o. talle langeb rüppe, mida muidu tuleb võita. Selles peitub teatud hädaoht. Eriti siis, kui on tegemist inimesega, kellele raske tundub eluvõitlus ja kes võib-olla isegi põgenes haigusse (*Flucht in die Krankheit*). Haigele meeldivad hellitamine ja hoolitsemine, meeldib käesolev seisukord. Ta ei taha sellest loobuda ja tagajärg on, et haigus venib. Haigel on võib-olla juba täisjõud kasutada, aga ta ei taha seda mobiliseerida. Sel juhul lõpetab arsti karm käitumine meeldiva situatsiooni ja sunnib seega haiget sellest loobuma.

3. Kohtumõistmine.

Karistuse ürgeline mõte on kättemaks: hammas hamba vastu, silm silma vastu. See mõte on üsna elav veel meie hulgas, kuigi õigusteadus põhjendab kohtulikku karistust teisiti, nimelt püüdega kaitsta seltskonda ja hirmutada või koguni parandada kurjategijat.

Kogemus aga näitab, et karistus muutub tihti (muidugi mitte alati) tühjaks vormitäitmiseks, mis ei paranda ega küllalt ei hirmuta vang, mis sellepärast kaitseb seltskonda ainult väga lühikeseks ajaks.

Kahe aasta jooksul oli noor kelner ette võtnud neli suuremat autosõitu, jättes tasumata arved. Ka võõrastemajades, mida ta külastas teekonnal, jättis ta arved tasumata. Kaks korda oli ta juba selle eest karistada saanud. Aga ikka jälle kordus sama, kuigi ta ise selle all kannatas. Ta ei teadnud nimetada mingit mõistlikku põhjust. Nüüd oli ta kohtu ees kahe viimase sõidu pärast. Kohtueksperdina andis analüüsija Fr. Alexander järgmise otsuse: „Uus karistus, seda näitavad eelmised, ei takistaks kaebelalust neurootiliselt-haiglaselt toimimast ka tulevikus. Vastuoksa: karistus pehmendab süütunnet (antud juhul), ja tõrjutud tungid pääsevad siis mõjule veel enam. Aga karistuse ärajätmisestki ei tohi loota häid tagajärgi, kui ei kasustata hingeravi.“ Arvesse võttes esimeste karistuste viljatust, jättis kohus kelneri karistamata, soovitas talle aga hingelist ravi.

Soovitusest oli vähe. Kelner ei ilmunud ravimisele, vaid võttis ette uue mõttetü autosõidu. Seekord varastatud rahaga.

Osutus, et niihästi karistuse määramine kui ka vabaksmõistmine võib olla tühi ja otstarbetu formaalsus. Ei tunta tihti tõelist jõudu, mis tagant kihutab kurjategijat.

Kui küsida, mida suudaks psühhoanalüüs korda saata võitluses kuritegevuse vastu, siis ei tohi unustada, et karistuse asendamine psühhoanalüütilise raviga (muidugi mitte alati) tooks administratiivseid ja majanduslikke raskusi. Tekivad küsimused: kus ja millal kurjategijat ravida, kelle algatusel ja kelle

kulul? (Analüüs kestab harilikult kaua ja on juba sellepärast kulukas.)

Puhtteaduslikult seisukohalt aga piiritleb psühhoanalüüs kurjategija parandamise võimalusi järgmiselt (Fr. Alexander): Kurjategija ei suuda painduda seaduses ettenähtud raamisse. Põhjuseks võivad olla mitmed hingelised sisesuhted (konstellatsioonid).

1) Eetilised tegurid (instantsid) on arenemata ja seaduse vastu eksimine toimub südametunnistuse puudusel. Tegemist on kas sünnipärase veaga või kasvatus puudulikkusega. — Viimasel juhul võib loota paranemist hariliku järelekasvatuse abil.

2) Eetilised tegurid on arenenud normaalselt, aga võrreldes tungide erakordse tugevusega siiski relatiivselt nõrgad. Seesugused inimesed jätavad tihti traagilise mulje, näit. paljud pillajad. Nad kannatavad rängalt südametunnistuse all, sest et see on normaalne, ei suuda aga siiski taltsutada tunde. — Väljapääs seisaks sublimatsioonis. Psühhoanalüüsi ülesandeks on siin esijoonel diagnoos ja kui tarvis tõeliste motiivide teadvusse tõstmine. Edaspidine töö on siin juba kasvatuslik.

3) Eetilised tegurid on arenenud normaalselt, aga tungid on arenemata või mingil viisil kvalitatiivselt ebanormaalsed. Selle tagajärjel on keelatud suur osa tungide väljendustest, tekib kergesti tõrje ja tungid otsivad uusi teid, ilma et teadvus saaks neid kontrollida. Nii tekivadki kuriteod, mis pealtnäha mõistatuslikud (näit. varemmainitud autosõidud), mille motiive ei leia kohtunik ega kaebealune. Siin on psühhoanalüüsil tänuväärt tööpõld. Psühhoanalüüs avastab siin motiive, tagasihutavaid tunde. Kõik oleneb sellest, kas neid saab arendada nii, et nad enam ei lange keelu alla. Tihti jäid nad arenemata lihtsalt põhjusel, et

sattusid tõrjesse lapsepõlves. (Eelmainitud kelneri juures oli see põhjuseks.) Niisugusel juhul on välja vaated üsna lootustandvad.

4) Eetilised tegurid teevad tungidele ebanormaal-seid kitsendusi. Põhjuseks on näit. ülitoraalne kasvatus või jälle lapsepõlve-tõrje. (Nagu varem mainitud, astub teadvusetusse hingeellu mitte ainult tõrjutud, vaid ka vastav tõrjuv tegur ja viimane on siis samuti eraldatud teadvusliku hingeellu arengust, keelab ka täiskasvanule veel, mida ta keelas lapsele.) Jälle ilmuvad kuriteod, mis mõistatuslikud teadvusele, sest et nende juured peituvad teadvusetus hingeelus. Näit. saavad mõned vaiksed ja korralikud (õieti kartlikud ja ülikartlikud-murelikud) inimesed äkki ja mingil irratsionaalsel ning põrutaval viisil kurjategijajaks. — Psühhoanalüütilised ravimisvõimalused on siin väga avarad: liigsete kitsenduste ülesotsimine ja kõrvaldamine ning vabastatud jõudude uuestijuhtimine.

Ei tohi jätta mainimata, et psühhoanalüüs uuris mitte ainult kurjategijat, vaid ka kohtunikku (ja kohtumõistmist kui niisugust).

Küll püüavad kohtunikud täita oma kõrget ülesannet parema südametunnistuse järgi, küll on ette võetud igasuguseid abinõusid isiklike huvide vältimiseks, aga kontrollimata jäävad teadvusetud tegurid. Nende mõju tõttu muutub mõnigi otsus karmimaks või pehmemaks, muutub mõnigi kohtuteaduslik vaade, ilma et saaks kontrollida tõelisi põhjusi.

4. Kasvatustöö.

a) Üldist.

Psühhoanalüüsi töö kasvatuse alal on eriti laialine ning vastav kirjandus rikkalik. Tuleb siinkohal piir-

duda seda tööd iseloomustavate peajoonte loendamisega.

1) Psühhoanalüüs teeb kasvatusel mõjule kättesaadavaks ka teadvusetu hingeelu. Teadvusetus hingeelus peituvaid hingeliste nähtuste põhjusi ära tunda oli varem üksikute geniaalsete inimesetundjate asi. Harilik kasvataja oli nõutu. Räägiti niisugusel juhul hea meelega sünnipäraseist nähteist. Kõrvaldada hulk ebameeldivaid „sünnipäraseid“ nähteid, maksma panna normaalne hingeelu-kord — seda võimaldas psühhoanalüüs.

2) Psühhoanalüüs aga ka raskendab kasvatamist. Sest tema uurimistel osutus lapse hingeelu arenemine enneaimamatult keerukaks. (Vrd. näit., mis ptk. VI, 3 öeldud selle keeruka arenemistee kohta, mida tuleb sooritada, et valmistada ette pärastist küpse seksuaal-elu.) Hulk lapse hingeelus esile tulevaid raskusi seletub nii, et kasvatusel võtted ja nõuded mitte küllalt ei arvesta lapse hingeelu ja tema arenemiskäigu keerulisust ja omapära ning seega segasid aremise loomulikku sooritamist.

3) Psühhoanalüüs tegi kasvatustöö ka vastutusrikkamaks. See torkab silma eriti väikelapse kasvatuses. Oli alati teada, et noor hing on nagu noor taim, millesse juba nõelapiste jätab haava, mis eluajaks jääb püsima armina. Psühhoanalüüs kinnitas seda arvamust laia üksikasjadesse tungiva uurimistööga, näidates, kuidas kõige varasemad läbielamused (esimese nelja eluaasta jooksul!) otsustavalt kaasa räägivad pärastise elu kujundamisel. (Vrd. IV, 1.)

4) Psühhoanalüüs ei piirdunud ainult kasvatusaluste hingeelu uurimisega, ta võttis energiliselt vaatluse alla ka kasvatajaid. On öeldud, inimest saavad tema kasvatamise mõjud kogu elu jooksul nagu head

või ka nagu pahad vaimud. Psühhoanalüütilised uuri-
mused näitavad, missugusel üllataval määral lapse
hingeelu sõltub vanemate ja kasvatajate omast.
(Vrd. c.)

b) Kasvatustöö koolis.

Lööklause „teadmine on võim“, on osutunud ühekülgs-
seks. Eeskujulikud õpilased, kes teadmusest esimesed koo-
lis, pole kaugeltki alati esimesed elus. Peamöödupuuks on
koolitöös siiski teadmuse rohkus. Ettekirjutistes rõhuta-
takse ka õpilase isiksuse arendamise vajadust, aga õpetaja
töö edukuse üle otsustatakse kõigepealt tema õpilaste tead-
miste määra järele. Viimase võimalikult suureks tõstmises
näeb sellepärast õpetaja oma töö peaülesannet. „Juhtub
midagi, mis nõuab õpetajalt kasvatuslikku tööd, siis paistab
see ainult takistusena. Õpetaja püüab väliste abinõudega
jalule seada õpilase „normaalpilti“, et võimalikult rutem
jälle anduda õpetamisele. Teda ei huvita takistuste sügava-
mad põhjused, sest ta neid näha ja valitseda ei oska, ta loo-
dab kiiremat edu karistuselt — ka on raske mõõta ja hin-
nata kasvatustööd (kitsamas mõttes) ja ükski koolinõunik
ei suuda kontrollida seda tööd, et anda õpetajale atestat-
siooni. Ollakse isegi arvamusel, et on halb õpetaja see,
kel on palju tegemist „kasvatamisega“, eriti siis, kui ta
jagab veidi vähem teadmisi, kuna heaks nimetatakse seda,
kelle valitsuse all „ei juhtu midagi“.“ (Zulliger.)

Ei saa siin anda juhatusi, kuidas toimida vastavalt
psühhoanalüüsi kogemustele õpilastega, kes on raiskajad,
ahned, virisejad, trotsijad, kaklejad, praalijad, lobisejad,
häbematud, valetajad, argpüksid, laisad, unistajad, fanaati-
kud, „hädavaresed“, pedandid, pummeldajad, hajameelsed,
liigsööjad, küntenärijad, rahutud, lugemishaiged, klepto-
maanid, loomapiinajad, kogeledajad, jne., jne. Saab ainult
lühidalt vihjata erivusele ühelt poolt teadvuslikku ja tead-
vusetut hingeelu arvestava õpetaja, teiselt poolt õpetaja
vahel, kes tunneb ainult esimest. Viimane kasvatab juha-
tuse, noomituse, käsu ja keelu, eeskuju, kiituse ja tasu abil.
Kui sellest ei piisa, siis ta karistab. Kui ka karistus ei
mõju, karistab ta veel enam. Tihti jääb selles võitluses
tugevamaks õpilase pahe³⁰⁾. — Kui pole pahedest vabasta-

³⁰⁾ Aga ka siis, kui pahe kadus, tuleb küsida, kas võit
pole vahest petlik, kas vahest pahe juur ei püsi teadvusetus
hingeelus, oodates uut soodsamat võimalust, või isegi juba
välja elades mingi uue pahe näol.

tud õpilane, kes sai 11-aastase kasvatuseliseks, kas on siis süüdlasteks ainult paratamatud sünnipärasead või ka kasvatusabinõude nõrkus? „Meid peaks abistama lapsepõlve-psühholoogia. Kahjuks aga kannatab lapsepõlve-psühholoogia psühholoogia lapsepõlve all, ... eriti tunde, tahte ja teadvusetu hingeelu alal.“ (Pfister.)

Kas annab psühhooanalüüs kasvatajale uusi abinõusid?

„Psühhooanalüüsi peala, teadvusetu hingeelu *), on ebaõnnestunud katse korraldada hingeelu. Ta takistab püsivalt teadvuslikku püüet luua paremat korda, sest ta otsib seda omal käel sümptomide abil. Niiviisi töötab ta vastu kasvatuselise.“ Psühhooanalüüsiga tõsiselt tutvunud õpetajal on võimalik: 1) aru saada ka nende hingeliste korratuste (pahede) ehitusest ja tekkimisest, mis on teadvusetu hingeelu korratuste tagajärg; 2) vältida vastavate korratuste süvenemist ja uute tekkimist; 3) kõrvaldada vastavad kergemad korratused ise ja anda raskemad analüüsija hoolde. (Schneider.)

c) K a s v a t a j a d.

„Laste kasvatamine peab algama kasvatajaist“, „klassi vigades peegelduvad õpetaja vead“, „kasvatajate kasvatus“.

Seesuguseid pedagoogilise analüüsi lööklauseid selgitagu lihtis näide: Analüüsija juurde tuleb vanahärra oma pojapoja, kaevates, poisist saavat vist samasugune tööpõlgaja ning logard nagu isast (vanahärra pojast). Analüüsijale torkab silma, et härral ebaõnnestub nii poja kui poja poja kasvatus (härra kasvatab pojapoega ise). Kas süü ei seis kasvatuses? Analüüsija küsib poissi muu hulgas, mis tal koolitöist teha järgmiseks päevaks. Vaikides vahib pois vanaisale otsa. Viimane loendab tööd soravalt. On selge, vanaisa kasvatab last mittetöötamisele, tehes tööd tema asemel. Miks? Ka see selgub varsti: vanahärral oli raske lapsepõlv, ta tahab, et tema lastel ja lastelastel oleks ilusam noorus. Ta aitab neid kus saab, läheb aga sellega silmanähtavalt liiale. Ta ise on veendunud, et teeb kõik, mis iganes võimalik, ja on nõutu, kui tema kasvatus annab halbu tagajärgi. Oleks tarvis veenda vanahärrat, et tuleb poissi kasvatada hoopis teisiti. Aga härra on vana, oleks lootusetuks ülesandeks talle selgitada eksitust. Ei jäänud muud üle kui usaldada poiss teiste kätte. (Aichhorn.)

Kasvatajas peituvad kasvatamise ebaõnnestumise põhjused pole alati nii läbipaistvad. Nad võivad peituda ka kasvatajate teadvusetus hingeelus ja saavad läbinähtavaks

*) Sõna on siin võetud kitsamas tähenduses: tõrjutud hingeelu.

alles viimase uurimisel. Jung jutustab järgmist: Üks daam armus oma mehe sõbrasse, surus oma tundeid küll maha, konflikt jäi aga lahendamata. Daamil oli neli last. Viimaste teadvus ei aimanud midagi ema mahasurutud tundeist. Aga kõik neli sattusid oma armuelus siiski konfliktidesse, mis olid nii või teisiti ema konflikti imitatsioonideks. Laps elab täiesti vanemate (või nende asetäitjate) vaimses õhkkonnas ja suur osa laste hingeelu korratusist on tingitud vanemate hingeelu korratustest. „Ma võtan lapsi analüüsida ainult siis, kui vanemate analüüs või vähemalt nende analüütiline eelharidus tagab (garanteerib) mulle, et analüüsi tulemusi ei riku kodune kasvatus.“ (Anna Freud.)

Nagu kasvatustööd võib segada vanemate teadvusetu hingeelu, nii juhtub seda muidugi ka teiste kasvatajate juures, õpetajad mitte välja arvatud.

Näit. võib juhtuda, et õpetaja teadvusetus hingeelus pesitseb sadismi või võimutahet, mis sublimeerumata jäänud liiga varase tõrje tõttu. Õpetaja on siis ühekülgsest vali. Ta põhjendab oma valju meetodit teoreetiliste väidetega, ei suuda aga kontrollida tõelisi põhjusi. Ehk pesitseb õpetajas mingi lapsepõlve keelatud soov, mis sublimeerumata jäi samuti varase tõrje tõttu. Kohtab ta nüüd õpilases sama soovi, ei suuda ta seda hinnata objektiivselt. Ta on kas liiga pehme, nagu kardaks ta, et kohut mõistes õpilase üle mõistaks ta kohut ka enda üle; või ta on liiga karm, võideldes õpilase pahe nagu isikliku vaenlase vastu. Oleks tal täis selgus oma hingeelu kohta, ta kasvatusvõtted oleksid paremini kontrollitud, kaalutud ja seega mõjuvamad.

Oleks hea, kui õpetaja teaks, millistel tõelistel põhjustel temast üldse sai õpetaja. Vastused, mis teadvus annab sellele küsimusele, on suuremalt osalt üsna väheütlevad. See ilmneb eriti siis, kui sellekohastes ankeetides antud vastuseid võrrelda nendega, mis esile tulevad analüüsides.

IX. Maailmavaatelisi küsimusi.

1. Psühhoanalüüs ja väärtusteooria.

Öeldakse: „Psühhoanalüüs hävitab kõik, mida nimetame vaimseiks väärtusiks.“

On tarvis meelde tuletada, et psühhoanalüüs (vähemalt hingeteadusena) kui teadus olevast ei saa öelda midagi olema-pidava (väärtuste) kohta. (Müller-Braunschweig, Scheler jt.)

Nagu ei saanud hävitada väärtusi teadvusliku hingeelu psühholoogia, nii ei saa seda teha ka psühholoogia, mis arvestab nii teadvuslikku kui teadvusetut hingeelu. Mõlemad psühholoogiad on empiirilised üksikteadused olevast ja mõjustavad väärtuste hindamist ainult niipalju, kui suudab seda oleva parem tundmaõppimine. (Sellest järeldusi teha on väärtusõpetuse või -õpetuste asi.)

2. Psühhoanalüüs (kui hingeteadus) ja filosoofia (eriti kultuurfilosoofia).

Peaaegu lõpmata paljudes analüüsides on jälgitud, kuidas esmalistel (primaarseil) teedel raskustele põrganud tungid ja nende energiad otsivad rahuldust mitte ainult eksitoiminguis, unenägudes, sümptoomides ja neuroosides, vaid ka kunstis (näit. teadvuslikust hingeelust tõrjutud vahekord emaga väljendub Freudi arvates Leonardo da Vinci maalides), teaduses (näit. teadvusetu vahekord emaga väljendub Th. Fechner'i psühhofüüsika-teoorias — J. Hermann), filosoofias (näit. Platoni võimutung H. Kelsen'i arvates väljendub Platoni filosoofilistes teostes riigist), usus (vrd. V, 5) ja kõlbluses (vrd. V, 1).

Psühhoanalüüs kinnitab, ta polevat siiamani leidnud veel ühtegi kõrgemat tungi, mida poleks võimalik olnud tuletada mõnest alamast tungist, mis sublimeerus peale seda, kui teda tõrjuti primaarselt teelt. (Freud, „Jenseits des Lustprinzips“, lk. 57.)

Psühhoanalüüs järeldas neist kogemusist:

1) Kultuur, nagu näit. neurooski, on üks neid asevõimalusi, mida otsivad takistatud tungid. — Sellega ei taha psühhoanalüüs öelda, et kultuur seesugusena on paljas asevõima-

lus („ainult margariin ja mitte või“ — nagu seda väljendatud naljatades). Sest kultuurist kui niisugusest ta ei räägi, ta pole kultuurifilosoofia. Psühhoanalüüs räägib kultuurist ainult tungide seisukohalt vaadates. Tungide suhtes aga on kultuur sekundaarne *) tee, asevõimalus. Nagu elektrivool tungib küll lühiühendusele, kuid peab käima alles läbi lampide, et sünniks valgus, nii ka tungid peavad alles sublimeeruma, et saada kultuurilisiks. Suuremalt jaolt on nad alati valmis alla libisema primaarsele teele, paljud ei suudagi tõusta sekundaarsele.

2) Kultuuri loovate energiatega allikaks on ürgsed (pärast sublimeerunud) tungid. — Sellega pole veel seletatud „kõik“, mis puutub kultuuri tekkimisse. Psühhoanalüüs on ainult püüdnud näidata, kuidas kultuurtöid kordasaatvaid energiasid saab tuletada ürgse surma- ja elutungi diferentseerumisest ja sublimeerumisest. Ta suutis jälgida rida, milles ilmuvad järjest uued diferentseerumis- ja sublimeerumisastmed. Aga palju jäi saladuseks. Kas sünnib tõepoolest muutus ja arenemine, või on tegemist energia lihtsa ümberjuhtimisega, või on mängus veel midagi hoopis muud? — See pole teada. (Müller-Braunschweig.) Kui küsida Freudilt, miks sublimeerub just inimene ja mitte loom, siis vastab tema: „Oo, seda me ei tea... Seal on alles väga palju küsimusi, millele meil pole vastust.“

Psühhoanalüüs empiirilise hingeteadusena valgustab oma võimaluste piires kultuuri loovaid energiasid. Filosoofia lahendada jäävad aga küsimused nagu järgmised: Mis on kultuuri olemus? Milles seisab kultuuri väärtus? Miks on tungidel sublimeeru-

*) Sekundaarne — teisene, teisejärguline.

mise „asevõimalus“? Miks on üldse kultuuri? Miks on olemas elu- ja surmatung? „Miks on üldse midagi ja mitte paljas ei-miski?“ (Heidegger.)

Freud on korduvalt toonitanud, psühhoanalüüs olevat kogu oma ulatuses empiiriline üksikteadus. Olgu nüüd sellega nii või teisiti (paljud väidavad, psühhoanalüüsi hinge- teaduslik kultuuri uurimine olevat muutunud laias ulatuses naturalistlikuks kultuurifilosoofiaks) — ka siis, kui nõustuda Freudiga, ei saa eitada, et kogu psühhoanalüüsi suunda määrab üks ennatlus, mis oma olemuselt on metafüüsiline. Nimelt: Freud vaatleb inimese hingeelu ja samuti kultuuri bioloogilis-psühholoogiliselt seisukohalt, tehes, nagu oleks see a i n u s võimalus, i l m a et ta oleks näidanud, et teisi pole.

See on juba metafüüsiline ennatlus, mis küll sundis uurima bioloogilis-psühholoogilisi tegureid äärmise intensiivsusega, takistas aga arvesse võtmast teisi. Iseküsimus on, kas nende teiste, kõigepealt vaimsete tegurite m i t t e - n ä g e m i n e juba tähendab vaimsete väärtuste „hävitamist“ (nagu arvavad mõned).

3. Psühhoanalüüs ja filosoofiline antropoloogia.

Eurooplane, üldiselt „valge kultuuri“ inimene, iseäranis kui ta kuulub kodanluse kihtidesse, on enamasti veendunud, et „vaim“ on see jõud, mis määrab ja valitseb inimes-elu, kultuuri, koguni maailma.

Küsimus on, kas pole see vaade mitte liiga ühekülgne. „Eksitus seisab selles, et üle hinnatakse vaimu, et ei nähta Spinoza sügavat tõtt: vaim (õieti *ratio*, mõtlemine, mõistus kui puhas vaim) ei saa valitseda kirgesid, ta peaks selleks saama ise kireks... Ürgselt on tugev madal. Ja võimetu on kõrgeim... Vaimul kui niisugusel pole jõudu, energiat... Lühikesed ja harvad on inimajaloos kultuuri õitseperioodid. Lühike ja harv on ilu tema õrnuses ja kaitsmatuses.“ (Scheler.)

Alati on leidunud idealistlikkude teooriate kõrval teisi, nagu materialism, naturalism, vitalism jne., mis

üldse vaimust ei räägi või teda tuletavad madalamaist hingeelu protsessidest, omistades viimastele juhtiva osa.

„Nad eksivad selles, et tuletavad tungidest mitte ainult energia, mis rakendatakse vaimu ja tema ideede ning väärtuste teenistusse, vaid ka vaimu enese ja tema ideed ning seadused.“ (Scheler.)

On katsutud kombineerida mõlemaid teooriaid. Vaim ja tungid oleksid siis mõlemad ürgsed tegurid, aga vaim on puhas (võimulage) vorm ja peab rakendama mujalt tulevaid energiasid: tungide jõudu. Vaim ei suuda käsutada, valitseda tunge, suudab neile aga pakkuda uusi teid ja neid juhtida. (Scheler.)

Psühhoanalüüsi empiirilised tulemused võiks paigutada sellise kombineeritud teooria raami: 1) Psühhoanalüüs õpetab, et kultuuri loovaks mootoriks pole mitte vaim, kõrgemad teadvuslikud funktsioonid, vaid tungjõud, mis tulevad „temast“ ja mis sunnitakse primaarseilt teilt edasi sekundaarseile (ilma et tekiksid haiglased, ebanormaalsed nähud, nagu näit. neuroos). 2) Fakti, et madalad ürgtungid võivad saada kultuuri loojaiks, nimetab psühhoanalüüs tungide sublimatsiooniks. Ta ei suuda aga uurida oma meetodi abil sublimatsiooni niisugusena. Tungide saatust võib uurida geneetiliselt ja kausaalselt. Et aga saada aru sellest, mis esineb sublimatsioonis tungide „uue tee“ näol, s. o. kultuuri näol, tuleks lähtuda kultuurist kui niisugusest, kaedes puhtaid eetilisi ja esteetilisi vorme ja nende poolt dikteeritud norme. Psühhoanalüüsi meetodiliste puuduste tõttu jääb talle kultuur ainult „müstilise metamorfoosi“ (Scheler) tulemuseks. Filosoofiline antropoloogia aga võib katsuma täiendada seda tühja kohta, öeldes: Inimeses esitab vaim kui puhas võimulage vorm primaarseilt

teilt tõrjutud ja uut väljaelamist otsivaile tungidele ideid, puhtaid vorme, puhtaid väärtusi uute (sekundaarsete) teedena.

4. Psühhoanalüüs ja usk.

Psühhoanalüüs, nagu öeldud, räägib ainult sellest, mis on usk hingeelu ja eriti tungide suhtes. Tungide suhtes on ta sekundaarne tee, nagu näit. ka kunst. Usk tungide sekundaarse teena võib olla kahtlase väärtusega; võrdle näit. usuhullustusi, ususõdu, usulisi tagakiusamisi, usulist fanatismi jne. Ta võib aga olla ka väga positiivse väärtusega, aidates kanda kõige suuremaid eluraskusi ja tasakaalustades hingeelu. Näit. räägib Freud „erakordselt suurest neurooside sagenemisest usuelu langemise ajal“³¹⁾.

Ka Freudil enesel on oma religioon. (*Re-ligio* seletatakse nagu uuesti-sidumist, s. o. inimene leiab uuesti sideme Jumalaga, oleva alusega, maailma seadusega või kuidas nüüd keegi nimetab vastavat instantsi.) Freudi usku võiks kirjeldada järgmiselt: Inimene pole maailmas võõras ja koduta, ta pole ükskõiksete ülevõimude või juhuse mängukaniks. Maailm on teda loonud ja kasvatanud, ta on maailma enda laps, tema juured on siin, ta suudab siin elada, ta on siin kodus. See maailm kannab ja juhatab teda ka edaspidi. Inimene on ürgselt kokkukõlas maailmaga. (Ristiusk väljendab seda oma õpetuses Jumal-isast, kelle kaitse all seisavad inimene ja kõik olendid.) — See kooskõla võib kaduda, aga seda saab tagasi võita. Mitte ebakokkukõla (disharmonia), vaid kokkukõla (harmonia) on ürgne. Näit. ütleb Freud, ta pidavat kättevõidetavaks, et elu saab talu-

³¹⁾ Zentralblatt f. Psa. I, 5 ja hiljem.

tavaks kõigile ja kultuur enam ei pigista kedagi („D. Zukunft einer Illusion“, lk. 81). K o g u psühhoanalüüsi-õpetus on õpetus inimese õnnestunud ja ebaõnnestunud katseist leida ürgset kooskõla eneses ja maailmaga. Kus seda ei leita, seal püüab psühhoanalüütiline ravi maksma panna ürgse kokkukõlastamise võimaluse. U s u l sellesse võimalusse põhjenedki ta lootus ravida. Sest esiteks näeb Freud harmooniat bioloogilis-psühholoogilise harmooniana; teiseks ei ilmne disharmonia tema juures positiivsel kujul harmoonia suure vastandina ja vastasena, vaid ainult negatiivsel kujul, harmoonia puudusena. Varju jääb sellepärast ka kõrgema harmoonia võimalus, mis haarab endasse nii psühholoogilise harmoonia kui ka disharmonia hoopis uueks tervikuks. Müstika uurija Evelyn Underhill ütleb, et polevat võimalik seletada puhtpsühholoogilis-bioloogilise vaatluse najal, miks siis, kui kannatus läbib inimkonda nagu mõõk, ühele poole jäävad mahatallatud ja nõutud loomad, teisele aga kangelased ja pühakud. — Freudi ilmne ühekülgsus aga ei takista siiski, et tema usus inimest maailmaga siduvasse harmooniasse peegeldub üks maailmakorra joontest.

Järeisõna.

Kirj. A l f r e d K o o r t.

Igal juhul seisab Freudi suur teene juba selles, et ta on toonitanud kihuelu tähtsust inimese iseloomu kujunemises ja isiksuse ehituses. Ükski pedagoogiline inimestundmine ei saa loobuda seisukohta võtmast psühhoanalüütilistes koolkondades arendatud õpetuse kohta isiksuse ehitusest ja psüühilisest meh-

hanismist. Muidugi ei ole palju sellest, mida Freud ütleb, tõeliselt mitte uus. Kuid ta on öelnud seda ajal, mis oli küps kuulamiseks, ja tal on öelda seda vaimus, mis vastav uue aja vaimule. Sest see aeg, mida iseloomustas inimlikkude ja ajalooliste seoste hävinemine, sigitas rohkesti neurootilisi nähtusi. Ja on huvitav, kuidas psühhiaatriliselt seisukohalt (sest psühhoanalüüsi lähteks oli psühhiaatria) ikka enam püütakse hingeelu häireid taandada psüühilistele tegureile: vallutamatuile, sügavaile elamusile ja vääradele psüühilistele hoiakuile. Psühhoanalüütik aitab haiget, et ta liigestaks väljatõrjutud elamusi hingelisse tervikseosesse, mis igal tervel inimesel on olemas ja tema ellusuhtumist reguleerivad. Ta avitab teda seega, et ta tõstab need elamused uuesti teadvusse, laseb neil ära reageerida. Et psühhoanalüüsi ravitehnika õieti ligidalt meenutab hingehoiulist käitumist, mida katoliku kirik laseb osaks saada usklikele — mõeldagu vaid pihtimispraktikale —, seda on sagedasti toonitatud ja seda peab ka edaspidi tema hindamisel silmas pidama, sest me näeme sellest, et psühhoanalüüsi ravitehnika teatava määrani põhjeneb üldinimlikel kogemusil. Psühhoanalüüs on näidanud, kuivõrd tähtis ja tarvilik on, et just inimese primitiivseid kogemusaluseid elamusi, mis on ühenduses võimu-, vabaduse- ja sugutungidega, tõstetaks sellesse tervikseosesse, ja ta on näidanud, millised hädaohud varitsevad selle tervikseose kujunemist vale kõlbla hoiaku ja inimese „mina“ vale kõlbla endakriitika poolt. Kuid kohe siin peab olema selge, et Freud on seda „mina“ negatiivset kriitikat üle pingutanud.

Freudi psühhoanalüüsi kriitilise arutelu juures peab meid juhtima põhilause, et meid huvitavad fenomenid, mida ta on õpetanud nägema, mitte aga teooriad, mis ta fenomenide mõistmiseks on loonud. Üheks sääraseks Freudi poolt näidatud fenomeniks võiks pidada, et inimest on vaja vaadelda mitte kui

isoleeritud üksikolendit, vaid teda tuleb mõista sellest seosest ja sellest ringist, milles ja millest ta elab. Seda ei tule mitte nii võtta, et inimest peame mõistma tema sotsiaalse miljöo (keskkonna) põhjal. Muidugi on tähtis ka sotsiaalne miljöo. Ent psühhoanalüüs on õpetanud meid tähelepanu pöörama eriti isikulisele pedagoogilis-moraalsele suhtele, milles seisab näit. laps või kasvandik. Eriti lapse suhted isa ja emaga on lapse isiksuse kujunemisel mõõduandvad. Et need suhted alati lähevad läbi Ödipus-kompleksi, nii et poeg tahab oma isa kõrvaldada ja ennast tema asemele seada, see näib ühekülgse liialdusena. Freud peab isiksust konstitueerivaid suhteid seksuaalseiks või vähemalt seksuaalsuses põhjendatuiks. Kuid see on puht-teoreetiline väide, mida oleks väga raske objektiivselt tõestada.

Süvenedes psühhoanalüüsi, peab mõnna, et kõige parema tahtmise juures jääb arusaamatuks ja seedimatuks Freudi õpetus inimese põhitungidest ja nende iseloomust.

Freud arvab, et inimese libido on põhimõtteliselt ja ürgselt võttes loomult seksuaalne. Seda käsitust võib ta enda autobiograafiliste märkmete põhjal taandada tema prantslasest õpetaja *Charcot* mõjule, kes oli teadlik seksuaalsuse tähtsusest, kuid ei teinud seda oma inimestundmise süsteemi alussambaks. Freudi hingeliste nähtuste dünaamiline käsitlusviis valgustas hingejõudude mängu nii, et lõbutungi vitaalselt hoogsad avaldused seisavad vastamisi seltskonna moraali poolt kujundatava „minaga“. Seda võitlust alateadliku mina („es“) ja mina („ich“) vahel võib Freudi järgi kujutleda ka kahe tungiderühma võitlusena. Sugutungide rühm on sattunud vastuollu endasäilitustungide rühmaga. Kuid need, kes loodavad leida Freudi psühhoanalüüsis „mina“-probleemi kohta rahuldavaid tunnetisi, need igatahes on pettunud, sest ligemal vaatlusel osutuvad Freudi põhimõis-

ted väga ähmasteks. Säärane ähmasus näib lõppeks põhjendatud olevat selles, et Freudi hingeteadus vaatamata oma eluligidusele siiski veel on orienteeritud liialt loodusteadusliku mustris järgi. Nagu Freudi libido koostub paljudest osatungidest, nii laseb ta ka „mina'l“ jaotuda erilistesse komponentidesse. Freudi psühhoanalüüs suudab küll näidata, et isiksuse kujunemist ja saatust määritleb suurel määral kihuelu, kuid „mina“-probleemi ei suuda ta kuigi rahuldavalt valgustada. „Mina“ ei näi kujutavat mingit iseseisvat keskust või struktuuri. Alateadlik mina (*es*) ja mina (*ich*) jäävad lõppeks samale tungilisuse tasemele. Ja Freud võib öelda, et seksuaaltungide ja endasäilitustungide eraldamine ei oma psühhoanalüüsi suhtes mingit erilist tähendust. (Freudi viimastes kirjutistes ongi seksuaal- ja endasäilitustungid kokku võetud eerooseks ja vastu seatud surmatungile.)

Freudi teeneks jääb, et ta oma täielikult realistliku pilguga on õpetanud tähtsustama kihuelu inimese hingestruktuuris. See, mis „hingeline“, on asetatud ühendusse „ihulis-kehalisega“. Sellega on saavutatud hinge dünamiseerimine. Hingeelu on jõudude koostmäng, mida Freud puhtloodusteaduslikult käsitab kui energiavahetust ehk -muundumist. Igatahes tahab Freudi tungiderealism teed rajada tunnetusele, et inimene mitte ainult ei „oma“ „ihu“, vaid ka ihu „on“ ja et inimese vaimsust ei tule käsitada kui vabalt hõljuvat kihti meelelikkuse üle, vaid kui midagi, mis selle meelelikkusega on püsivas ühenduses. Kuid ligemalt vaadatuna pole Freud selles küsimustikus jõudnud küllaldaselt rahuldavaile tulemustele, mida võiks aluseks võtta üldisele karakteroloogiale ja filosoofilisele antropoloogiale. Kihud ja nende muundumine on ainsad käsitatavad, inimese saatust määritlevad reaalsused. Otse imestletava osavusega püüab Freud kõige vaimsemas eluavaldistes, nagu kunstis, teadustes ja religioonis, paljastada kihuelu maske. Kuid veel

enam. Inimese „vaimsust“ püütakse psühhoanalüüsi-õpetuses tuletada nagu mingi nõiakunsti teel kihuelust. Selles võib veenduda Freudi suhtumisest kultuuri.

Freudi arvates põhjenevad religioon, kunst, poliitiline ideoloogia jne. väljatõrjest tingitud tungide sublimatsioonil. Kultuuri tuleb mõista eelnenud generatsioonide väljatõrje toimingust. Kultuuriliseks saada tähendab seda, et igat uut generatsiooni kasvatatakse nii, et ta samasuguste väljatõrjete toimeviimisega suudaks säilitada seda kultuuri. Kui libido impulsid tagasi tõrjutakse või automaatselt välja tõrjutakse, siis võib temas peituvat energiat juhtida teistele objektidele ja ülesannetele, näit. kultuuriloomingule ja kutseelu korraldamisele. Inimeses juhitakse see vabastatud energia „moraalsete ideede“ teenistusse, seda energiat juhitakse vaimsusele — ja inimene muutub kultuuriloojaks. Kuid siin tekib muidugi küsimus, kust on võetud ja kuidas tekivad need „moraalsed ideed“ ise ja mis on see, mis juhib?

Freud ei tuleta libido'st mitte ainult armastuse eri vorme, vaid ta püüab neist tuletada ka kõrgemaid vaimseid huvisuundi, millel põhjenevad n. n. kultuurisüsteemid, kunst, teadus, religioon jne. Max Scheler (surnud 1928), kes neid asjaolusid on ligemalt analüüsinud, väidab, et nii käsitatud libido osutub tõesti peaaegu mingiks mütoloogiliseks olen-diks. Et sublimatsioonimõiste üldse oleks arusaadav, saab teda mõista ainult järgmiselt: libido tagasitõrjumisel seatakse vabanev energia dispositsionaalselt (kavapäraselt) juba olemas olevate vaimsete võimete ja huvisuundade teenistusse. Seejuures tuleb tähele panna, et need võimed ja huvisuunad on juba olemas ega teki alles libidost. Kuidas neid võimeid ja huvisuundi endid ligemalt käsitada, kas ainult paljaste vormidena või varustatuina ka teatava omapärase energia hulgaga, see on muidugi iseküsimus. Enam-

vähem põhjendatav on, et neid võimeid ja huvisuundi tuleb käsitada kui dispositsioonis olemas olevaid vorme, mis oma arenemiseks ja küpsemiseks vajavad tungide ohjendamisest vabanevat energiat. Kui ohjendamatult andutaks libido'le, siis inimese vaimne struktuur känguks — ta ei saaks muutuda aktiivseks.

Pikemalt peatuda sel küsimustikul pole siinkohal võimalik. Igatahes peaks olema ilmne, et ainult tungide-energiaga ei saa täielikult iseloomustada inimese olemust. Inimese olemuses peab otsima tungide-energia kõrval veel teisi iseseisvaid struktuure, tähistatagu neid siis sõnaga mõistus, vaim, või mõne muuga.

Kui me peame tarvilikuks kritiseerida Freudi kultuuritõlgendust, siis ei sünni see mitte selle tõttu, nagu ärrituksime sellest, et tema õpetusest võiks tõmmata konsekventsi, et humanistliku kultuuri iseseisev väärtus on vaid endapete, et inimesed elavad, sublimeerivad oma seksuaalset energiat ja loovad seetõttu midagi, mis kannab kultuuri nime. Võib-olla mahub säärane konsekvents väga lähedasti paljude maailmavaatesse. Kuidas keegi kultuuri väärtustab, see võib olla väga erinev ja individuaalne. Tähtis on vaid, et Freudi õpetus inimese olemusest ei suuda rahuldavalt selgitada kultuuri võimaluse tingimusi, et need tingimused ei piirdu mitte ainult libido energia sublimatsiooniga, vaid siin tuleb eeldada teisi vaimseid struktuure inimese loomuses. Freudi hilisemates teostes eeroose vastu seatud surmatung ei too siin mingeid olulisi muudatusi. Surmatungiga tahab Freud mõtestada väljatõrje toimingut, elutahte eitust. Kuid säärane surmatungi vastuseadmine elutungile tähistab põhjaliku dualismi püstitamist inimese loomuses, mida on väga raske objektiivselt põhjendada ja selgitada, pealegi veel kui eesmärgiga, mille nimel toimub elutahte eitus — „tagasi anorgaanilisse“ — paratamatult ühendub pessimistlik maailmavaateline tundetoon.

Siegmund Freud, oma ajastu suurimaid psühholooge, on avanud tõeliselt uusi teid haige ja terve inimese hinge mõistmiseks ja ravimiseks. Freudis kui kindla iseloomuga teadlases on teaduslik objektiivsus paaritud järeleandmatu ja visa tungimisega hinge sügavustesse, milleni küünib ainult hästikoolitatud sissetundmine. Mitte päris õigusega pole S. Freudi nimetatud ajavaimu lahtinõidujaks, kes oma kaasaegsuse vaimuelult on maha rebinud suursugustava pette-liku. Nagu suur sotsialist Karl Marx tahtis paista lasta kogu kõrgemat inimese vaimuelu ainult pealeehitiseks ajastus valitsevaile produktsiooni vahet-adele, nii ka S. Freud tahab paljastada seda kõrgemat vaimset elu inimhinge sügavuses pesitseva kihuelu paljasteks avaldisteks. Kuid nii üks kui teine teeb seda silmatorkava ühekülgsusega ja haarab üle tõsi- asjade, neid osalt ignoreerides, osalt interpreteerides (tõlgendades) oma juba eeskätt valmis ehitatud teoo- ria seisukohalt. Selles mõttes on nad mõlemad oma maailmavaatelite ennatluste (antitsipatsioonide) ohv- rid. Ligemal vaatlusel selgub, et nii Marx kui Freud mitte ei ignoreeri teaduslikku objektiivsust, vaid selle objektiivsuse liialt ligidalt seovad ainult ühe mõtle- misviisiga, näit. materialistliku mehhanismiga.

Muidugi ei tule arvata, nagu oleks alles psühho- analüüs üritanud mõtet, et kooli peamiseks üles- andeks on, õpetamise ja „hariduse“ andmise kõrval, karakteri kasvatus, iseloomu kujundamine. Ometi õn ta karakteri kasvatusesele seadnud mõningaid uusi ülesandeid ja näidanud ka uusi teid nende üles- annete saavutamisel. Seega ta on karakteri kasvatusese mõtet ja meetodit hoogsalt aidanud edasi arendada. Kui niiviisi psühhoanalüüsi lülitada meie XX sajandi kooliuuenduslikku liikumisse, siis säilitab ta seal üsna tähtsa koha ja kasvatajad on sunnitud teda tundma ja arvestama.

Nii näit. ameerika pedagoog William Kilpatrick,

kelle kohta vaevalt võidakse öelda, et ta asja liiga pealiskaudselt võtab, kõneldes kaasaegse kasvatuse tähtsamaist saavutustest, mainib testide meetodit ja demokraatlikkude ideede tähtsuse kõrval ka psühhoanalüüsi, millega tutvunemine on tarvilik igale pedagoogile ja eriti just siis, kui kasvatustöös tekivad teatud raskused üksikute olukorraga mittekohanevate kasvandikkudega.

Nende ridade kirjutaja on möödunud aastail korduvalt esinenud loengutega psühhoanalüüsist õpetajate edasiarendamise kursustel. Ta on teinud seda teadvuses, et tegelikud õpetajad peavad tuttavad olema teatava määrani psühhoanalüüsi ja ka individuaalpsühholoogia põhivaadetega inimese hingeelule ja isiksuse ehitisele. Ta on püüdnud võimalikult täpselt esitada S. Freudi õpetust ja ravitehnikat. Kuid selle kõrval on ta lugenud oma kohuseks õpetajaskonda hoiatada andumast pimesi kõigile Freudi vaateile ja arvamusele. Eriti aga on ta hoiatanud selle eest, et pealiskaudse tutvumise järel psühhoanalüüsiga tahtakse asuda selle rakendamisele lasteanalüüsi alal. Ka psühhoanalüütikud ise hoiatavad juhuslikkude katsetuste eest analüütilise praktika alal.

Tutvumine psühhoanalüüsiga kujuneks üleliigseks, kui me omaksime teaduslikult, mitmekülgselt ja üldmaksvalt põhjendatud õpetust karakterist. Seni kui see puudub, saavad need, kes teevad endale ülesandeks karakteri kasvatuse, oma pilku karakteri ehituse ja avalduste vaatlemiseks teatava määrani ikkagi teritada psühhoanalüüsi abil, kuigi see võib osutada ühekülgselt ja kannatada tunduvate puuduste all. Kui psühhoanalüüsi tundmaõppimisel säilitatakse avar pilk hingeelu mitmekesiste asjaolude arvestamiseks ja hoidutakse kaldumast dogmatismi, siis võib see tundmaõppimine eriti kasvatajaile ainult kasulik olla.

Psühhoanalüüs on oma arenemiskäigul ikka enam sunnitud olnud tegelema kasvatuse küsimustega. Kui

esialgu paljud psühhoanalüütikud arvasid, et küllalt on sellest, kui saavutatakse „ärareageerimine“, siis on hiljem ikka enam nähtud, et sellega ei ole ammugi veel mitte kindlustatud patsiendi kaugem tulevik. Kindlustamine haiguse või hingelise häire kordumise eest võib toimuda ainult nii, et patsiendis arendatakse tugevaid huvisuundi, objektiivselt väärtuslikke elusihte ja seesmist endakindlust. Need on aga juba puhtpedagoogilised toimingud. Psühhoanalüütikud näevad ikka enam, et nende ülesanded ei piirdu mitte ainult „vabastamisega“, vaid et nad peavad ka uuesti „siduma“. Kogemused, mida psühhoanalüütikud selles suhtes omandanud, on äärmiselt õpetlikud ja neid võib leida psühhoanalüütilises kirjanduses käsitletuina ühenduses sellega, mida nad nimetavad „ülekandmiseks“ („Übertragung“). Huvitav on jälgida, kuidas arstiteaduslikud kogemused siin õige ligidalt ühtivad pedagoogiliste põhiveenetega.

Nagu Freud ise mainib, ei ole psühhoanalüüsi rakendus ühelgi alal nii palju lootusi äratanud ja nii palju agaraid kaastöölisi leidnud kui lastekasvatases. Freud ise pole kuigi palju saanud töötada sel alal, kuid paljud tema kaastöölised on veendunud, et see ala kujuneb ligemas tulevikus kõige tähtsamaks psühhoanalüüsi rakendamise alaks. Paraku ei ole siin psühhoanalüüs veel mitte suutnud anda kindlakujulist ravitehnikat. Paljud märgid näitavad, et lasteanalüüsi tehnika väga paljudes punktides saab erinema täiskasvanute omast ja muutub vastavalt lapse hingeelu erinevustele palju paindlikumaks. Lasteanalüüsija kujuneb ühtlasi kaugelt suuremal määral kasvatajaks ja peab seepärast omama ka pedagoogilist koolitust. Igal juhul eeldab lapseanalüüs väga avarat ning põhjalikku ettevalmistust, ja arvestades lapse hingeõrnust, ei tohiks lubada, et sel alal juhuslikult katsetataks ja käperdataks.

Kirjandust.

(Kõik *-ga märgitud saksakeelsed teosed on saadaval ka inglise keeles.)

- * *S. Freud*: Über Psychoanalyse. Viin 1930⁸. 62 lk.
* — Vorlesungen z. Einf. i. d. Psa. Viin 1930 (45 tuhat).
E. Jones: Psycho-Analysis, London 1933⁷. 80 lk.
L. Kaplan: Grundzüge der Psa. Baden-Baden 1929². 397 lk.
O. Pfister: Die psychoanalyt. Methode. Leipzig 1924³.
**S. Freud*: Die Traumdeutung. 1900.
*— Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie. 1905.
*— Totem und Tabu. 1913.
*— Jenseits des Lustprinzips. 1920.
*— Das Ich und das Es. 1923.
*— Die Zukunft einer Illusion. 1927.
*— Das Unbehagen in der Kultur. 1930.
A. Elango: Lapsepõlv ja iseloom. Elav Teadus nr. 19.
— Analüütilised voolud psühholoogias. Kasvatus 1933.
A. Aichhorn: Verwahrloste Jugend. Viin 1932².
C. Jung: Analyt. Psychologie u. Erziehung. Heidelberg 1924.
O. Pfister: Die Liebe des Kindes u. ihre Fehlentwicklungen. Bern 1922.
— Vermeintliche Nullen u. angebliche Musterkinder. Bern 1921.
E. Schneider: Psychoanalyse u. Pädagogik. Langensalza 1930.
H. Zulliger: Psychoanalyt. Erfahrungen a. d. Volksschulpraxis. Bern 1921.
F. Alexander: Psychoanalyse d. Gesamtpersönlichkeit. Viin 1927.
H. Hartmann: Die Grundlagen der Psa. Leipzig 1927.
E. Jones: Essays in Applied Psycho-Analysis. London 1923.
C. Müller-Braunschweig: D. Verhältnis d. Psa zu Ethik, Relig. u. Seelsorge. Schwerin 1927.
*„Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse — offizielles Organ der Internat. Psychoanalyt. Vereinigung“, Viin ja London, XX aastak.
„Imago — Zeitschrift f. Anwendung d. Psa a. d. Natur- u. Geistesw.“, Viin, XX aastak.
„Zeitschrift für psychoanalyt. Pädagogik“, Viin, VIII aastak.

*) Usulisi, väärtusteoreetilisi ja maailmavaatelisi küsimusi käsitletakse seoses psühhoanalüüsiga ka ajakirjas „Rationalist“, eriti selle esimeses (1933) aastakäigus, Selle ühekülgsuste äge kriitika vt. H. K a s a k, „Rationalist ja psühhoanalüütiline maailmavaade“.

Sisukord.

	Lk.
Eessõna	5
I. Mis on psühhoanalüüs?	7
II. Psühhoanalüütilisest liikumisest	9
III. Psühhoanalüütilisest uurimismeetodist	12
1. Esimesed leiud	12
2. Eksitoimingute uurimisest	16
3. Teadvusetust hingeelust ja tema uurimisest.	19
4. Unenägudest ja nende tõlgitsemisest	25
IV. Hingelisest konfliktist psühhoanal. valgustusel.	34
1. Hingelise konflikti tekkimisest	34
2. „Uutest“ teedest konflikti lahendamisel. (Nihkumine. Sublimatsioon.)	36
3. „Vanadest“ teedest konflikti lahendamisel. (Regressioon. Fiksatsioon.)	39
4. Tõrjest	44
5. Tõrje tagajärgedest. (Kadu. Kartusetunne. Reaktsioon.)	46
6. Kompromissidest. (Neuroosid.)	50
V. Psühhoanal. uurimismeetod teiste teaduste abi- meetodina	55
1., 2. Antropoloogia ja sotsioloogia	55
3., 4. Kunsti- ja kirjandusteadus	61
5. Usuteadus	64
VI. Psühhoanalüütilisest teooriast	67
1. Inimhinge ehitusest	67
2. Freudi tungideteooriast	69
3. Freudi seksuaalteedeteooriast	73
4. Ödipus-kompleksist	76
VII. Psühhoanal. hingeelu mõjustamisest (ravist).	79
1. Tehniline tegur	79
2. Maailmavaateline tegur	83
3. Piirid	83
VIII. Psühhoanalüüsist üksikuil kutsealadel ja kasva- tustöös	84
1. Hingehoid	84
2. Haigeravi	86
3. Kohtumõistmine	89
4. Kasvatustöö	92
IX. Maailmavaatelisi küsimusi	96
1. Psühhoanalüüs ja väärtusteooria	96
2. Psühhoanalüüs ja filosoofia (eriti kultuur- filosoofia)	97
3. Psühhoanalüüs ja filosoofiline antropoloogia.	99
4. Psühhoanalüüs ja usk	101
Järelova. Kirj. Alfred Koort	102
Kirjandust	111

ELAV TEADUS NR. 1—31.

- Nr. 1. Suur maailmasõda. Kirj. H. G. Wells.
" 2. Uued teed tervisele. Kirj. dr. C. Thomalla.
" 3. Esimene teekond ümber maailma. Kirj. A. Pigafetta.
" 4. Otstarbekohane ja ilus kodu. Kirj. A. Rimmel.
" 5. Vana-maailma hukkumine. Kirj. prof. G. Ferrero.
" 6. Moodne töötehnika ja majanduskriis. Kirj. Eduard Poom.
" 7. Okultism ja teadus. Kirj. prof. A. Messer.
" 8. Sissejuhatus poliitikasse I. Poliitiliste aadete ja vormide areng. Kirj. F. J. C. Hearnshaw ja G. D. Cole.
" 9. Jeesuse elu ja õpetus. Kirj. prof. W. Bousset.
" 10. Energia. Kirj. prof. Oliver Lodge.
" 11. Nüüdne maailmapoliitika ja Eesti. (Sissejuhatus poliitikasse II.) Kirj. prof. A. Piip.
" 12. Eesti rahvausundi maailmavaade. Kirj. dr. O. Loorits.
" 13. Kehaehitus ja iseloom. Kirj. dr. med. K. Lellep
" 14. Tehnika võidukäik I. Kirj. dr. J. Kranig.
" 15. Elu ja inimese põlvnemine. Kirj. H. G. Wells.
" 16. Eesti kroonika 1932. Koost. E. Kant, E. Poom, A. Palm, M. Martna, H. Tammer.
" 17. Parlamentarism ja Eesti Põhiseadus. (Sissejuhatus poliitikasse III.) Kirj. E. Madisson.
" 18. Iluaiad ja kodu ümbruse kaunistus. Kirj. dr. J. Port.
" 19. Lapsepõlv ja iseloom. Kirj. A. Elango.
" 20. Rõivastuskunst ja mood. Kirj. A. Rimmel.
" 21. Enesearendus ja edasiõppimine. Kirj. A. Kurvits.
" 22. Itaalia renessanss I. Kirj. prof. W. Söderhjelm.
" 23. Sissejuhatus kunstivooludesse. Kirj. A. Aspel.
" 24. Romantika ja realism. P. Kogani j t. järgi H. Paukson.
" 25. Lühike eesti kirjanduslugu. Kirj. Fr. Tuglas.
" 26. Erakonnad Eestis. (Sissejuhatus poliitikasse IV.) Kirj. E. Laaman.
" 27. Uni ja unenäod. Loomade mõtlemine. Kirj. prof. K. Ramul.
" 28. Eesti kroonika 1933. H. Tammer, J. Taklaja, A. Elango, O. Urgart.
" 29. Kaugenägemine, pilditelegraaf ja kaugokino. (Tehnika võidukäik II.) Kirj. V Koern
" 30. Raamat ja tema sõbrad. Kirj. Fr Puksov.
" 31. Alateadvus ja psühhoanalüüs. Kirj. K. Holtzmeier.

Soodustatud tellimistingimused.

12 eri raamatut	Kr. 9.—	12 eri raamatu hinda
3 " "	" 5.—	Kr. 9.— võib tasuda
6 " "	" 2.75	osakaupa:
1 raamat	" 1.—	Kr. 3.50, 2.50, 2.—, 1.—,

Kõide: ilukõide 12 raamatut Kr. 5.—, 6 raamatut Kr. 2.50.
1 raamat Kr. —.50, rahvaraamatukogu kõide Kr.—.40 iga raamat.

EESTI KIRJANDUSE SELTS TARTUS, TEL. 6-01.

7963

1959

HIND 1 KROON